GİORDANO BRUNO

DİYALOGLAR

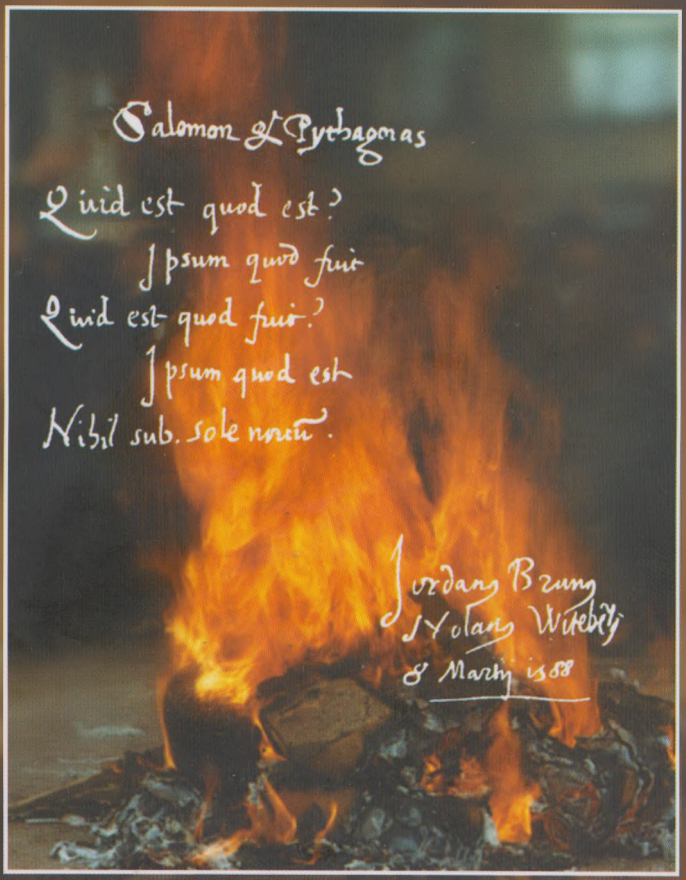

Çeviren: SEDAT UMRAN

BERFİN

Berfin Yayınları : 45
Felsefe Dizisi : 1

ISBN 975 - 7354 - 49 - X

Giordano Bruno : Diyaloglar
Orijinal Adı : Von der Ursache / Dem Anfagsgrund/Und Dem Einen
Almancadan Türkçeye Çeviri: Sedat Umran
Yayın Yönetmeni : İsmet Arslan
Dizgi : Serpil Tatar
Düzelti : Güzide Dadaloğlu
Kapak, Film Çıkışı : Seval Grafik
Baskı - Cilt : Kayhan Matbaası (Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, Kat: 2 / 155 Topkapı -İstanbul)
Birinci Baskı : Ocak 1997
İkinci Baskı : Haziran 2006

© Çeviri Hakkı, Berfin Basın Yayın ve Tic. Ltd. Şti.

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29 / 56
Cağaloğlu 34112 / İstanbul
Tel: (0.212) 513 79 00 - **Fax:** (0.212) 512 37 20
www.berfin.net **e-posta:** berfin@berfin.net

GİORDANO BRUNO

Diyaloglar

Türkçesi:
SEDAT UMRAN

BERFİN
YAYINLARI

Çizme Ülkenin Fırtına Şair-Filozofu

Giordano Bruno, 1548'de İtalya'nın Campagna'ya bağlı Nola kasabasında doğdu. Soylu ve varlıklı bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Bütün ömrü boyunca şansını iyi kullanmada oldukça kararlı göründü. Fakat bu şansını iyi kullanma, hiçbir zaman diğer "soylu aile" çocuklarınınki gibi olmadı. Bruno'nun "iyi kullanma" dediği şey, dönemin egemenlerine göre ve kelimenin tam anlamıyla bir felaketti.

Bruno'yu okumak neden önemli? Avrupa'da 1000'li yıllara gelindiğinde, resmi kilise ideolojisine muhalif olarak çok farklı biçim ve içerikte gizli, yarı-gizli gruplar ve örgütler yaygınlaşmaya başladı. O dönemlerde bütün çatışmalar dini bir kapsamda yürütülüyordu. Reformcu ve devrimci muhalefet de kimi zaman ve yerde mistik veya açık mezhep sapmaları biçiminde ortaya çıktı. Bir yanda silahlı kitle ayaklanmaları yaşanıyor, öbür yanda gizli toplantılar yapılıyor, ayinler düzenleniyordu. İşte ünlü yakan mahkeme Engizisyon, bütün tedbirlere ve cezalandırmalara rağmen önlenemeyen bu mistik ve toplumsal muhalefete karşı oluşturuldu. İlk adım 1229'da atıldı. Toulouse Konsülü, özel bir mahkeme kurulmasını gerekli gördü. Mahkemenin fiili olarak faaliyete geçirilmesi ise, 1233'te Papa Giregorius'a kısmet oldu. O tarihten itibaren, Engizisyon'un karşısına çıkarılıp da pişmanlık duyduğunu dile getirmeyenlerin hepsi yakıldı. Bu dehşet, 1700'lü yılların sonunda kadar sürdü.

Bruno, Rönesans'ın en tipik en ilgi çekici düşünürlerinden biri olarak tanımlanır. Onu tipik ve ilgi çekici kılan neydi? Bruno'yu tanıyanlar ve araştıranlar bu sorunun yanıtı olarak ilk ağızda şunları sıralar: Hayalgücünün atılganlığı, yeniyi büyük bir tutku ile özleme ve durmadan arama. Bir şair-filozoftu O. Doğanın karşısında coştukça coşuyor, düşüncelerini bir şiir tadında anlatıyor-yazıyordu. İç dünyası da dış dünyası da huzursuzdu. Bu ona durup dinlenmeksizin bir gezgin hayatı yaşattı. Cusanus ve Telsus'un eserlerini okuyup kavradıkça hızla skolastik düşüncenin dışına çıktı. Kopernik(Copernikus)'in sistemini de tanıyınca, bütün bunlar, onun yaşamına damgasını vuran yeni dünya görüşünün de temelini oluşturdu. Devrimci düşüncelere hızla dalmıştı. Engizisyon'un dehşet saçtığı günlerdi. Birkaç kez sorguya çekildi. Koğuşturmalardan kurtulmak için Roma'ya geçti. Ama burada da peşini bırakmadılar. Onun ateşle oynamadaki ısrarını gören Roma yönetimi, hakkında ilk davayı 1576'da açtı. Roma'da kendisine hareket alanı bırakılmayınca, fikirlerinden milim geri adım atmadan, Cenevre'ye geçti. Aynı fikirleri, ayrı bir yerde savunmanın ve yaymanın o günkü çıkar yolu buydu. Nitekim, hiç zaman yitirmeden ünlü bir akademi profesörüyle giriştiği hararetli tartışmalarla Cenevre'yi Roma'ya çevirdi. Bruno, artık kesin olarak papaz cübbesini bırakmış, bilimin kılıcını kuşanmıştı.

Piskopos Kalven (Calvin) gibi özgür düşünce düşmanları varken, Bruno için, "Dokuz köyden kovulan doğrucu" olmak kaçınılmazdı. Cenevre'den, önce Toulouse'a, oradan da Paris'e geçti ve ilk eserini burada yayımladı. Sorbonne Üniversitesi'nden kürsü teklifi aldı. Ancak o kendine sığmayan bir fikir kavgacısı olarak ne bir kuruma, ne bir kente, ne de bir ülkeye kazığı çakıp durdu. Kaçmak, kovulmak, sürülmek, koğuşturulmak... Bruno'nun yaşamının vazgeçilmez parçaları oldu. Avrupa'nın herhangi bir ülkesinde ve şehrinde ona rastlamak çok kolaydı. Aynı şehirde bir daha görmemek de çok doğal.

1583'te gittiği Londra'da teoloji bilginlerinin şimşeklerini üzerine çekti. Paris'e dönüp, Aristotelesçilerle kapıştı. Wittenberg, Prag, Helmstadt, Frankfurt'u dolaşıp verdiği derslerle Kalvencileri çileden çıkardı. Bütün bunlardan, onun ortalığı velveleye veren bir bilgiç olduğu sonucu çıkarılmasın. Uzun ve herkesin harcı olmayan derin araştırmaların birikimiyle konuşuyor ve yazıyordu. Dogmalara düşman diyalektikçi bir düşünür, durgun ve hatta dondurulmuş fikir dünyasını sarsıp duruyordu. Hararetli bir araştırma susuzluğuyla dolup taşan eserler kaleme aldı. Eserlerinde kof bilgiçliğe, kiliseye ve çağın dogmalaştırılmış muhtelif düşüncelerine ve geleneklerine güçlü bir karşı çıkış vardı.

Bruno, Panteist Yeni Platonculuk'tan hareket etmişti. Sonra, Aristoteles'in doktrinini köklü bir eleştiriden geçirdi. Kopernik İlkeleri'nin uygulama alanını genişletti. Düşüncenin üstün amacı olarak dünya hakkındaki bilgilerin akıl ve deney üzerinde temellenmesini savundu. Bu haliyle Kıta Avrupası'nda Katoliklerin ve Protestanların hiç hoşuna gitmezken sadece Almanya'da Reformcu Lutherciler tarafından iyi karşılandı. Herder ve Hegel onu modern eleştirici düşüncenin kurucularından biri olarak anacaklardır.

Çizme ülkenin uçarı çocuğu Bruno'nun, çizmeyi çoktan aştığını düşünen güç sahiplerinin haddi hesabı yoktu. 1588'de Prag'da Kalvencileri bir kez daha ayağa kaldıran Bruno, Giovanni Mocenhigo'dan Venedik'e geçmesi için bir davet aldı. Daveti kabul eden Bruno, burada Galileo ve Sarpi ile görüşme, tartışma olanağı bulmaktan bir hayli hoşnut kaldı. Ancak davette bir oyun vardı. Mocenhigo Venedik'e dostça çağırdığı Bruno'yu, kiliseye teslim etti. Bu, uzun uzun düşünülmüş ve uygulamaya konulmuş bir plandı. Bruno'yu, kilisenin saflarına çekmek için hiç uğraşılmadı bile. Çünkü onun fikirlerinden geri adım atabileceğine dair en ufak bir umut yeşertilememişti.

Kilise, Bruno'yu, "Gırtlağına kadar günaha batmış" biri olarak, tam 130 maddeden suçlu buldu.

Herşeye rağmen affedilmesinin "ufacık bir koşulu" yok değildi: Bilimi lanetlemek!

Yaşadığı sürece ateşle oynamayı hiç bırakmayan Bruno, 17 Şubat 1600'de Campo dei Fiori'deki Çiçekçiler Meydanı'nda diri diri yakıldı. Şimdi Çiçekçiler Meydanı'nda heykeltraş Ferrari'nin yaptığı heykeli bizleri selamlıyor.

Bruno; "Siz kararınızı bildirirken korkuyorsunuz, ama ben onu dinlerken korkmuyorum!" demişti.

Hüseyin Şimşek

Önsöz

Bu kitabın içindeki diyaloglar Nolalı'nın (Giordano Bruno) metafizik yazılarını, en azından İtalyanca kaleme aldıklarını oluşturmaktadır. Metafiziki karakterinden dolayı bu kitap daha önce bu işin uzmanı olan filozofların dikkatini üzerine çekmiş, Bruno'nun diğer yazılarından daha çok ilgi uyandırmıştı. Çok önceleri Jacobi bunların bir özetini yayımlamıştı. Schelling onlardan pek çok kez yararlandı. Lasson, Kirchmann'ın Felsefe Kitaplığı için sadece eserdeki girişi atladığı ve metni birkaç önemsiz yerinde kısalttığı bu diyalogları açıklamalarıyla birlikte çevirmiştir. Böylece daha önce var olan, üstelik yetkin bulunan bu çeviriyi dikkate alarak, bu felsefe serisinin yayımcısı, muhakkak ki bir süre için yeni çeviriyi hazırlamakta sakıncalar görmüştü. Eğer sonunda buna karar vermişse, bunun sebebi sadece bir yandan herhangi bir eserin seçkin çevirisinin var oluşunun tekelliğine yönelik hiçbir hak iddiasında bulunamayacağı, onun orijinal yazarının böyle bir çeviri hakkını kendisine vermediği sürece, böyle bir hak iddiasında bulunulamayacağını bilmesindendir. Örneğin Dante'nin İlahi Komedi'sinin çok sayıda çevirisi yok mudur? Bruno'nun ana yazılarının düşünce değerleri bakımından asıllarına uygun bulunan çevirilerinin sayısı ne kadar çoktur değil mi? O çevirilerden her birisinin kendi meziyetleri vardır, en iyi halde bir çeviri -evet bununla dili bilen herhangi bir kimse böyle bir çeviriye elverişlidir. Kitabın çevirmeninin öznel olarak kendi çevirisine daha yüksek bir değer

biçtiği asla sanılmasın; bu çeviri daha ziyade onu fotoğrafik olarak tekrar üretmenin bir değerini taşımaktadır. Ama artık fotoğrafta da her özel çekim, aslının yeni bir kopyasını özel bir aydınlatmanın içinde ortaya koyar.

Diğer yandan Giordano Bruno'nun toplu eserlerinin kısaltılmaksızın çevrilmesi için verdiğimiz sözü yerine getirmek gibi bir görev bize düşmektedir ki, bu eseri de bu sebepten diğer çevirilerinde izlenen üslubunun özel bir şekilde yansıtılması ve Nolalı'nın (Bruno) anlatım şeklinin korunması ve her türlü kısaltmalardan kaçınılarak böyle bir çeviri hazırlanması gerekmekteydi. Buna göre bilimsel açıklamalarından dolayı çok çeşitli sapmalar gösteren felsefi terimler bilgisini de göz önünde tutarak, Lasso'nun hazırladığı çeviri ile bir rekabete girişmeyi düşünmeksizin, Nolalı'nın Felsefesi'nin etraflıca incelenmesi için -kuşkusuz ki, uzman filozoflar onun bağımsız önemini bu arada koruyacaklardır- yayımcının böyle bir yarışma düşüncesinden olabildiğince uzak kaldığı görülmelidir. Özel açıklamalarıyla bu çevirinin yayımcısı düpedüz Lasson'un nüshasındakilere bakarak bir ölçüde tutumlu davranmıştır. Ama kendisinden yoksun olunamaz görünen bir nokta olarak amatörler için de düşünülen bu çeviri, Nolalı'nın bu metafiziki ana eserinin önemi, kapsamı ve değeri üzerine okuyucunun bir yön bulması için bir genel girişi kitabın başına koymayı uygun görmüştür.

Bu diyalogların olumlu değerini abartılı olarak takdir etmekten tam anlamıyla kaçınarak, yine de onların kusurları ve yanılgıları kadar meziyetleri ve elbette yaklaşık gerçeklik içerikleri dolayısıyle ilginç olduklarına inanıyorum. Haklı olarak Bruno son derece esin verici ve doğurgan bir etki uyandırıcılığa sahip bir dâhi sayılmaktadır; ama onun eserlerinin büyüsü, çekici gücü hemen hemen yerinde bir ifadeyle bugünkü zamanda dikkate değer felsefi öğretilerden daha çok, onun biyografik ve bunun yanında kültür tarihi bakımından uyandırdığı ilgiye dayanmaktadır. Düz yazılarında da Bruno düşünür olmaktan daha çok şa-

ir, gizemci ve belagatçıdır. Onun ruhunun iki yanı, düpedüz bu yüzden büyük eksiklikler ve gölgeli kısımlar da arzetmektedir, çünkü onlar birbirlerini çok çeşitli olarak değerden düşürmektedirler. Biz daha çok şimdiye kadar tek başına çevrilmiş olan Latince eserlerinde birçok bakımdan tatsız hale gelen ve okuyucuyu yoran, bunun yanında gerçekten barbarca Skolastik dilde yazılmış olan bir sürü gizemli yazı arasında, dünyayı kuşatan zihniyetin, evrensel bir tutkunun ve yiğitçe bir duygunun halis incilerine rastlayacağız. En az tadılabilir durumda olan ya da öyle adlandırılan bu Nolalı'nın mnemoteknik (belleğe kazıyıcı) yazıları bile, en az beklediğimiz yerde, şaşırtıcı derinlikteki ve netlikteki felsefi açıklamaları içermektedir. Burada Bruno bizi net olmayan Skolastik ya da kesinkes Kabalistik gizemciliğiyle kendisinden uzaklaştırmakta, biraz sonra ise bizi tekrar hemen hemen zekice ve değerli düşünceleriyle, modern bir damga taşıyan düşünceleriyle kendine çekmektedir. İçine bazı yıkıntılardan ve net olmayan tabakalardan geçilerek, güçlükle, çok dallı budaklı altın damarlarına ulaşılan bir maden ocağının, Goethe tarafından kullanılan benzetisi gibi, bunlar, Bruno'nun bize bıraktığı tüm eserler için gerçekten son derece ilginçtir.

Simgesel olarak kendine özgü Felsefe Tarihi'nde tek başına duran ve inandığı fikirlerin şehidi olarak odun yığınları üzerinde yakılan ve kahraman olarak kendini kabul ettiren bu filozof, o kuruların yanında bazı yaş odunları bile içerse, ki onlar doğal olarak alevlerden çok duman çıkarırlar, manevi hayatının bir simgesini bize sunmuştur. Duman olduğu yerde alev de vardır. Ama ateş olduğu yerde kural olarak duman da bulunur. Hatta güneş bile lekeler arzeder. Nolalı filozofun kişisel karakteri bize hiçbir zaman lekesiz görünmemektedir. Onun aşırı canlı, bazen düpedüz patırdılı gürültülü karakteri bize nahoş gelmektedir. Seve seve itiraf edelim ki, onun düşmanları, bilgin ve kalem tilkileri diyebileceğimiz tamamı, şimdiki zamanda da yok diyemeyeceğimiz bu güruh; her çağda olduğu gibi kendisine saldı-

rıldığını sandığında zehir püskürten kaplumbağa cinsine dahil kimselerdir ki, bu zehirli kaplumbağaları olabildiğince görmezden gelmek, kuşkusuz daha kibarca ve filozofça bir davranış olurdu. Bu noktada Bruno, kişisel polemiğin eserlerinde aşırı derecede büyük rol oynadığı örneğin Lessing'e benzemektedir. O Avrupa'yı durup dinlenmeksizin dolaştığında Cenova'da, Paris'te, Londra'da ve Helmstedt'de bir patırtı çıkartmıştır. Ama bizi sonunda tekrar hayranlığa zorla sürükleyen nokta, Skolastiğin nemli odununu ve düşünce gizemciliğini her keresinde küle dönüştüren ve sonra yeniden ışıklı alevler ve püskürtülen zekâ kıvılcımları halinde yukarıya yönelen bu ateşten ruhun, kesintisiz bir güçle yanan (intensiv) kor ateşten olmasıdır.

Bruno aşırı derecede bir Rönesans insanıdır. Bu nokta yüzünden, eserlerinin herhangi birisinde büsbütün durulmuş bir düşünür ve bilge olarak bizi hayran bırakamamaktadır. Saf metafiziki kurgularının arasında, satir (hiciv), hatta erotik, şehvani belirsizliklerden gözden kaçmayan bir hoşlanış ortaya çıkmaktadır. O inandığı şey için yorulmak bilmez bir savaşçıydı, ama vahşice bir kör dövüşünde açıklar veren ve hak etmemiş diyemeyeceğimiz yaralar almış bulunan tutkulu bir mücadele adamıdır da. Çünkü hiçbir zaman, eskrim sanatının daima en kibarca kurallarına dikkat etmemiştir ve darbelerinden bazıları, örneğin Skolastisizme ve Aristoteles'e karşı indirdiği darbelerin bazıları hedefini ıskalamıştır. Bunun dışında o, kendi çağının diyalektik silahlarıyla savaşmış ve bizzat Skolastik zırha bürünmüştür.

Elinizdeki eserin ilk diyaloğu özellikle böyle sırf kişisel, özgeçmişsel bir ilgiye layıktır. Olasılıkla karnavalın en büyük gününde (Aschermittwochsmahl) kaleme alınmış olan ve bu savaşçı mizacın bütün amansızca tutkusunu yansıtan polemiğini oluşturmaktadır. Ama o garip ve zahiren bir sözünden caymadır ki; bir özür dileme şeklinde ama esasında çağının üniversite teşkilatının gericiliğine ve yozlaşmasına karşı yeni ve pekiştirilmiş bir saldırıdır. Bu arada ağzından kaçırdığı bazı açıklamaların, sade-

ce o çağ için değil, yalnızca İngiliz Üniversiteciliği için değil, tersine aynı zamanda daima ve her yerde isabetli olduğu, İskenderiyeciliğin, bilgelikte kendini beğenmişliğin ve bilgince klikçiliğin; canlı bilimin yerine yerine kullanıldığı her yerde, bir rol oynadığı durumlarda, kemikleşmenin ve deyim yerindeyse damar kireçlenmesinin ve yaşlılık zaafının insan ruhunun en yüksek hedeflere yönelikliğinin hesaba katıldığı yerlerde ön plana geçtiğini belirtmek ve vurgulamak gereksizdir. Daha önce ve daha sonra hiçbir hiciv ustası tarafından, ne Lukian, ne de hatta Paul Louis Courier tarafından, Fransız Akademisi'ne yöneltilen zekice yazısında, ne de Schopenhauer'ın küfürbaz kabalığını aşan hicivleri ekmek parası kazanmaya yönelik bilginliğin karşısına çıkarmasıyla bu diyaloglar metafiziki içerikleri dolayısıyle onlara bir klasik ölümsüzlüğü garanti etmektedirler. Her şeyden önce filolojik kılı kırk yarmanın karikatürü burada keza "Aschermittwochsmahl"da olduğu üzere, gerçek bir şaheser oluşturmaktadır. Öyle ki, Nolalı'nın tutku dolu alayı onlara karşı çağımızda da -ki esasa ilişkin ve deneyime uygun kültür çabalarının, öyle adlandırılan hümanistik okul bilgeliğiyle mücadelesi orada bütün cephelerde şiddetle verilmektedir- bir yankı uyandıracaktır.

Böyle bir satirik eserin aksi halde derin metafiziki içerikleriyle bağlanması, kuşkusuz ilkin acayip hemen hemen barok bir izlenim uyandıracaktır, ama düpedüz bu bağlantı, eğer kelimenin hiçbir alanda metafizik alanında olduğu kadar kötüye kullanılmadığı düşünülürse ve bunun büyük sefahatımsı şölenlere yol açtığı göz önünde bulundurulursa, kavranılır hale gelir. Bilindiği gibi daha önceleri Schiller de, metafiziği aşağıdaki mısralarla alaya almıştı:

kar soğuk kılar, ateş yakar,
insan iki ayağının üzerinde yürür,
güneş gökte ışık saçar,
bunu mantığı bilmeyen de bilir,

duyularıyla tanıyabilir,
ama kim ki metafizik öğrenimi görür,
yakanın, üşütmediğini bilir,
ıslak olanın nemlendirdiğini bilir,
aydınlığın ışık saçtığını bilir.

Bu mısralar, birçokları tarafından bizzat bir metafizikçi şair diye adlandırılan Schiller'in mısralarıdır. Bunların arasında onlardan hiçbir zaman aşağı kalmayan Bürger, az bilinen "Ezeli Ben Kuşu" isimli şiirinde Schiller'in netameli olan sağlığına muhakkak ki nezaketsizce kinayede bulunarak, onu hasta bir baykuş olarak alaya almıştır ki, Schiller'in Bürger'in şiirleri üzerine yazdığı bilinen eleştirisinden dolayı ona böyle bir saldırıda bulunmuştur. O onu aşağıdaki sözlerle konuşturur:

Gözlerim onu asla görememesine rağmen
İdeal yine de oradadır
O sadece bir korkuluk olaydı
Metafizik mizaçlı bir korkuluk
Ki o fiziküstü ülkeden geçer
Ki orada insan görmez, işitmez, yakalamaz
Buna rağmen şöyle bağrılır: Bak, oh bak!
Diğeri bundan sonra mavi bir sis görür...

Ben Bürger'in Schiller'e karşı bu saldırısını onaylamaktan çok uzağım. Schiller'in şiirsel metafiziği, onun idealizmi, ölümsüz düşünce şiirlerinde kaydedilmiştir (Sanatçılar, İdeal ve Hayat, Gezinti) ki, onlar Bürger'in kaba duyusal şiirinin çok çok üzerindedir.

Metafizik, deneyin öte yanında olan ve adının belirttiği üzere onun bilimi olmak istemektedir. Aynı şey, bütün deneyi aşanın bilimi olarak eşdeğerdeki ad olan Transendental Bilimi de ifade etmektedir. Çağımızda çok sık olarak böyle bir bilimin olanaksız olduğu kanısına rastlamaktayız ve bunu söylerken alı-

şılagelmiş olarak Kant'a ve bu olanaksızlığı güçlü delillerle ortaya koymak için onun "Saf Aklın Eleştiri"sine bu olanaksızlığı delille güçlendirmek için başvurulmaktadır. Buna rağmen Kant salt olanağı değil, tersine metafiziğin zorunluluğunu da, ki o zaten felsefenin en kutsal olanını, en içkinini (adytum) en belirgin olarak ispat etmiştir ve Descartes, Locke, Berkeley ve Hume tarafından başlatılan düşünce çalışmasını sona erdirip bütünleyerek inaksal (dogmatik) metafiziğin zahiri binasını yıkmıştır. Onun elbet tıpkı simyacılığın kimyayı ortaya çıkarması gibi gerçek bilimsel metafiziğin öncesi olması, onu ilerletmesi gerekiyordu. "İnsan aklı" -Kant öyle diyor (Saf Aklın Eleştirisi, Reclam nüshası, s.635)- düşündüğünden beri, ya da en doğrusu bir şeyin üzerine kafa yorduğundan beri hiçbir zaman metafiziksiz edememiştir, ama buna rağmen o yeterli derecede yabancı türden olandan tam arınmış şekilde onu oluşturamamıştır da. Böyle bir bilimin idesi keza kurgusal insan aklından daha eskidir. İster Skolastik, isterse popüler türden olsun, hangi akıl kurgusal düşünceye yönelmez? Bu arada biri büsbütün *a priori* (deney öncesi) olarak bizim gücümüze tâbi olan bilgimizin iki unsuru vardır, diğeri deneysel olarak *a posteriori*, deneyden kazanılabilir, hatta profesyonel olan düşünürlerde bile o çok belirsiz kalmıştır ve bu sebepten bilginin bir özel türünün sınır belirlenmesi, buna göre o denli uzun süre ve o denli büyük ölçüde insan aklını uğraştırmış olan bir bilimin tam idesi oluşturulamamamıştır. Ama halis metafizik, gerek doğanın, gerekse örf ve âdetlerin metafiziği ondan alıştırmada bulunarak, hazırlayıcı olarak cereyan edecek olan, kendini kendi kanatlarının üzerinde uçurmaya cesaret edecek aklın eleştirisi olarak Kant'a göre diğer yerde (s.641) aslında tek başına bizim gerçek akılda felsefe diye adlandırabileceğimiz şeyi oluşturmaktadır. Hatta o, "İnsan aklının bütün kültürünün olgunluğa ulaşmasıdır." Bu bilimsel metafizik, buna göre son olarak adı geçen düşünürlerce başlatılan, insanın bilgi gücünün eleştirisini şart koşmaktadır.

Nolalı (G. Bruno) bununla birlikte yazılarının bazı yerlerinde olsa bile, muhakkak ki düpedüz en az böyle bir bilgi eleştirisinin elinizdeki eserde dikkate değer ipuçları bulunduğu halde kesinkes eleştirisiz bir inakçı (dogmatik) ya da daha iyi bir ifade ile "eleştiri öncesi" bir metafizikçidir. Bu özel durumu gözümüzden uzak tutmamalıyız.

Eğer elinizdeki metafiziki ana eseri uygun bir şekilde değerlendirmek istersek, buna dikkat etmeliyiz. Metafizik gerçek olmayanın bilimi değildir, tersine bilimsel bilgi eleştirisi ile arıtılmış olan gerçek olmayana inançtır o, mümkündür, hatta zorunludur. Çünkü realite, deney içeriğiyle uğraşan her bir bilim, sonunda yine de bütün mümkün deneyin öteyanında duran bir derinliğe götürür. Locke'un bu ilkesi o derece doğru olsa da: **Nihil est in intellectu, quod ante non fuerit in sensu.** Yine de Leibniz'in buna yaptığı bilinen ek de o derece doğrudur: **Nisi intellectus ipse** (duyularda var olmayan bir şey akılda da olamaz). Leibniz'in ilavesi, akıl istisna edilirse; "Gerek nesneleri her günlük hükme bağlamamız, gerekse tek tek bilimlerde, -Lotze öyle diyor Metafiziğe Giriş'inde, tarafımdan aynen alınan bir Kolleg defterimde- biz bütün varlığın ve olayın bağlamı ve türü üzerine belirli zorunlu kabul edilen genel şartları izleriz. Bu şartların kökeni ve geçerlilik sınırlarının üzerine belirli kanıtlarımız olmaz, tersine onun gelecekten intikal eden uygulanmasını izleriz, bu âdeta güçlük duyulmadan olup biter, sonunda kendilerinde, daha önceleri o şartların kuşku duymadığımız geçerliliği hakkında kuşku uyandırmaya başlayan tek tek sorular dikkatimizi çekerler. Bundan, inceleme konusunun tek tek bilimlerde tahkiklerinin ilkesi ve kararlar olduğu yani buna göre varlığın ve olayın doğası ve bağlamı üzerine inanmak zorunda olduğumuz bütün şartları toplar, onları birbiriyle bağlamlı kılar, geçerlilik sınırlarını belirler ve onların görünürdeki karşılıklı çelişkilerini bertaraf ederiz. Bu metafiziktir."

Onu; deneyin değişen, ölümlü içeriğinin özellikle vurgulanmasıyla deneysel bilimlerin karşıtı olarak sonsuz gerçeklerin bilimi diye de adlandırmak mümkündür. Onları özellikle düşünüşümüzün öznel yasaları olarak göz önünde bulundurursak, doğuştan getirilmiş gerçeklerin bilimi olur. Yeter ki biz bu deyimden dolayı sanki böyle "doğuştan" gerçeklerin hiçbir gelişmeye ihtiyaç göstermedikleri gibi yanlış bir anlamı ona vermeyelim. Metafizik, tümevarımlı deney malzemesinin ona katılması suretiyle değil de, tersine sırf tümdengelimli olarak hareket ederse, sırf analitik olmasa da -Kant'ın ispatladığı üzere, sentetik genel ve zorunlu hükümler ve kavramlar da vardır- **o a priori** (deney öncesi) bir bilimdir, **a posteriori** (deney uyarınca). Ama bununla zahiri kısırlık, o büyük tehlike belirli kılınmıştır. Sürtünme direnci olmayan bir tekerlek nasıl kendi yerinden uzaklaşamadan ekseni çevresinde dönerse, öyle görünüyor ki, her türlü deneyden vazgeçen düşünüş de bulunduğu yerden bir santim ileriye gidemez.

Ben sana derim ki: kurgulayan bir herif
çorak bozkırdaki bir hayvana benzer.
Kötü bir ruh tarafından dairenin çevresinde
gezdirilip durur, çevresinde yeşil otlak durur! (Goethe)

"Hafif güvercinin, -Kant öyle yazıyor- özgür uçuşun içinde havayı bölmekle ki onun direncini o hisseder, onda havasız yerde çok daha iyi uçacağı tasarımı uyanır. Keza Eflatun duyular dünyasını terketmiştir, çünkü o akla çok çeşitli engeller koyar ve onun öte yanında idelerin kanatları saf aklın boş mekânına uçmaya cesaret eder."

Bruno da elinizdeki bu eserde aynen öyle yapıyor.

Gerçekte bu tehlike, yalnızca eleştirisiz, İnakçı (dogmatik), ya da Skolastik Metafizik için mevcuttur. Bilgi-eleştirel olarak durultulan metafizik hiçbir zaman deneyi dışta bırakmaz, tersi-

ne her bir deney malzemesinde onda duyusal izlenimlerden öyle adlandırılan saf düşünceden, yani genel ve zorunlu şartlardan neyin kaynaklandığının bilincine belirgin olarak varır ki, onlar olmaksızın aklımız her yerde keza duyusal deneyler kazanamaz, tersine düpedüz sadece dış dünyanın izlenimlerini elde eder. Bir yandan tıpkı bu genel ve zorunlu şartların ancak deneyin okuma kitabında bilinçli olmamız gibi, biz diğer yandan, evet biz, deneyin okuma kitabından vazgeçemeyiz -bu şartları genişletmek ve nihai şekilde biçimlendirmek için onları birlik gösteren bir düşünce yapısına kavuşturmak için, ki onu biz metafizik için kendisine cevaz verilen bir adla Dünya Şematiği diye adlandırabiliriz. Çünkü o bize rastlantısal çerçeveyi, belirli ölçüde geometrik yerleri belirler ki, onların dahilinde her gerçek (reel) olay özellikle düşünülebilir kalır. Sadece zahiri olarak metafiziğin bu önemi tam olumsuzdur; eleştirel metafizik sadece tutarsız olan dogmatik sistemleri yok etmekle kalmaz, o yer de sağlam akla uygun olarak doğru telakki etmek, akla inanç için ve deyim yerindeyse doğal din için yer ve zemin kazandırır. O bu sonuncusunun ana kalesi kalamamasına rağmen, yine de Kant'ın bir başka yerde belirttiği üzere (s.640); "Her zaman onun koruyucu kalesi olarak kalmalı ve doğasının yönü yüzünden diyalektik olan insan aklı onu disiplin altına alan ve birliği kuramsal ve büsbütün belirgin olarak kendini tanımayla tahrip etmelerini engelleyen ve yasasız kurgusal bir aklın aksi halde muhakkak surette gerek ahlâk gerekse din olarak yapacağı zararları engelleyen böyle bir bilimden asla yoksun olamaz."

Bruno'nun elinizdeki diyaloglarından sonuncusu, bize hemen hemen bu yasasız, dogmatik ya da en doğrusu ussal-gizemci olarak kurgusal düşünceye kendini veren aklın hemen hemen klasik uyarıcı bir örneğini sergilemektedir. A priori olarak insan ruhu sadece kendinde görüşün (zaman ve mekân) boş kalıplarını ve bağlayıcı düşünüşün belirli kurallarını sunmaktadır. Örneğin öyle adlandırılan; Nedensellik yasasını, Yeterli Se-

bep ilkesini, Özdeşlik ilkesini, Çelişkinin Varolmadığına dair ilkeyi... Bütün bunlar içeriksiz düşünme biçimleridir ki, onlarla hiç kimseyi kandıramayız, tıpkı hiçten mantıklı düşünceleri hokus pokusla ortaya çıkaramayışımız gibi.

Net olmayan metafizikçilerde en sık olarak ortaya çıkan zaaf şeyleştirmedir, nesnelleştirmedir. Bunu nasıl adlandırırsak adlandıralım, bu gibi tamamen mantıksal ve içeriksel boş ilintileri şeyleştirmektedir. Düpedüz Bruno'nun bu eserinin bir hükme bağlanması için değerli bir örnek bizim bununla demek istediğimizi açıklığa kavuşturacaktır. Evren kavramı sırf bir ilinti kavramıdır, o herhangi reel, ya da mümkün deney içeriklerinin özetlenmiş birliğinden daha başkası değildir. Mümkün olanın kavramı sırf bir ilinti kavramıdır, keza yeti kavramı da öyledir. Biz olanak denilince kendisi olmaksızın özel bir deney içeriğinin gerçekleştirilemeyeceği şartı ya da keza şartlar toplamını anlarız. Olasılığın şeması -Kant öyle diyor- farklı tasarımların denilebilir ki zamanın şartlarıyla sentezinin bağdaşmasıdır. (Örneğin bir nesnede birbirine aykırı olan bir şey aynı zamanda olamaz, tersine birbiri ardından gelebilir.) Buna göre o bir nesnenin herhangi bir zamanda belirlenmesidir. Biz olanağı zorunluluktan ayırırız. Eğer özel deney içeriği o şart rastlaşmasının var oluşu gerçekleşecekse, verilen öncüllerden tıpkı bir sonurtunun (tali had) ortaya çıkışı gibi, sırf olanağın sözünü, o uygun şartların rastlaşmasının var oluşunda, eğer o gerçekleşirse edebiliriz, yani eğer sonucu sağlamak için özel şart daima eklenirse böyle bir şey sözkonusu olabilir. Şu halde olanak ve zorunluluk kendilerinden daha büyük olanın var olduğu iki içiçe dairenin birbiriyle ilişkisi gibidir. Bir zaman için olası olan şey, daha sonraki bir zamanda yeni bir şartın eklenmesiyle zorunlu olabilir. Kant'ın şu sözleri bana göre doğru değildir: "Zorunluluk şeması bir objenin her zamanki kişisel var oluşudur." Olasılıkla Kant bunu söylerken düşünme zorunluluğunu düşünmüştü. Olanağın düşünme biçimi kadar, zorunluluğununkinin de onun var-

lığı üzerine bir etkisi olmaz. Belirli bir anlamda muhakkak ki düşünmek de varlığın bir biçimidir. Ama eğer düşünüş ve varlık olanağını birbirinden ayırırsak, bu takdirde ilk halde sırf bir tasarım olanağı, ikinci halde ise keza onu duyum olanağı olarak iddia etmiş oluruz. Aynı nokta düşünme zorunluluğunun varlık zorunluluğunun zıddı olması dolayısıyla da geçerlidir. Düşünmenin zorunluluğu hiçbir zaman düşünmenin dışındaki varlık zorunluluğunu içermez. Tıpkı olanak ile zorunluluğun bu anlamda karşıtlıklar oluşturduğu noktası en belirgin olarak olumsuz zorunlu olan sıfatıyla olanaksız olanın kategorisinde ortaya çıkar. Ama realite kavramı olanak kavramıyla, içindeki bir dairenin dışındaki daireyle ilinti içinde oluşu gibi bir ilinti gösteren, ilintileyen düşünüşün sırf biçimidir (form), yani bütün reel olan, keza bir zamanlar mümkün olmuş olmak zorundadır. Kant diyor ki, olanağın şeması belirli bir zamandaki varlığıdır. Bu belirli zamandan önce, reel olan şey yalnızca olasıdır.

Bruno'nun bu eserinde bence en büyük yanlış, içkin olan metafizik, olanağın, reel olanın ve zorunlu olanın kategorilerini tastamamına özdeşleştirmesidir ve onların ayrımını ve karşıtlığını büsbütün sonsuz bir evrenin şartı içinde ortadan kaldırmasıdır. Sonsuz bir evren kendi kendisini ortadan kaldıran çelişkidir. Çünkü biz gördük ki evren bir şeyi bir arada tutan birliktir. En belirgin olarak bu basiretli görüş, sonsuz bir sayının kabulü nezdinde belli olur. Sayısız rakam keza rakam değildir, tıpkı erdemsizliğin erdem olmayışı gibi; bir zamanlar konulmuş olan her bir rakam keza sonlu bir büyüklüktür ve yeni bir birimin daha ilave edilmesine izin verir. Biz bir sayıyı hemen sonsuz olarak koyarsak, bu takdirde saymaktan da vazgeçmiş oluruz; bir etkinliği şeyleştiririz ve onu bu sayede sona erdirmeyiz, tersine dondururuz; bu demektir ki bu yüzden onun çelişkinin intiharına kapılmasına yol açarız. Eğer biz günlük hayatta "sayısız rakam", "sonsuz çok olanı" kullanırsak, bu takdirde elbet bu çelişkiyi demek istemeyiz, tersine sadece saymanın etkinliğinin

kişisel olarak mümkün olmadığını ortaya koyarız, oysa içimizde bizim için bilinmeyen, ama belirli olan bir rakamın var olmasından hiçbir zaman kuşku duymayız. Çelişki yoktur, buna göre sonsuz bir sayısının da bir varlığı yoktur. Sonsuzluk sırf bir olumsuz kavramdır, çünkü onun gerekleştirilmesi kendi kendisini ortadan kaldıran bir çelişki oluşturur, Gizemcilerde ve Teozoflarda (mutasavvıf) kendi kuyruğunu ısıran yılanın imajına göre simgeleştirilen bir olumlu sonsuzluk hayali, sadece kelimenin çarpıtılmasına yönelik metafiziğin en büyük kuruntusudur. Büyükçe bir etraflılıkla bu basit olduğu halde yine de tuhaf bir şekilde görülmeyen gerçeği, Bruno Diyaloglarına Giriş'te "Sonsuz Evren ve Dünyalar" eserimde zikrettim. (c.III s.XXIV-LIX bu serinin bir kitabıdır.) Ben burada bu yazıma işaret etmekle yetiniyorum.

Sonsuzluk idesinin bu olumsuz doğasının görülmeyişinin birbirinin ardından hayali şeyler doğurması ve kötü olanın boyuna doğurarak kötü eylemi kargışlamasının onun sürekli kötüyü üretmesi ve doğurması bizi şaşırtmamalıdır. Hatta içinde bulunduğumuz günlerde matematikçilerde sonsuzluk idesi üzerine felsefi bir açıklığın var olmaması sonucunda, babası olarak Gauss'un belirtilebileceği ve bu diyalogların ve resimlerin son kitabını anımsatan ve Hobbes'in insanların "bizzat Euklid'in aksiyomlarını (belit) bir gün gelecek inkâr edecekler" mealindeki kehanetinin doğrulanması demek olan görüşüne göre, anti-Euklid geometrisinin bir türünün gelişimine tanık olduk.

Olumlu olarak sonsuzluk sadece bir yeti olarak belirtilebilir. O, muktedir (erk sahibi, gücü yeten) olmanın tüketilemez olduğunu ya da sınırsızlığı, kayıtsız şartsız özgürlüğü belirtir. Sona erdirilmiş bir sonsuzluk sadece kendi kendisiyle çelişik değildir, çünkü o sonsuz olanın sonunu koymaz, o keza özgürlüğün olumsuzlanmasıdır. Çünkü özgürlük, çeşitli olanaklar arasında seçme özgürlüğü olarak düşünülmüştür. Kayıtsız şartsız özgürlük, sınırsız olanaklar arasında bir seçmedir; bir şeye bağlı öz-

gürlük ise (örneğin insanların seçim özgürlüğü), belirli olanaklar arasındaki seçimidir. Seçme özgürlüğünün karşıtlarının onun içinde bulunan çelişkiye rücu etmeleri, yani bir şeyi aynı zamanda istemek ve istememeye muktedir olmak diye itirazda bulunmaları, onların sonunda bütün olanakları zorunluluklarla değiştirerek damgalamalarından, bizde doğal olarak var olan düşüncemiz için kendisinden yoksun olmadığımız iç deney ile her zaman tanınabilir olan olanak, realite ve zorunluluk gibi kavramları birbirlerine karıştırmaktan, akla gelen en büyük iç çelişkisine kapılmasından kaynaklanmaktadır. Ama bunun tersine kendisiyle çelişkisinin itirazını biz aynı zamanda aynı şeyi hem ister, hem de istemez olamayız düşüncesini kabul eder etmez, ama irade edimimizde belirli bir şeyi ya isteriz, ya da istemeyiz mealinde düşünürsek, kolayca reddedebilir duruma geliriz. İstemek yetisi olarak irade özgürdür, ama onun sona erdirilen etkinliği, istemenin edimi özgür değildir: *Voluntas* (irade) özgürdür, ama *volitio* artık özgür değildir. Çünkü kendiliğinden anlaşılacağı üzere, belirlenmiş olan, ya da belirlemenin kendi artık belirsiz değildir. Olanağın özü buna göre kendisiyle çelişik olamaz, tersine belirlenmemişlik, kararlaştırılmamış oluştur birden çok seçenekler arasında, ister onlar hatta belirlenmemiş seçenekler arasında olsa da. Ya-ya da bir çelişki değildir, tersine seçebilecek olan bir yetiyi şart koşarsak, ancak o zaman anlamı olan bir seçmenin kategorisidir. (Bu söylediklerimiz sırf kuramsal sorularda onun uygulanmasında sözkonusu olursa, orada da geçerli olur. Çünkü benim Düşünce Dünyasının Yaylası, s.11 f. eserimde yakınen belirttiğim gibi, hatta hüküm veren düşünüş, bilimsel karar bir iradi edimi içerir.)

Bruno'nun belirttiği üzere, son dipte, *sub specie aeternitatis* sonsuz bakış açısından bakıldığında, bütün olanak keza realite olsaydı, buna göre bütün oluş zahirilik olacaktı ve (hayatın) sonsuz oluşunun yerine, donmuş ölü bir varlık geçecekti. Çünkü sadece oluşun alanında sonsuzluk idesinin bir anlamı vardır, bir

sonsuz (olgunluğa ulaşmış varlık), bir *contradictio in adjecto'dur.* Kendi içinde bir çelişkidir. Bruno'nun olgunluğa ulaşmış sonsuzluğunun gizemci babası bir zamanlar bulanık bir gizemci beyninden ortaya çıkmış olan en büyük saçmalıktır, yani Bruno'nun onu zaman zaman bizzat son derece net olmayan kafa, "güvenilmez yüzücü" diye belirttiği, ama onun üzerinde kuşkusuz büyük etkisi bulunan Kues piskoposu öyle adlandırılan Cusaner'in Possest'idir. (Olanak ve Realitenin Çakışması). N. V. Kues'in Bruno üzerindeki etkisi, kuşkusuz çok feci bir etki olmuştur. O, barbarca sözcük teşkili *Posset Cusaner*'de zevksizliğin sınırlarını aşan Kilise Latincesinin bir örneği olarak demek istiyor ki; olabilen her şey yani varlık olabilmek ve varlık çakışırlar, özdeş kavramlardır. Alışılagelmiş görüş için realite olasılığın sadece bir kesiti olduğu halde, Cusaner ve Bruno için olanak ve realite Bir olmaktadır. Muhakkak ki dikkate değer bir tarzda sadece Tanrı için öyle adlandırılan yetkin bir kopyadır, o sıfatla evren, onun içinde bulunan tek tek varlıklar için değil. Bu tuhaf savın motifi hiçbir zaman sırf mantıksal bir yanılgı değildir, tersine yalnızca niceliksel olanın değer takdirinin gizemsel duygusudur. Yetkinliğin ve olgunluğun düşüncesi, yanılgılı olarak niceliksel üzerine dayandırılmış olarak, niteliksel olana (ahlâki momente) dayandırılmış değildir. Yani yaratış -bu daha önce Cusaner tarafından dile getirilen, Bruno tarafından bıkkınlık getirinceye kadar yinelenen sebeplendiriş- herhangi bir olanak gerçekleşmiş olmasaydı, bu görüşe göre bu takdirde onun bir eksikliği olacaktı, o daha 'yetkin' olmayacaktı. Ama şimdi o yetkindir. Tek tek yaratıklar böyle değildir. Onun için sonsuz mekânın ve sonsuz zamanın dahilinde kişisel varlığın şekillendirilmesi açık kalmaktadır. Evren, buna göre belirli bir ölçüde içinden herhangi bir zamanda akla gelen ve mümkün olan her şeyin ortaya çıktığı, ama her yerde değil, bütün olarak ve toplamın içinde, tek tek olayların toplamında daima aynı imajı göstermektedir. Ama olayların yeri değişmektedir ki buna göre ev-

ren, belirli bir ölçüde ölçülemez bir deniz yüzeyine benzemektedir. Görülüyor ki burada, kolaylıkla var olması gereken özlükler (wessenheit), Entitaetler halinde damgalanmış olan olasılığın ve sonsuzun boş ilinti kavramlarıyla bir hiçsel oyun sözkonusu olmaktadır ki, eğer bu sözcük oyununu daha ileriye götürürsek ve sadece bir sonsuz dünyanın değil, sonsuz büyüklükteki öğelerin var olduğunu da iddia edersek, ancak o zaman mantıksal sonuca uygun düşünmüş olurduk. (Bkz. c.III. s.XLI. Girişim.)

Ne Cusaner'ın (N.V. Kues) ne de Bruno'nun, bu *Posset*'in (olanağın realite/varlık ile çakışmasının), varlık ve var olmayış üzerine bütün nesnelerin var oluşu ve var olmayışı üzerine gerçekten efendi olması gereken canlı Tanrı idesiyle birleştirilemez olduğunu farketmemiş görünmeleri çok gariptir. Her ne kadar her ikisi, özellikle Bruno da bu yazıda dünyaüstü bir Tanrı'nın idesinin var oluşunu sürdürmüşlerse de bu böyledir. Bunun en keskinleştiği yer Bruno'nun Tanrı'da özgürlüğün ve zorunluluğun aynı şey oldukları ilkesindeki Gizemsel Metafiziktir. Theist bu son formülü sadece şu anlamda sineye çekecektir: Doğa olayının zorunlulukları, düşünüşün ve ahlâk yasalarının zorunlulukları, o en yüksek varlığın kararıyla özdeştirler. Bruno'da besbelli bu formül Bruno'dan sonra en keskin olarak Spinoza'da en belirgin kılınmış olan ve sonunda canlı bir Tanrı'nın yerine öyle adlandırılan *Deus sive natura*'yı (tanrı ya da doğa) ve onun kavramlarından bütün varlığı ve olayı düşünme zorunluluğu olarak mantıksal bir vargıyla çıkarsayan *-more gometrico-* tıpkı matematiğin önermelerinin ve kesin doğrularının ortaya çıkması gibi o değişik anlama kavuşmuştur.

Eğer Bruno buna rağmen Tanrı üzerine bir kişisellik anlamında söz ediyorsa, Cusaner'ın "ışığın tanınamaz olan sonsuz babasından" sözedişi gibi, bu takdirde en inanılmaz çelişkileri birleştiren us mistiğinin düpedüz bir işaretini -biz böyle bir gizemciliği daima Hıristiyan mistiklerin (gizemciler) masum ve çok haklı olan duygu gizemciliğinden ayırdık ki, onların son

dibi sonsuzluk düşüncesinin nesnelleştirilmesinden ileri gelmektedir.

Bruno'nun gizemsel, öyle adlandırılan *pirincipium coicidentiae*'sini (çelişkilerini), uyuşmak ilkesini ne kadar ileriye götürdüğünü, en belirgin olarak *maxima* ile *minima*'nın çakıştıklarına dair savı ve buna göre en yüksek hareketin dinginlik olduğu görüşü ile göstermektedir. Bu paradoksal savı, son derece hızla ekseni çevresinde dönen bir volanın bize duran tekerlek gibi görünmesi diye bilinen optik aldanış açığa vurmaktadır. Çünkü çevrenin her bir noktası o kadar kısa zaman dilimlerinde tekrar hareketin çıkış noktasına geri dönmektedir ki, göz hareketi onu artık algılayamamaktadır. Ama kimseye parmağını böyle bir volanın çubukları arasına sokması tavsiye edilemez. Bruno'nun ilkesine güvenmek ve sonsuz hareketin dinginlik olduğunu düşünmekle, böyle bir filozof kuşkusuz parçalanan parmağı ile cezalandırılmış olacaktır. Bir dairenin, yarıçapı ne kadar çok büyürse, çevresinin de o denli çok düz bir çizgiye yaklaşır gibi görünmesi de doğrudur. Ama bu örnekte, belirgin olarak düpedüz bu görüşlerde olduğu üzere, sadece orantı sözkonusu olmaktadır, çünkü yine de bütün daire çevrelerinin kabul edilebilen en büyüğünün çapına oranı aynı olacağından, yani eşit pi sayısı olacağından kimse kuşkulanamaz. Bu pi'nin irrasyonel bir büyüklük, sonsuz bir kesir olması (3,14159...), yeniden olumlu (sona erdirilmiş) sonsuzluk idesinin akla aykırılığını ispat etmektedir sadece.

Muhakkak ki sonsuzluk düşüncesi de bütün çok çeşitli intensiv ve exentiv (derinliğine ve genişliğine) uygulama hallerinde tastamamına olumsuz değildir. Sırf olumsuzlama, denilebilir ki hiçbir düşünceyi vermez. Her bir olumsuzlama ilintilerin apsis eksenine (koordinatlar sisteminde yatay eksen) olan konumunun sırf değiştirilmesiyle bir evetlemeye dönüştürülmesine izin vermektedir. Ama bizim sonsuzlukta onayladığımız şey, asla varlık değildir, tersine sadece daima yetidir.

Buna göre olumlu olarak ifade edersek; sonsuzluk kelimenin geniş, en geniş anlamında sürekli olarak varlığın yeni biçimlerini yaratabilen bir yaratıcı yetidir. Her bir realite, her bir yaratış, her bir tasarım buna karşı belirlenmiştir ve buna göre de sonludur. Var olan bir sonsuzluğun çelişkisine takılı olan diyalektik görünü zaman ve mekânın metafiziki doğasına nafiz bir bakışla yiter. Bu demektir ki mekânı dış melekelerin bütün görüntülerinin sırf bir biçimi (form) olarak, duyuların öznel şartı olarak, ama zamanı iç melekenin yani kendimizin ve iç durumumuzun görülmesi olarak kavrayan transendental idealizmle ortadan kalkar. Kant'ın tartışmasız değerli hizmeti; "Saf Aklın Eleştirisi" eserinde var olan kavram hayaletleri olarak her iki sonsuz ucubeden yani zaman ve mekândan, daha önce Berkeley tarafından "İnsan Bilgisinin İlkeleri" eserinde hazırlanmış olan kurtarılışını garanti altına almış olmasıdır (Bkz. Saf Aklın Eleştirisi. Kant. II. Kitap, II. Ana parça). Biz burada doğru bir ize götürülürüz, dogmatik metafiziğin bizi uzun bir süre yanılttığı "gözboyacılığını" keşfetmiş olmasına tanıklık ederiz.

Mekân ve zaman sadece duyular dünyasının görüntüleridir. Öyle adlandırılan bu İdealizm, felsefe kafası taşımayanlarca çoğu kez yanlış anlaşılmıştır. O hiçbir zaman duyular dünyasının sırf görünüş olduğunu söylemez, sadece şunu söyler: Obje ve özne ilinti kavramlarıdır; öyle ki, hiçbir obje özne olmaksızın, ama hiçbir özne de obje olmaksızın var olamaz. Nasıl göz kendi kendisini göremezse, tersine sadece ona sunulmuş olan objeleri görebilirse, böylece özne de kendini zati oluşunda (kendinde oluşunda) göremez. O, objenin öte yanında bulunan kendi için oluşu da (noumen) tanıyamaz. Mantıksal ispatlara hak iddiasında bulunamayacak olan, sadece çelişkiden arınmış görüşleri, bütün varlığın ve olayın ezeli dibi üzerine ileri sürebiliriz. Eğer ussal inancın bu alanında çelişkilerden kaçınmak istersek, her şeyden önce bütün bu görüntüler dünyasının (dış âlemin, duyular dünyasının) kör, ölü bir maddenin sonucu olduğu görüşünü

reddederiz. Hiçten hiç doğar. Ölüm, hayatın kökeni olamaz. Biz kendimiz ruh ve hayat olduğumuzdan, buna göre dünyanın yaratıcısı da ruh ve hayatın başlangıç sebebi olmalıdır. Kişisel bilinçli ruhlar var olduklarından, buna göre bütün varlığın ve olayın başlangıç sebebi de bilinç ve kişilik olmak zorunluluğundadır. Çünkü düşünülebilen en büyük mucize için de mucizenin olanaksızlığı iddia edilir. Öyle adlandırılan hiçten yaratış, Tanrı'nın gücünden değildir, yaratan hiçlik olmalıdır.

Ceux qui ont dit qu'une fatalite aveuagle a produit les effets que nous voyons dans le monde, ont dit une grande absurdité: car quelle plus grande absurdité, qu'une fatalite aveugle, qui aurait produit des étres intelligents? (Bkz. Montesquieu, de l'esprit des lois, c. I.)

Ama doğru anlaşılan düalizm (ikicilik), maddenin hiçlik olduğunu, başımızı yarabilecek olan kayanın var olmadığını iddia etmemektedir (onun amprik bir realitesi olmadığını savlamamaktadır). En doğrusu madde bir yaratış, bir isteyiş-*volitio* (voluntas/irade değil), Tanrı'nın yaratışı, bir isteyişidir ki ona bizim algımız her yerde rastlamak zorundadır. Orada yine de tastamamına sonsuz olmayan, ama sonsuz derecede genişlemeye elverişli güç görüntüsünün sayısız şartları yerine getirilmiştir. Onun asıl varlığı, yerinde bir tabirle doğa kanunudur ki, bu kanun görüntülerin (olayların) alanına egemendir.

Bruno'nun bu kitaptaki Diyalogları Kant'ın ve Kant sonrası felsefesinin değerli bir hazırlayıcı bilgisidir. Çünkü onlar maddenin sırf manevi doğasını, onun somut (zamansal-mekânsal) görüntü biçiminin esasını oluşturan mahiyet çekirdeğini bize belirgin kılmaya çaba harcamaktadırlar. Bunun dışında onlar için de her bir girişimin, sonlu ruhun her girişiminin battığı hayali akıl mantığının sadece uyarıcı bir örneğidir ve varlık ve var oluşun nasıl olduğunu kavramamıza yardımcı olmaktadır.

Yaratıcı tasarımda yeniden inşa etmek düpedüz bir eleştirel metafiziğin ödevi değildir. Daha çok bizim ödevimiz, dış görüntü dünyasının içinden egemen olan doğa yasalarını araştırmak, ama her şeyden önce iç dünyamıza egemen olan ahlâk yasalarını değerlendirmektir. Ama bu ahlâk yasaları *mundus phaenomenon* yanında girişine eleştirel metafiziğin bize sadece yolu açık tuttuğu bir *mundus intelligiblisi* tek başlarına oluştururlar. Bizi bu yüksek dünyaya sokan ussal inanç, sırf bir ahlâki kanı her adımda avaz avaz bağıran çelişkilere kendini kaptıran bir kavram diyalektiğine dayandırılamaz. Bize Bruno'nun bu diyaloglarda zekice keşifler olarak gösterdiği üzere, tersine sadece deneye dayandırılabilir ve her şeyden önce Tanrı'nın vahyine ve onun tarih içindeki ahlâki düzenine dayandırılabilir. Böyle bir ahlâk düzenine inanmak, özgür iradenin işidir. Kim ona inanmaya katılırsa, kişisel varlığı uğruna yaptığı mücadelesi için herhangi bir çelişkisiz bilimsel sağgörüden vazgeçmeye zorunlu olmaksızın değerli bir güç artışını yaşayacak ve bir ahlâki dayanak bulacak ve kazanacaktır.

Ludwig Kuhlenbeck

İLLİYET/BAŞLANGIÇ SEBEBİ VE BİR ÜZERİNE

Çok soylu bay von Mauvissiére'ye adanmıştır

VENEDİK BASKISI
YILI MDLXXXIV
(1584)

İTHAF

Yüce Soylu bay Michel von Castelnau,
Bay Mauvissiére,
Concressalto ve Joinville
İÇİN
Allerchristlich Tarikatı'nın
Geheimrat'ı, 50 silahşörün önderi
İngiltere Kraliçesi Majesteleri nezdinde elçi[1]

Çok Sayın ve Biricik Şövalye!

Ben ruhun gözleriyle sabrınızı, ısrar edişinizi ve titizliğinizi görerek irdelediğimde, benim için üstüste yığdığınız hizmetlerinizi, iyilik üstüne iyiliğinizi ve beni kendinize nasıl bağlayıcı ve bağlı kıldığınızı, her bir güçlüğü yenmeye, her bir tehlikeyi ortadan kaldırmaya, o nurlu niyetlerinizi gerçekleştirmeye nasıl cesaret ettiğinizi düşünürsem; üzerinde **ufak bir çağlayanın** uysal bir serpilişle, ama sürekli ve kesintisiz olarak damlalarının düşmesiyle kendine direnilemez olan bir güçle ve ısrarlı bir sabırla sağlam, kaba ve kudretli bir kaya bloğunun içini oyduğunu, onu çözdüğünü ve un-ufak ettiğini gösteren asalet armasını süsleyen o soylu simgeyi niçin seçtiğinizi kavrıyorum. Diğer yandan eğer diğer o ünlü eylemlerinizi bir yana bırakmak için onları gözlerimin önüne getirirsem, sizin nasıl tanrısal bir önceden belirlemeyle ve en yüksek mukadderatla katlandığım haksız incitmelere karşı benim güçlü ve yeterli koruyucum olarak bana nasıl yakınlık gösterdiğinizi düşünürsem -ki bu incitmeler gerçekten kollarımı yere indirmemek için ve içinde mücrimane entrikaların içinde görmezlikten gelenlerin kıskançlığının, safsatacıların haddini bilmezliğinin ve kötü niyetlilerin küçültmelerinin, ücretli kölelerin gevezeliğinin, budalaların kuşkulandırmalarının, ikiyüzlülerin gayretkeşliklerinin, kültürsüzlerin kindarlıklarının, ayaktakımının kör öfkesinin ve cezalandırılanların intikam hırsının beni boğmak tehlikesi arzettiği akıntılı dağ ırmağı karşısında umutsuzluğa kapılmamam için nasıl yiğitçe bir

ruha gerek gösterdiği yerde beni sahte gözyaşlarıyla kibirin, kıskançlığın, iftiranın, dedikodunun ve kara çalmanın azgınlığından ve fırtınalı dalgalarından daha çok zarar verecek olan kötü niyetli ve budalaca kadın dedikodusu karşısında, bütün bunların karşısında ben, sizde, başını fırtınadan çıldırmış denizin içinden çıkararak, göğün öfkesine aldırmayarak, köpüklü dalgaların şiddetli saldırısına aldırmaksızın, rüzgârların ıslık çalan ulumalarına bakmayarak, fırtınanın kükremesine kulak asmayarak, ondan titreyerek korkmayan, daha çok ondan ferahlık duyan ve yeşillenen ve büyüyen, sağlam ve sarsılmaz bir kaya parçasını buldum. Böylece siz iki kat erdemle donanmış bulunuyorsunuz, o sabredici uysallıkla, ki o simgesini berrak ve uysalca serpilen kayayı gevşeten kaynak sularında bulmaktadır ve vahşi denizin dalgalarına bir set çeken eğilmez inatla donatılmış olarak, gerçek müzlere (esin perilerine) emin ve sakin bir liman sunmaktasınız ve diğer yandan, kendinde bütün sahte tertiplerin ve zehirli entrikaların boşa çıkarıldığı kayalıksınız.

Ben ise, kimsenin hiçbir zaman nankörlük yaptığını söyleyemeyeceği ve kimsenin şimdiye kadar nezaketsiz olmaksızın iftirada bulunamayacağı, kimsenin kendisinden en haklı olarak yakınamayacağı ben, budalaların nefretini çekmiş olarak, aşağılık insanlar tarafından hor görülmüş olarak, layık olmayanlarca rezil rüsva edilerek, kaba ve ham insanlarca koğuşturmaya uğratılarak, bilgelerin sevdiği, kültürlü kişilerin hayranlık duyduğu, güçlülerce saygıyla karşılanan, tanrıların bir gözdesi: Ben ki, onu siz böyle bir iltifatla kabul ederek, savundunuz, kurtardınız ve korumaya aldınız. Sizin sayenizde tehlikeli ve korkunç bir fırtınadan kurtarıldı. Size, onu korurken bana düşman, haksız ve çağın fırtınalı denizinde batmayayım diye bu çıpayı, bu paramparça yelkeni ve değerli ve gelecek için pahalı malları sunmaktadır. Şöhret tanrıçasının kutsal manastırında eser muhafaza edilecek. O sadece bilgisizliğin küstahlığından ve çağın tahrip hırsından emin olmakla kalmayacak, tersine, sizin yenilmez lüt-

funuzun ebedi bir tanığını oluşturacaktır. Dünyaya yüksek ruh gücüyle doğurulmuş, düzenlendirilmiş akılla donatılmış Nolalı esin perisi tarafından yaratılmış olarak, bir soylu ve tanrısal ruh çocuğu gibi kundaklarının içinde ölmemiş olmayı sadece size borçlu kalacaktır ve bu dünya yolunu diğer ışık saçan yıldızların sonsuz görünümü içinde tamamlayan yıldızlar kadar devam edecek olan bir hayata yürüyecektir.

Burada, içinde her şeyi emin ve doğru gerçeğe uygun bulabileceğimiz, ona aykırı olan ya da onlardan sapan dünya görüşlerinde bulmak için boşuna arayacağımız bir felsefe vardır. İlkin ben size beş diyalogda bütün bunları en büyük bir kısalığın içinde hazırlayacağım, sunacağım ki, sizi illiyetin başlangıç sebebinin ve Bir olanın gerçekçi yorumuna götürecektir.

İlk Diyalog'da size bir savunma veriyorum; bu bir sorumluluk ya da siz onu nasıl anarsanız anınız, "Aschermittwochsmahl"ın[2] (karnavalın en büyük günü) beş diyaloğu için.

İkinci Diyalog'da ilkin bu bilginin güçlüğünün sebebini açıklıyorum, bilginin konusuyla bilgi sağlayıcı yeti, bizzat bilgi arasındaki büyük uzaklığa nüfuz edici bakışı açıyorum. İkinci olarak, başlangıç sebebinin ve illiyetin, sebeplendirilen ile etkilendirilen sayesinde (vargılar ve sonuçlar) nasıl ve ne ölçüde kavranılır hale geldiğini gösteriyorum. Üçüncüsü, evrenin mahiyetinin ne ölçüdeki bilgisinin onun bağlı olduğu şeyin bilgisinin sağlanmasına katkısı olduğunu; dördüncüsü, hangi araçlarla ve yollarla bizim özellikle ilk ilkeyi tanıyabileceğimizi belirtiyorum. Beşincisi, "İlliyet" kavramının (nedenselliğin) ve "Prensip" ile "başlangıç sebebi" kavramının anlamının aynılığı ve farklılığı, ayrımı ve bağdaşımını; altıncısı, etkileyen, biçim veren, teşkil eden, ve amaç koyan olarak nasıl ayrılır, illiyet nedir ve etkileyici illiyetin ne kadar adı vardır ve o hangi farklı kavramın içinde düşünülür? Bu etkileyici (sonuç doğurucu) illiyet, belirli anlamda içkindir, doğal nesnelerin içinde bulunur, doğanın kendisidir, ve o bir başka anlamda nesnelere dışsaldır; teşkil

edici illiyet nasıl etkileyici (sonuçlandırıcı) illiyetle kesişir, o nasıl oluyor da kendisi sayesinde yaratıcı yaratıyor ve o yaratıcı tarafından maddenin rahminde uyandırılıyor; bir ve aynı objede nasıl prensip, etkileyici (sonuç doğurucu) olan (yaratıcı) ve biçim çakışır ve ne derecede bir illiyet diğerinden ayrılır. Yedincisi, teşkil edici illiyetle bir ruh olan vè onun sayesinde sonsuz evrenin, sonsuz olarak evetleyen değil, tersine hayırlayan anlamda birazcık bir canlı varlık olduğu evrensel illiyet arasındaki ayrım vardır ve aynı zamanda tek tek varlıklarda oluşturan, çoğalmaya elverişli ve sonsuz derecede çoğaltılabilen ve onun bir öznenin içinde daha genel ve daha yüksek ortaya çıkması ölçüsünde, o derece daha yetkin olduğu bu sebepten büyük canlı varlıkların, örneğin yıldızların, karşılaştırıldığında daha tanrısal, yani yanılgısız olan, manen daha yetkin ve kusursuz, kendilerini yaratan yaratışlar olarak kabul edilir. Sekizincisi, ilk ve en esaslı doğal biçimin, teşkil edici prensibin (oluşturucu ilkenin) ve yaratan doğanın dünya ruhu olduğu ve bunun hayatın, büyümenin ve bütün nesnelerdeki duyumun prensibi olduğu, yaşayan, büyüyen ve duyan nesnelerde böyle olduğu gösterilir. Kıyas (tasım) sonucu olarak, evrenin ve büyük gök cisimlerinin ruhsuz olmasına inanmanın makul bir düşünüşe ters düştüğü, çünkü en doğrusu o büyük canlı varlıkların kısımları ve halkaları olduğu, onların bizim için en yetkin olarak geçerli olduğu ileri sürülür. Dokuzuncusu, o derece eksik olsa da bir nesnenin kırık, zayıflatılmış ve yetkinlik dışı bulunsa da, onun düpedüz o anki rastlantısında öyle adlandırılan bir ruhsal etkinlikte bulunmasa dahi kendi ruhu olduğu... Biz Pisagor'la birlikte ve birkaç diğer filozofun görüşlerine uygun olarak, ki onlar gözlerini öyle boşuna açık tutmamışlardır, bir sonsuz dünya ruhunun çeşitli hal ve durumlara göre ve hiyerarşiye göre bütün varlığı içinden egemen olduğu ve idame ettiği sonucuna varıyoruz. Onuncusu, bu ruhun sonuncusunun Babillilerce ve İranlılarca "gölgesi" diye adlandırılan madde ile birlikte her şeyde yaşadığını ve buna

göre, tıpkı onun ruh gibi ölümsüz olması dolayısıyla mahvoluşa herhangi bir gerçek varlığın tâbi olmayacağını, her bir nesnenin belirli hal ve şartlar altında görünümünü değiştirse de, ister bu isterse şu bileşiğin içinde olsun, ister şu isterse bu yaratılışta bulunsun kesin bir ölüme duçar olamayacağının kavramamıza dahil olduğu, onun bir kişisel varlık biçiminden vazgeçmekle, bir başkasına büründüğünü göstermekte bulunduğu belirtiliyor. Onbirincisi, Aristocuların, Eflatuncuların ve diğer dünya bilgelerinin nesnelerin gerçek mahiyetini tanımadıklarını göstermektedir. Kendilerinin maddenin öte tarafında mahiyet varsayıldığı o nesnelerin sırf rastlantısal nitelikler olduğunu ve ancak gerçek biçimin tanınmasının hayatın ve ölümün ne olduklarını bize öğrettiğini açıklığa kavuşturmaktadır. Gerçekten, kendini beğenen ve bunakça ölüm korkusunun büsbütün ortadan kaldırıldığı bizim felsefemizin esaslarının incelenmesini birlikte getiren, mutluluğa kanaat getirir. Çünkü o, Ölüm Meleği'nin ve uğursuz Charon'un budalaca dehşetlerinin simsiyah perdesini yırtar ve hayatımızdaki her türlü tatlılığı gaspeden ve varlığımızın sevincini zehirleyen hayalleri yok eder. Onikincisi, biçimin özlü anlamında değil, ki o onun içinde Bir'dir, tersine onun etkinlik tarzına ve yeteneklerine göre onun meydana getirdiği varlığın tür oluşturan aşamalarına göre biçim kazandıran prensibin gerçek kesin karakterini açıklığa kavuşturur. Biçim (form), maddede, maddesel biçimine ve ona bağlı olan rastlantısal dispozisyonlarına göre kendisini farklı sergilediği yetkin bir şekildir. Ama sonuncusu etkin ve edilgen niteliklerin çeşitli derecelerinden ve dispozisyonlarından oluşur. Onların ne kadar değişken, ne ölçüde değişmez oldukları görülür. Bir yandan maddeyi sınırlandırırken ve engellerken, diğer yandan onun tarafından sınırlandırıldığı ve engellendirildiği kavranır.

Son olarak duygusal görüş yetisine uygun olarak bir benzetme ile bu biçimin, bu dünya ruhunun her şeyin içinde her şey olabildiği ve bütünün her bir kısmında bütün olduğu belirtilir.

Üçüncü Diyalog'da, ikincisinde biçim ele alındığından, ki o prensipten çok illiyetin anlamına sahiptir, illiyetin olduğundan daha çok prensibin başlangıç sebebinin[3] ve elemanın önemine sahip olan maddenin incelenmesine geçilir. Diyalogun başlangıcında birkaç ön açıklamadan sonra ilkin o David Von Dinanto'nun kendi tarzında maddeyi son derece yüce ve tanrısal olarak açıklamakla asla aptalca davranmadığı gösterilir. İkincisi; farklı felsefi görüş tarzlarının maddeyi nasıl açıkladıkları, onun kuşkusuz biricik ve mutlak öz olup olmadığı hususunda onu farklı olarak kavrayabilecekleri gösterilir. Çünkü o farklı varlık aşamalarında nesnelleşmektedir. Kendini keza farklı simalarda gizlemektedir, bu sebepten biri öyle, diğeri öbür türlü kavranır, ona özgü olan görüş tarzına göre değişir bu. Aritmetikçinin rakamının soyut ve basit, müzisyen tarafından uyumlu, Kabalist tarafından simgesel ve diğer kaçıklar ya da diğer bilginler tarafından başka başka görülmesi gibi. Üçüncüsü; onun anlamı adı ile (materie) açıklanır. Bir doğal ve bir yapay nesne arasındaki farklılık ve aynılıkla (benzerlikle), bir doğa olayı ile bir fosil arasındaki ayrım gibidir bu. Dördüncüsü; bunu kavramak istemeyen sınırlı kafalarla işi nasıl tatlıya bağlamak gerektiği, onlara cevap vermenin ne derece gerekli olduğu ve onlarla tartışmanın bize ne gibi bir yüküm yüklediği gösterilir. Beşincisi; maddenin gerçek anlamından varlığın özüne ilişkin bir biçimi yitiremediği sonucunu çıkarırız ve esaslı bir şekilde Aristocuların ve diğer filozofların, büyük yığınların diğer filozoflarının -onlar biçimini özlü biçim olarak adlandırsalar da- yine de aslında maddeden daha başka bir özlük (ide) tanımadıkları sonucunu çıkarırız. Altıncısı: Biricik sürekli bir madde ilkesini nasıl tanıyorsak, maddedeki yaratılışların farklılığı ile teşkil edici prensibe ancak neden sonra çok şekilli yaratışın, farklı bireylerin ve türlerin yaratılışının olanağının verilmesi gibi, sürekli bir madde prensibinin var oluşu da vargısal olarak ortaya konulur ve

Peripatetik ekolün (Aristocular) bazı taraftarlarının sadece maddeyi töz olarak geçerli saydığı gösterilir. Yedincisi: Aklımızın zorunlu olarak niçin madde ve biçimi, olanağı ve realetiyi ayırdığı belirtilir, kendimizi bir ithama maruz kılmadan doğal nesnelerin taşıyıcısını ve prensibini sanki felsefi bakış açılarına göre çeşitli tarz ve türle kavrayabilecekmişiz gibi, olası itiraz çürütülür, elbette doğa bilimlerinde ve büyülü görüşte daha çok yarar sağlayarak, ama sanki felsefede sadece gerçekten değerli bir hedefi kabullenmeksizin, pratik yaşamanın bir meyvesini derlemeden ki o olmaksızın her bir kurgusal düşüncenin boş bir şey olacağını düşünmeksizin matematiksel ve kurgusal bir biçimde daha büyük bir çeşitlilik içinde felsefede sanki bir alıştırma aklın bir oyunu sözkonusu olurmuş gibi düşünmenin yanlışlığı gösterilir. Sekizincisi: Madde iki tarzda yorumlanmasına izin verir; bir kere yeti olarak, diğer kere de özlük (wesenheit/nelik) olarak.

Eğer ilk yorum ile başlarsak, bu takdirde bir etkin ve bir edilgen yeti ayırırız ki, yine de her ikisi de belirli bir anlamda Bir'e indirilmesine izin verir. Dokuzuncusu, sekizinci ilkeden en yüksek ve tanrısal olanda bütün mümkün olanın reel olduğu ve evrenin olabilenin her şeyi olduğu sonucu çıkarılır, oysa diğer şeyler olabilecekleri her şey değildirler. Onuncusu, dokuzuncu tümceden tekrar derinlemesine kısaca ve belirgin olarak doğadaki kusurların, kötü şekillenmelerin, bozulmanın ve ölümün nereden geldiği ortaya çıkmaktadır. Onbirincisi; hangi anlamda Tanrı'nın bu kısımda, yine de diğer bütün kısımlarında var olduğu gösterilir. Bu açıklama tanrılığın yüce bir görüşüne vesile olur. Onikincisi: Aklın bu en yetkin etkinliği ve yetkin yetiyi kavrayamamasının sebebi nedir? Onüçüncüsü: Keza biçimle bir olan maddenin görkemine ilişkin sonuca varılır, tıpkı yetinin etkinlikle ilişkisi gibi. On dördüncüsü: Yetinin etkinlikle çakışmasından ve evrenin olabilecek olan her şey olmasından

ve aynı zamanda diğer sebeplerden bütünün Bir olduğu kavranır. Ondördüncü Diyalog'da, üçüncüsünde madde yeti olarak görüldükten sonra bir dayanak (substrat) olduğundan incelemeye geçilir. İlkin elbet Poliinnio'nun her türlü sapmaları altında bazı Eflatunculaın ve bütün Aristocuların madde üzerine düşündükleri kavram geliştirilir. İkinci yerde, kendi ilkelerinden maddenin somut ve soyut nesnelerde ayrı olduğu ispatlanır. Bunun için ilk sebebi aynı cinsin yetisinden ikincisi, soyut ve somut nesnelerin belirli oranda karinesinden çıkarılır. Üçüncüsü ilk her şeyi kuşatana, yukarıya götüren doğanın düzeninden ve aşamalarından çıkarılır (hiyerarşi). Dördüncü sebep, madde somut ve soyut olarak ayrılmadan önce ayrılmamış olanın zorunlu görüşünden ortaya çıkar. Bu ayrılamaz olan (kararlaştırılmamış olan) onaylamanın en yüksek tarzıyla belirtilir. Beşinci sebep şudur: Duyusal ve kavramsal olan için nasıl bir ortak sebep varsa, bu, duyusallığın taşıyıcısı için de geçerli olmalıdır. Altıncısı: Maddenin varlığı cisim olmaktan bağımsızdır, bu sebepten onu pekâlâ soyut ve somut nesnelere de mal edebiliriz. Yedincisi: Daha yüksek olanın ve daha alçak olanın -ki onlar bütün özlüklerde bulunurlar- değer sırasından, -öyle ki her yerde belirli bir ortaklık şart koşulabilir- o maddenin karşıoluşumudur ki, onlar cins kavramlarıyla gösterilirler, oysa biçim bize spesifik ayrımla belirgin kılınır. Sekizincisi, ama birçokları tarafından kendisine izin verilen bir dış ispat sebebi; dokuzuncusu, inteligibl dünyasında türlerin birden çok olmasıyla; onuncusu, üç dünyanın metafiziki, fiziki, mantıksal olan üç dünyanın benzerliği ve taklidi; onbirincisi, her rakamın farklılık, düzen, güzellik ve süsü maddeyle ilintili olması gösterilir.

Üçüncü olarak, kısaca dört itiraza izin verilir ve onlar çürütülür. Dördüncüsü; bu ve şu madde arasında nasıl farklı bir ilintinin var olduğu gösterilir ve maddenin somut olmayan nesnelerde etki ile çakıştığı ve bütün türlerin, yer kaplayanın bütün

türlerinin maddenin içinde, ama bütün niteliklerin biçimin içinde var oldukları belirtilir. Beşincisi; hiçbir bilge bir kere olsun biçimlerin maddenin dışından alındığını iddia etmemiştir. Tersine onları madde içinden, kendi rahminden meydana getirdiğini belirtmişlerdir. Bu sebepten hiçbir zaman bir **probe nihil,** yerinde bir tabirle bir hiçlik mevcut değildir, tersine bütün biçimler onun içinde vardır/saklıdır, bizzat onun tarafından, ondan ayrılamaz olan güçle meydana getirilir ve doğurulur ve onlar rastlantısal ikamesine (yerine konması, kullanılması) uygun olarak olmasa bile duyusal ve geliştirilmiş olan varlığın da realitesine sahiptir. Çünkü görülen ve uzamları dayandırılan rastlantısal özel hal ve durumlarla kendini açığa vuran her şey sırf rastlantıdır. Oysa bölünemez olan özlük (wesenheit) daima kendi durumunda kalır ve bölünemez olan madde ile çakışır. Bu yüzden gelişme daima sadece durum olarak geçerli olabilir, öyle ki özsel ayrımlar gizli kalırlar. Bizzat Aristoteles bunu zorunlu olarak gerçek için de iddia etmiştir. Şu halde biz iyi düşünürsek, bundan mantıksal olarak şu sonucu çıkarabiliriz: Basit töz biriciktir, doğru olan ve var olan, ki o kendisini sayısız özel hal ve durumlarda ve bireylerde açığa vurur, keza pek çok çeşitli görüntü biçimlerinde kendisini gösterir. Altıncısı, bütün aklı ihlal etmesi gibi, Aristoteles ve benzerlerinin iddia ettikleri üzere, varlık yetisine göre maddeye eklenir (bağlanır). Çünkü kendi iddialarına göre bu, gerçekten değişimsizdir ve bütün değişme ve bütün başka oluş, bütün olay, ancak onların kendi görüşüne göre bileşimin bir sonucudur. Yedincisi; maddenin hırslı isteği gösterilir ve belirtilir ki, o boş yere sınırlandırmaya çalışılır. Aristocular bizzat maddeyi, ihtiyacın kızı ve buna benzer bir tarzda doğurgan kadın varlığının doyumsuz hırsı olarak simgelendirirler. Beşinci Diyalog'da özellikle Bir olandan sözedilir ve bütün doğa felsefesinin ve metafizik bilginin temeli oluşturulur. Burada ilkin madde ile biçimin (form) kuvve (yeti-ver-

mögen) ile gerçekleştirişin varlığını yanyana sürdürmesinin ilkesi ortaya atılır. Ne varsa ve ne olabilecekse diye sınıflandırmanın sadece mantıksal önemi vardır; fiziki olarak her ikisi de birbirinden ayrılamaz, ayrımsızdır ve birdir ve aynı ölçüde sonsuz, hareketsiz, bölünemezdir; bütün ile kısımları arasında ayrımsızdır; başlangıç ile başlanmış olan arasında fark yoktur. İkincisi; bu sonsuz evrende yüzyıl yıldan, yıl andan, ayak uzunluğu stadyumdan ve stadyumun uzunluğu parasangadan (eski İran uzunluk ölçüsü) ayrılamaz ve mahiyetine göre biri diğerinden farklı değildir. En doğrusu evrende hiçbir rakam yoktur, evren Bir'dir. Üçüncüsü; sonsuz olanda nokta cisimden ayrılamaz. Çünkü yeti (kuvve) realite ile çakışır ve eğer nokta çizgiye, çizgi yüzeye ve yüzey cisme geliştirilmesine izin veriyorsa, bu takdirde o uzundur, bu geniştir, böylece yüzeyin zaten üçüncü boyutu vardır ve her şeyin uzunluğu, genişliği ve derinliği vardır ve böylece o Bir ve aynıdır ve evren her yerde hem merkez hem de çevredir. Dördüncüsü; bizim Tanrı diye adlandırdığımız, o içsel olarak nasıl her şeyin bütünün biçimini düşündüğümüzden daha çok içinde bulunduğunu göstermekte ise, çünkü o özlüktür (nelik), onun sayesinde her şey, var olan her şeyin varlığı vardır ve o her şeyin içinde olduğundan, her bir nesne onun için içtedir, bütünün kendi biçimidir -bundan keza her bir şeyin her bir şeyin içinde bulunduğuna- ve buna göre her şey Bir'dir. Beşincisi; bütün özel varlıkların değiştiği ve farklı maddelerin bir başka varlık tarzına dönüşmek için, daima diğer biçimlere büründüğü hususunda kuşkulanan itiraza cevap verilir: Çokluğun içinde birliğin ve birliğin içinde çokluğun nasıl var olduğu ve nasıl var olanın **çokbirlik** ve **birlikçokluğu** oluşturduğu ve nasıl bundan başka özlüğün (wesenheit-nelik) ve gerçeğin içinde sadece Bir olanın var olduğu gösterilir. Yedincisi; bu Bir'i bulmuş olan her şeyin, yani bu Birliğin dibini bulmuş olan her şeyin kendisi olmaksızın gerçek doğa görüşüne götüren kapının

açılmasının mümkün olmadığı anahtarı nasıl bulacağı belirtilir. Sekizincisi; yeni görüş biçiminde Bir olanın, sonsuz olanın ve var olanın ve her şeyin içinde bulunduğu ve kendisi sayesinde her şey olduğu gözler önüne serilir ve bununla sonsuz uzam (kapladığı yer), o sınırlandırılmış büyüklük olmadığından, bireyle kesişir, tıpkı sayılamaz olan miktar gibi, o hiçbir rakam olmadığından, birlik ile çakışır. Dokuzuncusu: Sonsuz olanın kısımlarının var olmadığı, bizim onun içinde farklılık ve özelsellik olarak gördüğümüz, incelediğimiz her şey bir ve aynı tözün (cevher) farklı ve özel yüzüdür sadece. Onuncusu: Keza her iki en üst doğanın skalasındakiler iki ilke oluşturmazlar, daha çok bütün çelişkiler sonunda bir uzlaşmada buluşurlar. Bu sebepten yükseklik derinliğin aynıdır, uçurum daha yakılmamış olan ışıktır, zifiri karanlık açıklıktır, büyük küçüktür, çatışma dostluktur, bölünebilir olan bölünemez olandır, atom sonsuz büyüktür ve böylece her şey kendisinin zıttıdır. Onbirincisi: Belirli matematiksel kavramların, örneğin noktanın ve Bir'in, var olanın ve Bir'in yorumlanmasında harekete geçirmeye yararlı oldukları, ama onu belirlemek için yetersiz bulundukları gösterilmiştir. Bu sebepten Pisagor'u, Parmenides'i ve Eflatun'u; Aristoteles'in alelacele, vakitsiz eleştirisinde yaptığı üzere yanlış yorumlamamak gerekir. Onikincisi: Töz ve varlık nicelikten, ölçüden ve sayıdan farklı olduklarından, onların her şeyin içinde biricik ve bölünemez oldukları, her bir nesnenin içinde öyle oldukları mantıksal sonucu çıkarılmalıdır. Onüçüncüsü: Karşıtlıkların (zıtlıkların) gerçekte çakıştıkları ilkesinin doğrulanması için resimler verilmiştir ki, onlar aynı başlangıçtan yola çıkarlar, ve gerçekte ve özlüklerinde (mahiyet) Bir oldukları söylenebilir. Bunu matematik olarak tanıdıktan, kavradıktan sonra onu doğal, fiziksel anlamda kabul etmek gerekir.

Bu, çok saygın bay Şövalye, nesnelerin her bir daha özel ve uygulamalı araştırılması için kaçınılmaz olan çıkış noktasıdır.

Bu yerinde bir tabirle içinden çokluğun, bütün doğa felsefesine ilişkin mantıksal sonuçların (vargıların) filizleneceği tohumdur. Buradan yola çıkarak kurgusal bilimlerin dokusu, düzenlenişi ve yapısı başlamaktadır. Bu giriş olmaksızın bu yapının içine girmeyi denemek boşunadır ve işe başlamak beyhudedir. Dilerim siz, müsait bir zihniyetle bu başlangıcı telakki edeceksiniz. Bu Bir olanı, bu ezeli kaynağı, bu ara parçayı iyi niyetle karşılayacaksınız. O çocuklar ve gelecekteki kuşakları doğuracak, büyük dereler ve ırmaklar ondan çıkarak akacaklardır. Onun sayısı giderek daha çok artacaktır, onun halkaları giderek daha çok nihai şekle girecektir. Sonunda, eğer gece uyku getirici tülünü ve zifiri paltosunu yere indirirse, ışık saçan Titan, tanrısal müzlerin (esin perileri) babası, ailesi tarafından çevrilmiş olarak ebedi saray efradına, bütün gecemsi oluşumları meşaleleriyle kovacak ve yeni bir gün dünya için ortaya çıkacaktır. Onun zafer arabası bu çekici şafak tanrıçasının (Aura) gül rengi kapılarından yukarıya hareket ettiğinde, bütün şaşaasıyla yükselecektir. Hoşçakalın!.. (4)

Nolalı Giordano Bruno

GİORDANO BRUNO'DAN BEŞ ŞİİR[5]

EVRENİN BAŞLANGIÇ SEBEPLERİ'NE

Sen ki hâlâ duruyorsun Lethe kaynağında
Bütün deniz dalgalarının kökeni yanında
Ayağa kalk, ey Titan, ışık saçarak aydınlık
Yalvarışımla yıldızlardan çadıra çekilmiş olarak!
Siz, gezegen yıldızlar, bakınız kendi raylarınızda
Benim ikili ruhum da sizinle dolanıyor
Bana siz gök yolunu açtıktan sonra
Beni yol arkadaşınız olarak görünüz!
Bana düşlerin çift kapısını açınız
Eğer ben sizinle birlikte süzülürsem gök odalarından
Çağın cimriliğinin bizden uzun süredir
Esirgediği ve gizlediği şeylere
Bakınız, ben nasıl cüret etmedeyim
Onu, bu ışıklı sabahta
Ki o ruhları uyandırır
Açıklamak ve belirgin kılmak için!
Niçin duraksıyorsun, çünkü yüzyılın
Ona layık değil de bağışlarına hayran değil de ondan mı?
Bak, eğer hâlâ karanlık derin gölgeler
Vadileri doldursa ve kırları
Çoktandır ışıklı esir sevinci içinde
Olymp dağımız güneşin öpüşünü kabul ediyor
Onun başının çevresini kor ateşle çeviren
Pembe ışıkta, vecde gel, ey duraksayan gönlüm!..

KENDİ RUHU'NA

Dağım, köklerini daldırıyorsun toprağın içine
onun en derin gizine, ama tepe noktan yıldızlara cesurca selam
gönderiyor, oraya çağırıyorsun altın yazıyla ruhu akraba olan
bir ruhu; Sen Hades'e mi aitsin, yoksa en doğrusu yüce
varlığa ve Jüpiter'e mi iltifat ediyorsun, bizzat karar ver!
Ah hakkını yitirme tembelliğin yasasında, eğer kendini
aşağıya indirirsen, karanlık su ile sana gözdağı verir ki, O,
Acheron'un dalgasında unutulmuşluğa yol açar.
Hayır, en doğrusu göğe, yukarıya çık! Orada ara vatanını!
Çünkü eğer Tanrı sana dokunursa, alevlenen
kor ateş olursun!

ZAMAN'A

Yavaş giden yaşlı adam, yine de aynı zamanda hızlı da,
bir kapayan ve açan Seni haklı olarak iyi diye adlandırırlar,
ama kötü mü derler haklı olarak? Cömertsin sen ve cimrisin
ve ne verdinse tekrar alırsın onu! Bizzat yutarsın çocuğu,
doğurduğun Gaddar! Değil mi ki her şeyi kurarsın ve
tekrar tahrip edip yıkarsın. En doğrusu ne? Seni bu yüzden
iyi diye mi, yoksa kötü diye mi adlandırmalıyım? Ama boş
yere öfkeyle tırpanını kaldırırsın vurmak için. İndir elini,
daha yüksek dünyayı korumaya bak ki O, gecenin ve
Kaos'un izlerinden büsbütün arıtılmış ülkesinde
ebediyen hüküm sürer, iyi ile kötünün öbür yanında!..

SEVGİ ÜZERİNE

Sevgi, o dibini aydınlatır gerçeğin,
gören aklın, kör inancın çelik kapısını şiddetle açar
önyargının, sisten tülünü ürkütür, kovar onu
Benim yıldızım olarak aydınlatır esirin berraklığını
Göğün, yeryüzünün, cehennemlerin derinde sakladığını
Belirgin kılar göze ve kulağa
Amor öyle nişan al, iyice, okun delsin
kendilerini sana aşikâr kılan yürekleri delsin

Haydi, bayağı halk, budala gözlerini aç
onlar eğer bunun için işe yararlarsa
gerçeği görsünler, kamaşmış olarak göz kırparlar,
onun için Amor'a kör derler;

Siz budala olduğunuzdan, Amor size çocuk görünür;
Siz sahte ve gafil olduğunuzdan, süreklilik alaydır size.
Yemin edersiniz, aşkın tanrısı sadakatsiz ve sahtedir diye!

İLLİYET, SEBEP VE EBEDİ OLAN BİR*

İlliyet ve sebep ve sen Ebedi Bir olan!
Ki senden hayat, varlık, her yerde hareket doğar
Ki, o yükseğe ve genişliğe ve derinliğe akar
Gök, deniz ve yerin altı görünsün diye

Melekemle, aklımla, ruhumla görüyorum
Senin sonsuzluğunu, ki onu hiçbir sayı ölçemez,
Ki orada, merkez ve çevresi her yerdedir onun
Senin varlığında, benim özümde eser durur

İsterse kör gaflet, çağın çaresizliğiyle
Bayağı öfke, yüreğin katılığıyla
Kötü niyet, kirli kıskançlıkla birleşsin:

Yine de başaramazlar, hava kararsın
Çünkü buna rağmen emsalsiz ışık saçar
Gözüm ve güzel güneşim ışığını yayar!..(6)

*Nedensellik, Neden ve Sonsuz Olan Bir

BİRİNCİ DİYALOG

Şahıslar: Elitropia. Filoteo. Armesso.[7]

ELİTROPİA: Güneşin ışığının etkisinden uzaklaşmış olan, bir karanlık kulede uzun bir süre kalanlar gibi alışılagelmiş felsefeyle eğitilmiş olan birçok insan, senin net kavramlarının yeni güneşine hemen katlanamayan pek çok kişi, dehşete kapılmakta ve hayret duymaktalar ve şaşkınlığa uğramaktalar.

FİLOTEO: Bunun suçu ışık değildir, tersine gözlerdir. Güneş ne kadar çok güzelse ve ne denli çok ışık saçıyorsa, gece baykuşlarının gözlerine o denli çok kin uyandırıcı ve nahoş gözükür.

ELİTROPİA: Eğer sen bu insanları zifiri karanlık mağaradan dışarıya çıkarırsan ve onları yıldızların açık, dingin ve şen şatır görünümüne götürürsen, ki biz bu yıldızların koyu mavi gök paltosuna o denli güzel bir çeşitlilikte serpili olduklarını görmekteyiz, bu takdirde üstesinden gelinmesi güç, ender ve kendine özgü bir girişimde bulunacaksın demektir. Senin cömert gayretinin insanlara yardım edici bir el uzatmak istemesine rağmen, sana karşı olanların nankörlüğünün ispatları iyiliksever toprak ananın rahminde doğurduğu ve beslediği çok sayıdaki hayvan türlerinden farklı olmayacaktır. İnsan cinsinin bireyleri diğer cinslerin bütün farklılıklarını belirgin bir damga olarak üzerlerinde taşıdıklarına göre, çünkü onlarda tek tek bi-

reylerin her birisinde, diğer cinslerde olduğundan daha belirgin olarak yansır düşüncesi, buna göre doğru bir düşüncedir. Bu sebepten özgür havayı teneffüs eder etmez, son hızla tekrar kendilerini toprağın içine gömen ve onun karanlık dehlizlerini ve yurtlarının inlerini tekrar ellerine geçirmeye çaba harcayan kör köstebekler gibi, birtakım insanların ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Diğerleri ise, gece kuşları gibi, güneşin erguvan giysili elçisini ışık saçan doğuda görür görmez, gözlerinin zayıflığıyla, zorunlu olarak alacakaranlık bir sığınak arayacaklardır. Gök ışıklarının (yıldızlar) görünümüyle bütün yaratıklar sürgüne gönderilirler ve Pluton'un (yeraltı tanrısı) sonsuz hapishaneleri, mezarları ve inleri için belirlenmiş olarak, Alekto'nun tüyler ürpertici korosu tarafından geri çağrılmış halde kanatlarını gererler ve hızlı bir uçuşla yuvalarına kaçarlar. Ama güneşin seyri için yaratılmış olan varlıklar, eğer onlar, kin ve nefret duyduklarının son bulduğunu algılarlarsa, göğün iyiliğini övecekler ve kristal yeryuvarlağının derin bir özlemle umut ederek bekledikleri ışık huzmelerini memnunlukla karşılayacaklar; yürekleriyle, ağızlarıyla ve elleriyle Tanrı'ya güneşin doğmasından dolayı teşekkür edeceklerdir. Eğer Titan ateşli atlarını altın doğudan ilerletirse ve nemli gecenin uykulu suskunluğunu yenerse, o zaman insanlar makul konuşacaklar, zararsız ve yünlü koyun sürüleri meleyecek, boynuzlu sığırlar kaba saba çobanların korunması altında böğüreceklerdir. Silen'in eşekleri, sanki onlar yeniden tahtlarından indirilmiş tanrılara yardım için budala devlere (Gigant) dehşet salacaklarmış gibi anırmaya başlayacaklardır. Kirli yataklarında sağa sola dönerek, keskin pençeli domuzlar homurtu çıkaracaklar; kaplanlar, ayılar, aslanlar, kurtlar ve hilekâr tilkiler başlarını inlerinden dışarıya çıkaracaklar ve münzevi mağaralarından düz av alanını seyredecekler ve hayvansıl göğüslerinden gelen bir homurtu, bağırtı, havlama, kükreme ve ciyak ciyak haykırışlarda bulunacaklardır. Havada ve kameriyede dal budak salan ağaçlarda horozlar, kartallar, tavuskuşları, tur-

nalar, güvercinler, çulluklar, bülbüller, kargalar, saksağan kuşları, kuzgunlar ve ağustos böcekleri gürültülü haykırışlarını, cıvıltılarını ve cırcır seslerini iki katına çıkarma gayretine düşeceklerdir. Suyun berrak ve kararsız alanından beyaz kuğular, çok renkli ördekler, işi başından aşmış olan dalgıçlar, bataklık kuşları, sesleri kısık kazlar, melankolik olarak kuvaklayan kurbağalar... kulakları ezgileriyle o derece sağır edecekler ki, bu sıcak güneş ışığı, bu mutlu yerküresi yarımının havasına nüfuz eder etmez, sadece memnunlukla karşılandıklarını sanmayıp, tersine keza bu derece çeşitli olan, göğüslerinin derinliklerinden ortaya çıkardıkları bütün farklı seslerden belki de kendilerini taciz edilmiş hissedeceklerdir, tıpkı ruhların büyüklüğüne ve yaratılışına göre aynı şeyleri duymaları gibi.

FİLOTEO: Sadece alışılagelmiş olarak değil, tersine her bir yaratığın kendi sesini haykırması doğal ve zorunludur da. Bir hayvanın insan gibi vücut yapısı ona aykırı olduğu, beğenisi ve besini farklı olduğundan, düzenli olarak vurgulanmış ve telaffuz edilmiş sesler oluşturması mümkün değildir.

ARMESSO: İzninizle ışık üzerine değil, ruhumuzu seyredenin duygusunu rencide etmekten daha çok, içinde ferahlık uyandırmaya elverişli olan bazı yan hal ve şartlar üzerine açıklamada bulunacağım. Çünkü benim size kardeşçe bir sevgi ile dilediğim sevilen barış ve dinginlik uğruna bu sizin eğlendirici açıklamalarınızın tekrar komedilere, trajedilere, ağıtlara, diyaloglara, ya da onu nasıl adlandırırsanız adlandırınız, o şeylere, gelişmesini istemem, tıpkı kısa bir süre önce kamuoyunun alanına dışarıya çıkarak girdiklerinde sizi odanızda ve evde kalmaya zorlayan kişilerin durumuna düşmenizi istemem.

FİLOTEO: Söylemek istediğinizi özgürce söyleyiniz!

ARMESSO: Ben bir peygamber gibi, bir kendinden geçmiş kâhin gibi, aklı başından gitmiş bir Apokaliptik gibi, ya da Bileam'ın meleklendirilmiş dişi eşeği gibi konuşmayacağım. Sanki o Şarap Tanrısı Baküs tarafından vecde getirilmiş ve Parnass

dağının edepsiz müzlerinin (ilham perilerinin) soluğuyla şişirilmiş ya da Phoebus (Apollo) tarafından gebe bırakılmış Sibille gibi, ya da geleceği haber verici Kasandra gibi, sanki ben tepeden tırnağa Apollonca seraba dalmışım gibi, sanki kâhinlik mesleğimde üç ayaklı taburede oturmuşum gibi ya da Sfenks'in muammasının çözümünde görevlendirilmiş Oidipus gibi, ya da sanki Salome, Saba Melikesi'nin huzurunda bulunuyormuşum gibi, Olymp senatörünün tercümanı Kalchas gibi değil, Büyücü Merlin'in ruhuyla dolu biri gibi değil, ya da Tryfonius'un ininden gelen biri gibi konuşmayacağım. Tersine muhakkak ki büyük ve küçük beyni öyle adlandırılan *dura* ve *pia mater* kuru bir artık kalıncaya kadar imbikten geçirmesinden daha başka bir anlamı olan normal bir insan gibi konuşacağım. Ben diyorum ki, benim beynimdekinden daha başka bir beynin emrine amade olmadığı, ki ondan en aşağı sınıftan tanrıların, Olymp'in saray halkının ondan kendini esirgedikleri bir insan olarak, yani demek istediğim ne ambrosia yiyen, ne de nektar içen, tersine susuzluklarını fıçılardaki tortuyla gideren ve geride kalan şarap artıklarıyla dindirmek zorunluluğunda olanlar, eğer onlar kaynak perilerinin bulunduğu berrak suyu tercih etmezlerse, bunlarla yetinsinler. Demek istiyorum ki, örneğin Baküs ya da sarhoş eşek binicisi Pan gibi, Vertumnus, Fanus, Priapus gibi bizi bizzat atlarına bildirdiklerinden daha çoğunu bir nebzecik gizlerine vakıf kılmayanları, mahrem, kendileriyle geçinilebilir ve evcil olarak göstermek âdetinde olanları sözkonusu edeceğim.

ELİTROPİA: Gerçekten çok uzun bir ön övgü!

ARMESSO: Sadece sabret! Çünkü sonuç kısa olacak. Özet olarak demek istiyorum ki; ben size şifresini çözmeye ihtiyaç göstermeyecek olan sözler dinletmek istiyorum. Onları önce bir imbikten geçirmeye tâbi tutmayacak ve deney tüpüne akıtmaya ihtiyaç duymayacaksınız, onları Marienbad'da çözülmeye bırakmaya ve bir reçeteye göre en özlü yanının reçetesine göre damıtmaya gerek duymayacaksınız. Tersine onları sütninemin

benim belleğime akıtmış olması gibi, ki o hemen hemen sağlam, güçlü göğüslü ve kalın göbekli idi ve dolgun kalçaları ve poposu vardı, tıpkı benim son zamanda Westminister'de gördüğüm Londralı gibi, bedenine iyi baktığından kendisini dev Sparagoriahile'nin binici çizmeleriyle karşılaştırabileceğimiz bir çift memeye sahipti ve deri halinde, debbağ edilmiş olarak muhakakkak ki iki Ferrare gaydasını donatabilirdi.

ELİTROPİA: Bir giriş için bu söylediklerıniz yeterli olacak!

ARMESSO: Pekiyi, sözümü bitirmek için sizden öğrenmek isterim: Felsefenizin ışığı ve parlaklığı üzerine dedikoduyu bir yana bırakalım, Aschermittwochsmahl olarak basılmış olan bilginliğin o örnek eserinin nasıl ezgilerle tarafımızdan memnunlukla karşılanmasının gerektiğini zannetmektesiniz? Bu Aschermittwochsmahl'i nakledenler ne biçim hayvanlarmış? Ben soruyorum, onlar su, hava, kara yoksa av hayvanları mı? Ben bay Smith'in, Prudenzio'nun ve Frulla'nın açıklamalarını bir yana bırakarak bilmek istiyorum ki, bizzat burada kudurmuş bir köpeğin havlamalarını çıkardıklarını iddia edenlerin yanılıp yanılmadıklarını, yer yer de maymunu, kurdu, saksağanı, papağanı, kâh bu kâh şu diğer hayvanı taklit ettiğini ve önemli, ciddi ahlâki ve fiziki, layık olan ve olmayan felsefi ve komik şeyleri birbirine karıştırdığını iddia edenlerin haklı olup olmadığını bana söyler misiniz?

FİLOTEO: Kardeşim, orada beyinlerin etkilerle yönetildiği, bu etkilerin yemeklerin ve içkilerin lezzetiyle ve kokusuyla ortaya çıktığı bir şölenden daha başka bir şey değildi. Eğer bu şölen maddi bir yapıda ise, buna göre konuşma da ruha göre şekillenecektir. Böylece o kitap konuşma biçiminde bir şölenin sahip olma âdetinde olduğu çeşitli ve farklı kısımlara sahiptir; bir şölenin birlikte getirdiği üzre, kendine özgü hal ve durumlara ve özel hal ve şartlara ve araçlara sahip olacaktır.

ARMESSO: İzninizle, bunu anlamam için bana yardımcı olunuz!

FİLOTEO: Pekâlâ, bir şölende âdettir, gelenek ve göreneklere göre salata, börek, meyveler, basit ama lezzetli ve güçlendirici yemekler, tatlılar, sağlıklı ve daha az sağlıklı yiyecekler, soğuk ve sıcak mezeler bulunur. Pişmemiş ve pişmiş yiyecekler, denizden çıkarılmış, karada avlanmış evcil ve evcil olmayan hayvanların etleri, kızartılmış ve pişirilmiş olgun ve mayhoş yiyecekler... Öyle besinler ki, sadece besler ve yine öyleleri bulunur ki, sadece damak zevki için hazırlanmışlardır. Tözsel ve hafif olanlar, tuzlular ve yavanlar, çiğ yenilenler ve konserve halinde yenilenler, acılılar ve tatlılar vardır. Burada da belirli bir sıra dahilinde tezatlar ve farklı olanlar sofraya konulmuştur, farklı türden beğeniler için hazırlanmışlardır ve farklı mideler için belirlenmişlerdir. Hiç kimse bundan yakınamasın diye simgesel şölenimizde bu gibileri bulunmaktadır. O boş yere geldiğini, sofraya oturduğunu sanmasın, biri şunu, diğeri bunu yiyebilsin diye böyle düzenlenmiştir.

ARMESSO: Pekâlâ ama eğer bunların yanında şöleninizde ne salata, ne börek, ne meyve, ne de basit ama güçlendirici yiyecek olarak, ne soğuk ne sıcak, ne çiğ, ne de pişirilmiş olmayan, ne açlığı gideren, ne de damak zevkine hizmet etmeyen yiyecekler sofraya konulmuşsa; ne sağlıklı, ne de hastalar için işe yarayan, ne bir aşçının elinden çıkmış, ne de bir eczacının elinden çıkmış şeyler bu sofrada bulunuyorsa, bunun için ne diyeceksiniz?

FİLOTEO: Siz göreceksiniz ki, şölenimiz bu noktada da bir başkasından ayrılmamaktadır.Tıpkı orada en iyi yemeğin yanında, herhangi birisi çok sıcak yemekten ağzını yakabilir, öyle ki o lokmasını ya dışarıya tükürecek, ya da tiksinerek midesine indirmek zorunda kalacaktır, ya da birisinin dişleri arasına takılacak, ya da ona zaman zaman bizzat dilini ısırtacaktır, ya da dişleri arasında bir taş kendini belli edecektir, öyle ki o bütün lokmayı olduğu gibi dışarıya tükürmek zorunda kalacaktır, ya da aşçının sakalından, ya da başından bir kıl damağını gıcıklaya-

caktır ve onu kusma derecesine getirecektir, ya da bir kılçık boğazına takılacak, ya da bir kemik yutağına girerek onu boğulma tehlikesine maruz kılacaktır. Aynen bu şekilde, ne yazık ki şölenimizde de kendimizin hoşnutsuzluğunu, ya da başkalarının hoşnutsuzluğunu uyandıracak, buna uyan ve buna benzer şeyler ortaya çıkacaktır. Bütün bunlar, bizim ilk babamız Adem'den gelmektedir ki, onun yüzünden bozulan insan doğamız, hatta zevk alışta bile bazı can sıkıcı olaylarla karşılaşmak gibi bu duruma mahkumdur.

ARMESSO: Yararlı ve sevindirici. Pekiyi, sizi hiddetten kudurmuş bir kelbiyyun (kalenderane yaşamayı alışkanlık haline getiren, Diyojen'in de içinde bulunduğu bir fırka ve onun taraftarları) sayanlara ne diyeceksiniz?

FİLOTEO: Ben büsbütün öyle olmasam bile, kısmen öyleyim diye itiraf ederim.

ARMESSO: Ama hakaretlere maruz kalmanın hakarette bulunmaktan daha ağır bir suçlama olduğunu biliyor musunuz?

FİLOTEO: Benimkilerin öç alma edimleri, ama başkalarınınkilerin ise saldırılar diye anılmaları benim için yeterlidir.

ARMESSO: Tanrılar da küfürlere, hakaretlere maruz kalırlar, ama bizzat küfür etmek, iftirada bulunmak ve hakaret etmek insana yakışmayan, yararı olmayan aşağılık bir zihniyetin işidir.

FİLOTEO: Bu doğrudur, ama ben hakaret etmedim, tersine sadece bana değil, hor görülen felsefeye yönelik hakaretleri reddettim ve bunu da katlanılan incitmelere yenilerini eklenmesinler diye yaptım.

ARMESSO: Sizi hiç kimsenin taciz etmemesi için, kendinizi ısırgan bir köpek olarak mı göstermek istiyorsunuz?

FİLOTEO: Evet öyle! Ben sükunet istiyorum ve can sıkıcılıklar benim canımı sıkarlar.

ARMESSO: Evet, ama yine de sizin çok sert harekette bulunduğunuzu söylüyorlar.

FİLOTEO: Onlar bana bir kere daha gelmesinler diye, öğrensinler diye aynı ön şartlardan bu mantıksal sonuçları çıkarmak suretiyle, benimle ve diğer insanlarla tekrar tartışmasınlar diye böyle yaptım.

ARMESSO: Evet ama hakaret özeldi, intikam kamuoyuna ilişkindir.

FİLOTEO: Bunun için o haksız değildir. Çünkü özel olarak işlenen bazı hataların cezasının kamuoyunda çektirilmesi gerekir.

ARMESSO: Ama bu tarzda siz iyi namınızı kötüye çıkaracaksınız ve kendinizi her zamankinden daha çok azarlanmaya müstahak kılacaksınız. Çünkü kamuoyunda sizin başkalarıyla uyuşmaz, kaprisli, duyarsız ve inatçı bir insan olduğunuz söylenecektir.

FİLOTEO: Eğer beni şu ya da bu taciz etmezse, bütün bunlar beni az etkiler, bunun için ben sinik değneği gösteriyorum, onlar beni ve davranışlarımı rahat bıraksınlar diye. Eğer bana hoş hiçbir şey söylemek istemezlerse, en azından nezaketsizliklerini bana göstermek istemesinler.

ARMESSO: Serinkanlılığın ve sabrın herkese yakıştığını ve bizim onlar sayesinde efendilere ve tanrılara benzer hale geldiğimizi bilmiyor musunuz? Bunlardan bazıları sonradan intikam alırlar ve diğerleri denilebilir ki ne öç alırlar, ne de kızdırırlar kişiyi.

FİLOTEO: Eğer benim intikam almayı düşündüğümü kabul ediyorsanız, yanılıyorsunuz.

ARMESSO: Neyin intikamını?

FİLOTEO: Ben ıslah olmayı düşünmüştüm, ki bunun sayesinde biz tanrılara benzer hale geliriz. Zavallı Vulkan'ın Jüpiterden tatil günlerinde bile çalışma iznini aldığını ve bu yüzden mel'un örsünün o kadar çok ve ağır çekiç darbelerine katlanmaktan asla kurtulamadığını ve bu darbelerden biri iner inmez, diğerinin yukarıya kalktığını, suçluların ve kötülük yapanların cezalandırılmaktan uzak kalmamaları için böyle olduğunu bilirsiniz.

ARMESSO: Ama Jüpiter'in demircisiyle Afrodit'in kocası arasında bir ayrım yapılmalıdır.

FİLOTEO: Benim bu fırsatta ispat ettiğim üzere, her ikisindeki sabır ve serinkanlılıkta onlara benzemek durumuna düşmemek için, bu yeterlidir. Çünkü ben hiddetimin dizginlerini hiçbir zaman koyvermedim ve öfkeme mahmuzlarımı çok keskin bir şekilde kesinkes geçirmedim.

ARMESSO: Herkes ahlâkı ıslah edici olarak memur edilmemiştir, en azından kalabalıklar için.

FİLOTEO: Her şeyden önce söyleyiniz, bunların onunla bir alışverişi olmadığını bilmelisiniz.

ARMESSO: Size yabancı bir ülkenin işlerine karışmamanız gerektiği söyleniyor.

FİLOTEO: Ve ben iki şey söyleyeceğim: Birincisi, bir ecnebi hekimi yerlilerin yapamayacağı tedavilere giriştiği için öldürülmemelidir. İkincisi, bir gerçek filozof için her ülkenin onun vatanı olduğunu iddia ederim.

ARMESSO: Ama, eğer sizi ne filozof, ne hekim, ne de ülkenin vatandaşı olarak kabul etmek istemezlerse?

FİLOTEO: Bunlar beni onlar olmaktan alıkoyamazlar!

ARMESSO: Bunlar olduğunuzu size kim doğrulayacak?

FİLOTEO: Beni buraya göndermiş olan tanrılar! Burada bulunan ben kendim ve beni görecek gözü olanlar.

ARMESSO: Şu halde sizin çok az sayıda tanıdıklarınız var demektir.

FİLOTEO: Sayısı çok azdır ve az tanınmıştır gerçek hekimler; hemen hemen onların hepsi de gerçek hastalardır. Ben şu iddiada ısrarlı olacağım; siz onurluluğa değer hizmetler yapanları, onlar isterlerse ecnebi olsunlar, ihzar etmeye (huzura getirmeye ya da mahkemeye çıkarmaya) ya da izin vermeye özgür değilsiniz.

ARMESSO: Az sayıda insan bu hizmetleri tanır.

FİLOTEO: İnciler bunun için daha az değerli değildir, ve biz onları bütün gücümüzle savunmalıyız ve savundurmalıyız ve onların domuzlar tarafından çiğnenmesine karşı onları korumalıyız. Ve yukarıdaki tanrılar sevgili bay Armesso kirli bencillikten dolayı hiçbir zaman intikamda bulunmamam için, ya da kişisel iyiliğim için aşağılık bir tasadan hareket ederek, tersine çok sevilen anneme, yani felsefeye olan aşkımdan dolayı ve yalancı ayaktakımı ve sahte oğulları tarafından tanrılar beni affetsinler, çünkü şimdi her budala sülün, işe yaramayan her bir ukala, her bilisiz eşek, kendini kitaplardan bir yükle göstermek suretiyle ve sakalını uzattırmak yoluyla ve her türlü bilgin tavrına bürünmek suretiyle kendini aileye dahilmiş gibi göstermek rolünü oynamaktadır -sonunda o derece aşağıya çekilir ki, halkın nazarında filozof diye anılmak aşağı yukarı işe yaramaz kimse ile aynı anlama gelir; ukala, hokkabaz, pazar tellalı, şarlatan diye anılırlar, evde zamanı geçirmek ve tarlada korkuluk olarak iş görmek için yeterli kimseler diye görülürler.

ELİTROPİA: Gerçeği söylemek için belirtmeliyim ki, filozofların loncası insanların büyük bir kısmı tarafından bugünkü zamanda rahiplerin loncasından hemen hemen daha az takdir edilir, çünkü bu sonuncular her türlü cebi deliklerden seçilirler, her türlü hayvan cinsinden ortaya çıkan ve öyle adlandırılan filozofların felsefeyi itibardan düşürdükleri kadar rahipliğin adını kötüye çıkarmamışlardır.

FİLOTEO: Şu halde biz kendi tarzında eskiçağı övelim ki onlar o zamanda o türden idiler ki, onları yasa yapıcıları olarak, danışmanlar ve kırallar olarak bu kademeden sonra rahipler olarak yükseltmekteydiler. Ama bizim zamanlarımızda rahiplerin çoğunluğu o şekildedir ki, onların kendi, onların uğruna tanrısal emirleri hor görürler, ama kendilerini filozof olarak adlandıranların çoğu o türdendirler ki, bizzat ve onların uğruna bilimler az bir takdire mazhar olurlar. Denilebilir ki, bu hergele takımının miktarı bu yaban otlarının ve ısırgan otlarına benzeyen kalabalı-

ğı, ki onlar aykırı hayalleriyle bilinen sadece ender insanlarca bilinen ender erdemi ve gerçeği örterler.

ARMESSO: Ey Elitropia, ben şimdiye kadar hiç filozof bulamadım ki, her görülen felsefe için bu ölçüde gayretkeşlik göstersin, hiçbirini de görmedim ki, bilimle vecde gelmiş olsun, tıpkı Teofilo gibi. Eğer bütün diğer filozoflar, sadece aynı ruhu taşırsa, demek istiyorum ki, o denli az sabırlı olursa, bundan ne ortaya çıkar?

ELİTROPİA: Diğer filozoflar çok bir şey icat etmediler, çok bir şeyi korumak o kadar çok şeyi savunmak durumunda kalmadılar. Değeri olmayan bir felsefeyi bırak istedikleri gibi az takdir etsinler, ya da az değeri olan bir felsefeye de az değer versinler, ya da tanımadıkları felsefeyi küçümsesinler. Ama bu filozof (Teofilo) ki, o, gizli bir hazine olan gerçeği tanıyan olarak keşfetmiş olandır; onun tanrısal yüzüyle tutuşmuş olmalıdır ve onun aldatılmaması, savsaklanmaması ve lekelenmemesi için gayretkeşlik ve çaba göstermelidir, bazı diğer kirli düşünceli insanların parası, kızıl yakutu ve elmasları için ya da bir güzel yüzlü bayağı bir kadın için yanıp tutuşmasından daha çok tutkuyla sevecektir.

ARMESSO: Ama biz esasa geçelim, konuya dönelim. Bay Teofilo sizin için deniyor ki, siz Aschermittwochsmahl eserinizde bütün kenti, bütün bir eyaleti, bütün bir ülkeyi itibardan düşürdünüz ve alay ettiniz.

FİLOTEO: Ben bunu asla düşünmedim, amaçlamadım, asla yapmadım. Eğer bunu düşünmüş, amaçlamış ya da yapmış olsaydım, bu takdirde bizzat kendimi en ağır şekilde mahkum eder ve binlerce özüre, binlerce sözümden caymaya, binlerce sözümü geri almaya, hazır olurdum. Ve bunu sadece bir eski ülkeye, onun gibi kibar bir ülkeye hakaret ettiğim için değil, tersine herhangi bir sevilen, o denli barbar ülke olarak görülse de yaptığım için de öyle davranırdım. İsterse o son derece uygar değil diye adı kötüye çıkmış bulunsun, sadece herhangi bir kent

için değil, tersine o hâlâ kaba ve ham olsa da herhangi bir kabile, son derece konuksever olmayan bir aile bile olsa herhangi bir aile için de öyle düşünürdüm. Çünkü hiçbir ülke, hiçbir kent, hiçbir kavim, hiçbir bütün ev için, içinde hepsinin aynı türden ve karakterde olabileceği, orada birbirlerine aykırı olan karakterlerin ve çelişik insanların olmadığı, birinin beğendiğini diğerinin beğenmeyeceği bir topluluk, varlığını sürdüremez.

ARMESSO: Muhakkak, bana gelince, ben bütün kitabı tekrar tekrar ve üzerine kafa yorarak okudum, tek tek yerlerinde çok dolaylı ve konuyu uzatıcı bulmama rağmen, genellikle kitap ölçülü yazılmıştır, akıllıcadır ve edeplidir. Ama dünyanın dedikodusu size söylediklerim gibi kulağa çarpmaktadır.

ELİTROPİA: Bu ve diğer dedikodular kendilerini muhatap hisseden ve kendi akıllarından, bilgeliklerinden, ruh ve güçlerinden zavallıca bir intikam hırsıyla tatmin olmak isteyen, bunu da onlara benzerlerin inanabilecekleri kişisel bir azarı, topluluğun bütünü için bir hakaretle değiştirmek istemek suretiyle bütün mümkün olasılıkları uydurarak bunu sağlamaya çalışandır, böylece bir bağlantı kurmaya yönelenlerdir.

ARMESSO: Ama bana öyle geliyor ki, hüküm vermekte aciz olmayan ve aklı olan bazı kişiler bu hakareti topluluğa ilintili kılmaktadırlar; çünkü onlar bu örf ve âdetleri, bütün ulusun gelenek ve göreneklerini itham eder hale getirmişlerdir.

FİLOTEO: Pekiyi, ama hangi örf ve âdetleri anabilirsiniz ki, en seçkin ülkelerde ve dünyanın havalilerinde onlara benzeyen kötülükte ya da cinsleri bakımından daha yabancı türden, tür ve sayıları bakımından onlardan az olsun? Yoksa beni, eğer ben size İtalya'da da, Napoli'de de ve Nola'da da kendisini gösteren örf ve âdetlerin ve geleneklerin var olduğunu söylersem, beni kendi vatanıma karşı aşağılayıcı ve nankör mü sayacaksınız? Örneğin eğer Tanrı tarafından ilhamlandırılmış bu toprak parçasını, çoğu kez diğer ırkların terbiye edicisi ve egemen olucusu, yeryüzünün başı ve elleri olan ve tarafımızdan ve

diğerlerince öğretmen, sütninesi ve anası bilimin ve kültürün, iyi nezaketin ve saray örf ve âdetlerinin öğreticisi olarak övülen bu ülkede; çoğu kez abartılı bir tarzda bütün rezilliklerin, her türlü hilenin, her türlü mal hırsının ve gaddarlığın akıl hocası diye kendi şairlerimizce gösterilen bir ülkede değil miyiz?

ELİTROPİA: Muhakkak ki bu sizin kendi felsefenizin ilkelerine uymaktadır. Eğer siz çelişkilerin ilkelerde ve onları doğrudan doğruya taşıyanlarda birleştiklerini ve bu sebepten aynı ruhların, ki onlar erdemli ve soylu davranışlara en fazla yatkındırlar, ters yöne girer girmez en fazla düşkünlük gösterdiklerini iddia ettiğinize göre, bu kendi felsefenizin ilkelerine uygun düşer. Düpedüz çoğu kez genellikle en bilisiz ve körelmiş olanların bulunduğu yerde en ender ve seçilmiş ruhların da var olduğunu görürsünüz. Çoğunluğun kültürsüz ve medeniyetsiz oldukları yerde istisnai olarak kültürün ve inceliğin aşırılıklarına rastlanır. Öyle ki insanın ortalama olarak bütün çeşitli kuşaklara yetkinlikten ve yetkinsizliklerden aynı ölçünün tahsis edildiğine inanacağı gelir.

FİLOTEO: Hakkınız var.

ARMESSO: Bütün bunlarda benim gibi pek çok kişi Teofilo, sizin sevgili vatanımızda düpedüz size bu Aschermittwochsmahl gibi bir eseri yazdırmaya vesile olan bu gibi insanlarla bir araya gelmenize ve diğer bazılarıyla, size bu sevgili ülkenin onlar hemşerilerinizde isterse **penitus toto divisum ab orba** diye geçerli olsunlar, her türlü bilimsel incelemeye, silah sanatına, şövalyeliğe, hümaniteye ve nezakete eğilimli olduklarını ispat edebilecek olan kişilerle düşüp kalkmamanıza esef etmekteyiz. Güçlerimiz yeterli olduğu sürece bu saydıklarımızda atalarımızdan geri kalmadığımız gibi kendimizi diğer uluslar tarafından üstün olunamaz kıldığını, kibarlık, bilim, silah sanatı ve kültürü doğal mirasları olarak görenler tarafından da aşılamadığımızı size gösterebilecek olanlarla bir araya gelmemeniz esef uyandırıcıdır.

FİLOTEO: Sevgili Armesso, sizin söylediklerinizden tümüne ne kelimelerle, ne sebeplerle, hatta en iç düşüncelerimde bile karşı çıkmaya cesaret edemeyeceğim. Çünkü siz davanızı hayranlık uyandırıcı nazik bir sebeplendiriş ile ileri sürmektesiniz. Bu sebepten sizden dolayı ve her türlü barbarca gururdan arınmış olan ortaya çıkışınızın bu yüce tarzına karşı pişmanlık hissetmeye başlıyorum ve adı geçen kişilerin vesilesiyle en onurlu ve insancıl niyetli olan sizi ve diğer insanları incittiğim için çok esef ediyorum. Bu sebepten o diyalogların yayımlanmamış olmasını sağlamak için ve eğer arzu ederseniz, onların daha da yaygınlaşmamaları için çaba harcayacağım.

ARMESSO: Benim ve diğer kibar düşünüşlü kişilere esef edilişi bu diyalogların yayınlanmasıyla çok az ilişkilidir. Biz daha doğrusu belki de onların, az sayıda olan ve kötü zihniyetli vatandaşlara ders, ibret olarak yararlı olmaları için İngilizce'ye tercüme edilmelerine yöneleceğiz. Eğer onlar görürlerse ki onların kaba tavırları nasıl bir nefret uyandırmaktadır ki, onlar burada tarafımızdan gözler önünde canlandırılmıştır, iyi öğreti ve iyi örnekler sayesinde tek başlarına o yoldan sapmalarına izin vermemişlerdir, etraflarına bakarak ayaktakımına dahil edilmek utancıyla, kişisel onurun ve cesaretin, diğerlerini kızdırmak ve taciz etmekte değil, tersine bunun aksinde aranması gerektiğini anlayacaklardır.

ELİTROPİA: Siz vatanınızın savunmasında çok becerikli ve anlayışlı olduğunuzu gösterdiniz ve akılsızlığın ve ruhsuzluğun sadece bir işareti sayılabilecek olan iyi hizmetlere karşı takdirkârsınız ve nankör değilsiniz. Ama Filoteo, namının korunmasında ve şahsının savunmasında yine de biraz tedbirsiz davrandığı izlemini uyandırmaktadır. Soylu ve köylü niyet birbirinden ne denli farklı olsa da, her ikisinden farklı sonuçları beklemek ve bunlardan korkmak yerinde olacaktır. Sözgelimi eğer bir İskit köylüsü başarılı ve dillere destan bir bilgin bile olsa, Tuna'nın kıyılarını terk etmiş olsa ve cüretkâr, ama haklı bir

azarlama ile Roma Senatosu'nun reisini ve otoritesini eleştirseydi, bu yüksek yürekli senatör onun azarını ve saldırılarını aman tanımayan azarlayıcısının bu son derece akıllıca ve yüce gönüllü davranış tarzından dolayı devasa bir heykelinin dikilmesi için vesile sayacaktı. Ama bunun aksine, kötü başarılarından dolayı az bir bilge telakki edilen bir Romalı soyluya ve senatöre Tiber ırmağının kıyısını terkettirin ve İskitli köylüleri aynı haklı dava ve anlayışlı azarla saldırtın; bu köylüler de daha büyük kalabalıktaki ispatlardan yapılmış Babil Kuleleri inşa ettirmeye vesile sayacaklardı, onu taşlatmak için bir fırsat bileceklerdi; başka uluslara, gerçek insanlarla insanın imajına ve remzine göre yaratılmış olan insanlar arasındaki ayrımın ne denli büyük olduğunu göstermek için, halkın öfkesini doludizgin salıvereceklerdi.

ARMESSO: Benden daha çok zekâsı olan biri, ya da bizzat ben sizin hicvinize maruz kalmış olan, sırf onların bizim hemşerimiz olması ve onların savunmasını doğal hakkın bizi yükümlendirmesi dolayısıyle, asla üzerime almam. Ben asla bunun için ödün vermeyeceğim ve doğrusu o insanların vatanımızın kısımları ve üyeleri olmaları dolayısıyle onlarla mücadele etmekten vazgeçmeyeceğim. Vatanımız keza herhangi bir başka vatan gibi soylu, kültürlü, ince, duyarlı, anlayışlı, iyi eğitilmiş insanlardan oluşmaktadır; eğer bu vatanda bu gibi insanlar yaşamakta ise, onlar sadece onun pisliğini oluştururlar; onun sadece fıçının dibinde kalan tortusunu, çöp ve pisliğini teşkil ederler ve bir başka anlamda bir ülkenin ya da devletin bir gemi kamarasındaki çöplerinden, tortusundan daha çoğunu oluşturamazlar. Buna göre bu gibi insanlar uğruna duyarlılık göstermek aklıma gelmez, daha çok inanırım ki, biz bu duyarlılık yüzünden bizzat yerilmeye layık oluruz. Yani kendilerinden birkaçının doktorası sonucu büyük efendiler olan, ama düpedüz başlangıçta göstermeye cesaret edemedikleri kibirleriyle kendilerine bilginlik mesleğiyle, ya da rahiplik otoritesiyle taşıdıkları

güvenle ve gururla hoyratça ve böbürlenerek sergiledikleri büyük sayıdaki bilgin ve rahipleri bundan istisna etmem. Bu sebepten sizin bütün bilgelikleri ve rahiplikleri yanında dana, sığır, sürü ve ahır kokan gerçek seyisler, sığırtmaçlar ve köylüler olmayan bu gibilerini görmeniz sizi şaşırtmamalıdır. Bu yüzden bizim üniversitemize karşı çıkmanızı isterdim. Siz düpedüz genel kamuyu çok az korudunuz ve onların kim olduğunu ve gelecekte ne olacağını, ya da olabileceğini kısmen de, keza şimdiki zamanda da ne olduğunu düşünmediniz.

FİLOTEO: Bunu o kadar güç yanından almayınız! Çünkü durum bu fırsatta o denli sadakatle tasvir edilmiş bile olsa, onların kusurları, kendilerini belki de daha büyük gören, ama aynı zamanda ucuz doktor diplomalarıyla sadece beygirleri bileziklerle ve eşekleri doktora şapkalarıyla süsledikleri diğerlerinin kusurlarından daha da büyük değildir. Muhakkak ki ben başlangıçtan itibaren iyice tertiplendiğini görmüyor değilim. Güzel öğrenim nizamnameleriyle, vakur merasimlerle, iyi dağıtılmış olan alıştırmalarla ve gösterişli resmi giysileriyle ve bir akademinin ornamentiğinin ve ihtiyacının birlikte diğer şeylerle kusursuz düzenlendiğini kabul edememezlik edemem. Bu açıdan bakıldığında, onları kuşkusuz bütün Avrupa'da ve buna göre bütün dünyada ilki olarak yorumlamak gerekecektir, ben dahilerin inceliğiyle ve Britanya'nın her iki kısmını tabiaten ortaya çıkardıkları düşünürlerin keskin zekâsıyla, en seçkin üniversitelere eş olduklarını söyleyebilirim ve inkâr edemem. Kurgusal bilimlerin onların üzerinde geliştiklerinin, Avrupa'nın diğer kısımlarında bunların yeniden hayat bulmalarından önce bunun olup bittiğinin anısı yitirilmemiştir daha. Onlardan yola çıkarak metafiziğin prensipleri, dillerinde barbarca ve yaşama tarzlarında en rahipçe bile olsa bugünkü zamanda hemen hemen ölmüş gibi görülen felsefenin en görkemli ve en kibar kısımlarının parlaklığını oluşturduklarının anısı dinmiş değil. Onlar tekrar barbar olmayan ülkelerin bütün diğer akademileri üzerine yay-

gınlaşmışlardır. Ama beni rahatsız eden nokta ve bana aynı zamanda hor görülebilir ve gülünç gelen şey şudur: Ben dili bakımından daha çok Romalı ve daha çok Atinalı olması gereken bu yerde, olduğundan daha çok başka bir yerde bulunamam. Ben büyük kitlenin sözünü ediyorum. Onlar düpedüz burada büyük atalarına benzemez ve olabildiğince onlara aykırı olmakla övünebilirler. Onların ataları belagat için çok büyük bir özen göstermemekte idiler ve gramere riayet bakımından az bir dikkate yönelmişlerdi, ama daha çok kurgusal bir bilime iltifat ediyorlardı ki buna bugün safsata denmektedir. Ama ben onların metafiziğinin, ustaları Aristoteles tarafından aşıldığını, bazı değersiz kıyaslarla o derece kirli ve bulanık olsalar da, felsefi anlamda çok tanrıbilimsel tümcelere iltifat etseler de, yani tembel ve kötü uygulanmış olan düşünüşün insanları olsalar bile -ama yine de şimdiki zamanın bu adamları; bütün Çiçeronca belagatlerine ve beyan sanatlarına rağmen, sonsuz derecede daha yüksek bir ifade yeteneği göstermektedirler.

ARMESSO: Bu şeyler hor görülemez!

FİLOTEO: Elbette değil. Ama ben ikisi arasında bir seçim yaparsam, yine de dıştan o derece gösterişsiz olsa bile, gerçek ruh kültürünü sırf bir söz ezgisinden ve sırf biçimsel dil kültüründen daha değerli sayarım.

ELİTROPİA: Siz bana Ventura biraderi anımsatıyorsunuz. O, İsa'nın hayatı üzerine olan metni vaaz ederken öyleydi: *Reddite quase sunt Ceasaris, Caesari!*[8] Bütün sikkelerin adlarını, ki onlar Romalılar zamanında tedavülde idiler, dış görünüşleriyle ve ağırlıklarıyla -ki onları o tanrı bilir hangi bir eski koleksiyon için toplamıştı, sayıları yüzyirmiden fazla idi- ne denli bilgin ve çalışkan olduğunu göstermeye bir fırsat saymıştı. Bu vaazın bitirilmesinden sonra bir namuslu adam onun yanına geldiğinde ve ona şöyle dediğinde: Saygıdeğer insan, bana bir Çarlın ödünç veriniz! O cevabında, dilenci tarikatına dahil olduğunu belirtmişti.

ARMESSO: Hangi amaç için bunu zikrediyorsunuz?

ELİTROPİA: Ben bununla belirtmek istiyorum ki, siz belagat öğreniminin yanında, ki onda bütün kendinizden önce gelenlere üstünsünüz ve diğer modernlerin gerisinde kalmazsınız, felsefede ve diğer kurgusal bilimlerde de düpedüz bir dilenci olamazsınız, çünkü bunlar olmaksızın hiçbir dereceye terfi edememeniz tehlikesi mevcuttur. Çünkü üniversitemizin statükoları, ki onlara riayete onlar yeminle yükümlü kılınırlar, şunu söylerler: *Nullus ad philosophiae et theologiae magisterium et doctoratum promoveatur, nisi epotaverit e fonte Aristotelis.*

FİLOTEO: Aha, yemininizden dönmemeniz için nasıl davranacağınızı size söyleyeceğim! Üniversitenin yakınında bulunan üç çeşmeden birine Aristoteles'in adını verdiniz, diğerini Pisagor çeşmesi diye adlandırıyorsunuz. Üçüncü çeşmeye de Eflatun çeşmesi diyorsunuz. İçlerinden öküzlerin ve atların da su içirildiği bu çeşmelerden suyu bira üretimi için aldırtınız ve böylece doğaldır ki sadece iki, ya da üç gün öğrenim ve dinleme salonlarında kalmış olsa bile, gerek Aristoteles'in çeşmesinden, gerekse Pisagor'un ve Eflatun'un çeşmesinden bol bol içmemiş olan bir insan var olamaz.

ARMESSO: Ah, ne yazık ki siz çok doğru konuşuyorsunuz. Bu yüzden bizde doktorlar (felsefe doktorları) sardalya balıkları kadar ucuzdur. Onları az bir zahmetle nasıl temin etmek, bulmak, avlamak mümkünse, ufak bir parayla satın almak da mümkündür. Doktorların kalabalığı bu çağda o nitelikte olduğundan, bazılarının ünü belagatle, bilgelikle, monden kültürle seçkin adamlar, örneğin bir Tobias Matteo, Culpeper ve diğerleri, ki onları zikretmeme gerek yoktur, hepsi en büyük onura mazhar oldular. Bunda eksik olan çok şey vardır, doktor giysisine sahip olan birisi bu yüzden bir tür manevi soyluluk payesini eline geçirmiştir ve o en doğrusu düpedüz aykırı yaratılıştan dolayı kuşku uyandırıcı olduğu sürece, kendisini özellikle tanınır

kıldıktan sonra ve nazik bir insan olarak ispatlayıncaya kadar böyle bir kuşkunun içinde bulundurulur. Böylece doğuştan ya da sair özel hal ve durumundan dolayı soylu olan bir kimse, o soyluluğun en özlü kısmını, yani manevi kültürü kendinde toplamış bile olsa, (hemen hemen) doktorasını vermekten ve doktor olmaktan utanç duyar, daha çok *doctus* bilgin olmakla yetinir. Bunlardan büyükçe bir sayı saraylarda ve üniversitede kılı kırk yarıcı olarak görünür.

FİLOTEO: Armesso bundan yakınmayınız! Çünkü doktorların ve rahiplerin bulundukları her yerde şu ya da bu cinsin temsilcilerini bulursunuz, yani gerçek bilginler ve gerçek rahipler! Onlar herhangi bir sınıftan bile gelmiş olsalar, yine de kültürsüz ve asaletsiz olamazlar. Çünkü bilim, insanın ruhunu yiğitçe şekillendirmek için en seçkin yoldur. Ama o diğerleri, onlar ne kadar çok *divum pater* ya da dev Salamoneus'a yüksekten çıkışabileceklerine inansalar da, erguvanla giydirilmiş sülünler ve satirler gibi yolda yürüyerek *hic et haec et hoc nihil*'in hangi çekime göre mümkün olduğunu, kürsülerini hükümdar tahtında tesbit ettikten sonra, korkunç ve görkemli hitap edişleriyle kesinkes birer köylü olarak kendilerini açığa vururlar.

ARMESSO: Bu konuyu bırakın geçelim. Elinizdeki kitap nasıl bir kitaptır?

FİLOTEO: Diyaloglar!

ARMESSO: Şölen mi?

FİLOTEO: Hayır!

ARMESSO: Peki ne?

FİLOTEO: İçlerinde yöntemimize göre illiyet, başlangıç ve bir üzerine sözkonusu edilen diğerleri.

ARMESSO: Şahıslar kimlerdir? Acaba burada da tekrar Frulla, ya da Prudenzio gibi öyle bir şeytan mı var? Öyle ki biz yeniden kötü bir topluluğun içine düşmüş olmayalım!

FİLOTEO: Merak etmeyiniz! Birisi dışında, öbürlerinin hepsi barışçı ve edepli insanlardır.

ARMESSO: Bu sözlerden sonra, bu diyaloglarda da tekrar kaşınarak çıkarılacak şeyler olduğuna dair kendimizi hazırlıklı tutmalıyız.

FİLOTEO: Korkmayınız! Kaşınan kişi kendini kaşıyabilir, acı duyan kişi o yeri oğabilir.

ARMESSO: Şu halde yine de kaşınıyor mu?

FİLOTEO: Siz burada bilgin, onurlu, sevimli, nazik ve iyi terbiye görmüş olan ve Nolalı'yı (Bruno) gözbebeği gibi seven ve bu konunun ele alınmasını ona salık veren sadık dostum Alexander Dicson'a rastlayacaksınız. O, Teofilo'ya mülahazaları için konuyu sunan kişi olarak anılmaktadır. İkincisi, siz Teofilo'ya yani bizzat bu fırsatta sözkonusu konuyu ayıran, sınırlayan ve açıklayan kişiye yani bana sahipsiniz. Üçüncüsü, orada Gervasio bulunmaktadır ki, o loncaya dahil değildir, ama zamanını hoşça geçirmek için konuşmalarımıza katılmaktadır. Ne iyi ne de kötü kokan bir kişi olan Poliinnio'nun tavır ve hareketleriyle alay etmektedir ve ona zaman zaman kaçıkça şakalarını ortaya dökmesi için fırsat vermektedir. Tanrı'ya küfür eden bu kılı kırk yarıcı dördüncü kişidir. Felsefenin o insafsız sansürleyicilerinden biridir ki, bir Momus'un rolünü oynamaktadır. Skolastik sürüden gayretkeş bir koyun, bu yüzden Sokrates'e olan sevgisinde kadın cinsinin amansız bir düşmanı, bir fizikçi olmadığından, kendini sırf Orpheus, Musaeus, Tityrus ve Amphion telakki etmektedir. O güzel bir tümceyi inşa ettiğinde, bir zarif mektupçuğu yazdığında, Çiçeron'un mutfağından güzel tumturaklı bir tümceyi tattığında; "İşte bak Demosthenes dirildi. Tullius işte çiçekleniyor. Sallust bak işte yaşıyor. İşte Argus her harfi her heceyi gören, her tümce kısmını gören. İşte Rhadamantus *umbras vocat ille silentium.* Bak işte Girit Kralı Minos! *Urnam ornans!..*" diye böbürlenenlerden birisidir. Onlar konuşmaları eleştirmem için uyarırlar, tumturaklı tümceler üzerine bir tartışma açarlar ve şöyle derler: Bunlar tatlıdır bu şairinkiler gibi, onlar şu komik yazara benzerler, bunlar tekrar şu şairinkine

göredir. Bu oturaklı, şu kolay söylenmiş, bu burada yüce olandır, diğeri ise *genus discendi,* bu konuşma tarzı kaba, eğer o tümce öyle teşkil edilseydi uysal, yumuşak olacaktı. Bu burada bunamış bir yazardır, eskiçağ için az bir şekilde ilgi gösteriyor. *Non redolet Arpinatem, desipit Latium.*(9) Bu Toskanyalı ifadesi değildir, o Boccacio'dan, Petrarca'dan ve diğer iyi yazarlardan alınmış değildir. *Homo* yazılmaz *omo* yazılır, *honore* yazılmaz, tersine *onore* yazılır, Poliinio değil, doğrusu Poliinnio'dur der. Bunun üzerine galebesini gösterir, bundan memnunluk duyar, kendi eylemleri kadar hiçbir şeyi beğenmez. Yüksek gözlem kulesinden *(alta specula)* pek çok yanılgıya, zahmetlere, sonsuz çaba harcamalarına maruz insan hayatını gören ve seyreden bir Jüpiter'dir o. Sadece o mutludur, sadece o göksel hayatını yaşayandır. Eğer tumturaklı tümcelerden bir hasadın aynasında tanrılığını, bir sözlüğün, bir Calenipo'nun, bir Glossar'ın (eski ve ender sözcükler lügatı), bir *corna copia*(10) Nizolius'un hasadının aynasında seyrederse, ancak o zaman kendini mutlu hisseder. Bu üstünlükle donatılmış olarak, tek başına her şeyin içinde var olan odur, oysa bir diğeri sadece birisidir. Gülerse kendine Demokrit der, eğer kendisinin başından acı veren bir şey geçerse Heraklit olur, tartışırsa bu takdirde Chrysipp'dir. Bir şeyin üzerine düşünürse Aristo'dur. Hayaller kurarsa kendine Eflatun der. Bir konuşmayı kükreyerek yaparsa, bu takdirde Demosthenes olur. Virgil'de tümceler inşa ederse, Maro'dur. Bazen Achill'e hocalık eder, Aeneas'ı haklı, Hektor'u kusurlu bulur; Pyrhus'a karşı beyanlar verir; Pyramus'un akıbetine matem tutar; Turnus'u mahkemeye verir; Dido'yu affeder; Achatus'u över ve sonunda *verbem verbo reddit* ve yaban eşanlamlıları *nihil divium a se alienum putat...* Birbirlerine ekleyip sıralayarak kürsüsünden o denli kibirle aşağıya iner ki, sanki göğü bölüştüren odur, senatoyu düzenleyen kendidir, orduları yenen odur, âdeta dünyaları ıslah etmiştir ve eğer çağın haksızlığı olmasaydı hayalinde yaptığı şeylerin hepsini gerçekleştirecektir. *O tempo-*

ra o mores! Fiil-sıfatların, zarfların, bağlaçların doğasını anlayanların sayısı ne kadar azdır. Sıfatın isimle bağdaşımlı oluşunun nasıl olduğunun tarzını ve gerçek sebebinin bulunmasına kadar ne denli çaba harcamıştır. Relatif tümcenin ilintili olduğu şeye göre kendini yönlendirmesinin ve hangi kurala göre onun artık tümcenin önünde ve sonra tümcenin ardında durmasının ve ünlemlerin hangi ölçülerine ve hangi düzenlerine göre kederin ve sevinci ifade edenlerin araya karıştırılmasının gerektiği, he ve oh'un ah ve ach'ın hem'in, ohé'nin, hum'un ve diğer baharatın araya sokulacağının bilinmesi ki, onlarsız bütün konuşma son derece yavan olacaktır.

ELİTROPİA: Ne isterseniz söyleyiniz! İstediğiniz gibi düşününüz. Kendini bir Krosus olarak kuruntuya kapılmanın ve bu arada yoksul olmanın, hayattaki mutluluğa, kendini yoksul sandığı halde bir Krosus olmaktan daha çok katkısı olacağını söylemek isterim. Birine güzel göründükten, bir kazulet karı alarak duyularını tatmin ettikten sonra, bunun bir Leda, bir Helena ile evlenmekten daha büyük bir mutluluk katkısı olduğu söylenemez mi? Ki onlar bir kimse için cansıkıcı olurlar ve kendilerinden bıkılır. İnsanların cahil olmaları ve ruhsuz işlerle uğraşmaları, onlar bizzat kendilerini beğendikleri için daha mutlu olmaları dolayısıyle artık neyin sözkonusu olabilir? Eşek için taze çimen yeminde, at için yulafında, keklikte pis kokan yeminde, domuzda palamutunda ve bulaşık suyunda, tıpkı Zeus'un Nektar ve Ambrosia'dan zevk alması gibi bir haz uyandıktan sonra söylenecek söz mü kalır? Onlar size olan teşekkürlerini sizin boynunuzu kırmak suretiyle ödesinler diye, onlardan bu tatlı yanılgıyı gaspetmek mi istiyorsunuz? Sonunda, kim bilebilir ki, bizim bu kişisel varlığımız ölümdür ve bizim ölü diye adlandırdığımız şey ise asıl hayattır! Keza mutluluk ve gerçek mutluluğun; tümce halkalarını doğru olarak birbirlerine bağlamak ve doğru kelime pozisyonlarını bulmaktan ibaret olmadığını kim temin edebilir?

ARMESSO: Böyledir işte dünya! Biz Demokrit'i kılı kırk yarıcılara karşı çıkarırız, ama o, işi başından aşmış devlet adamı Demokrit'i bizim üzerimizde tutar. Düşüncelerle kendilerine işkence etmeyen rahipler ve papazlar herkesi Demokritleştirirler. Ve bunun aksine kılı kırk yaranlar bizim üzerimize yüklenirler ve biz devlet adamlarına karşı çıkarız, herkes rahiplerin ve papazların üzerine saldırır ve böylece sonunda daima biri diğerini alayının hedef tahtası yapmak suretiyle şunu ortaya koyar: Biz *specie* (özel) olarak farklıyızdır, ama *genere* (cins) aynı türdenizdir, *numero et casu*' yuzdur.

FİLOTEO: Kuşkusuz sansürlerin türleri ve tarzları, dereceleri de farklıdır, ama en sertleri, en toleranssızları, en keskinleri, en korkunçları ve en dehşet saçanları yine de asıl akıl hocaları tarafından konulur. Bunun için onların huzurunda diz çökmeye zorunluyuz, başlarımızı eğmek zorundayız, gözlerimizi döndürmek durumundayız, onlara ellerimizi yukarıya uzatmak zorundayız, iç çekmek, ağlamak, bağırmak ve onların affını dilemek zorundayız. Böylece ben de Merkür'e, size yöneliyorum, siz ki Merkür'ün tellal asasını ellerinizde taşıyorsunuz, tartışmaları bir karara bağlamak, ölümlüler ile tanrılar arasındaki soruları tesbit etmek için, size yöneliyorum Menippe, ki o ayın yuvarlağı üzerinde oturur ve döndürdüğü ve kırpıştırdığı gözleriyle bize yukarıdan aşağıya bakar ve eylemlerimizi ve uğraşılarımızı hor görür, size yöneliyorum. Siz Pallas'ın kalkan taşıyıcıları, siz Pallas'ın sancak taşıyıcıları, Siz Merkür'ün ev kâhyası, siz Jüpiter'in çilingiri, siz Apollo'nun sütkardeşi, siz Epimetheus'un ayakçısı, siz Baküs'ün fıçıcısı, Evantların eşek sürücüsü, siz eğlencenin hızlandırıcısı, kamçılayıcısı Thyadenların sunucusu, Maendlerin harekete geçiricisi, Bassanidlerin kurucusu, Mymalodinlerin süvarisi, siz Peri Egeria'nın yavuklusu, vecde gelişin düzelticisi, yanılan halkın kılavuzu, emiri, Demogorgonların şifre çözücüsü, tereddüt gösteren bilimlerin dioskurları, Pantamorfas'ın hazine bekçisi, yüksek rahibin (hohenpriester) günah

tekeleri (aron) düzyazımızı sizin hükmünüze bırakıyoruz, müzlerimizi (ilham perilerimizi), öncellerimizi ve altlamalarımızı, konu sınırından ayrılmaların, parantezlerin, uygulamaların, özel şartların, peryotların, konstrüksiyonların, attiribatların, epithetaların (sıfat), sizin hükmünüze tâbi kılıyoruz. Bu denli güzel zerafetleriyle yüreğimizi çalan, aklımızı esir alan, ruhumuzu büyüleyen ve kadıncıl ruhlarımıza muhabbet tellallığı yaptıran o sevgili caka satıcılar; barbarca düşüncelerimizden iyi niyetimizi ayrı tutunuz, kaba dil hatalarımızı törpüleyiniz. Makrologilerimizi (uzun tümceler) kesiniz, elipslerimizi yamayınız, tautologilerimizi dizginleyiniz, akrilogilerimizi ılımlandırınız. Eskrilogilerimizi affediniz, perissologilerimizi bağışlayınız, kakofonilerimizi bağışlayınız. Sen sert, somurtkan suratlı, asık yüzlü Magister Poliinnio; size özellikle yemin ederim ki, ısrarla rica ediyorum, vahşi hiddetini hafiflet ve kadın cinsine karşı beslediğin mücrimane kinini ılımlandır, dünyanın sahip olduğu en güzel şeyden bizi tiksindirme ve göğün kendi gözleriyle gördüğü o şeyi koru! Geri dön, bize dön! Senin bu nefretinin kesinkes delilikten başka bir şey, kudurmuş bir hiddetten daha başkası olmadığını görmen için bir düşün! Güneşi aydınlık günde inkâr edecek kadar kim saçma ve budala olabilir? Hangi çılgınlık doğası, onun dişi olmasından dolayı bizzat kin duymaktan daha reddedilebilirdir? Kendisini muhakkak sizden öğrenmiş olan Sarza'nın o barbar kralının iddia ettiği gibi:

Doğa yetkin hiçbir şeyi yaratamaz
Çünkü doğa bir kadın telakki edilir.

Bir kerecik olsun gerçeği gör, gözlerini iyi ve kötünün ağacına kaldır, bu tezat üzerine, birinin diğerine karşı tutulmasına yönelt, buraya bak, burada erkekler ve kadınlar var. Burada beden, senin dostun, bir erkek, orada senin kadın arkadaşın, bir kadın. Burada erkek cinsinin karmaşıklığı, orada kadın cinsinin

düzeni! Burada, uyku orada uyanıklık, burada anadan doğma budalalık anı! Burada yanılgı, orada gerçek, burada yokluk, orada zenginlik, burada öbür dünya, orada mutluluk, burada kin, orada sevgi, burada dehşet, orada güven, burada bıkkınlık, orada memnuniyet, burada kılı kırk yarıcı Poliinnio, orada müz Polyhmnia... Kısacası, bütün erdemsizlikler, kusurlar, cürümler erkeksi; bütün erdemler, meziyetler, değerli hizmetler kadıncıldır. Bu sebepten akıllılık, adalet, cesaret, ılımlılık (ölçülü oluş), güzellik, yücelik, haysiyet, tanrılık kadıncıl olarak tasvir edilir, resmedilir ve onlar kadıncıldırlar da. Sizin yönteminize uyan bu kuramsal, kavramsal ve gramatiksel sebepleri bir tarafa bırakarak doğal, reel ve pratik ispatlara yöneldiğimizde, senin ağzını tıkamak için bütün çağdaşlarınla birlikte duraksatacak olan, senin daha iyi ya da ona eşit değerde hiçbir erkek bulamayacağın bu tanrısal Elisabeth ki o İngiltere'de hükmetmektedir, yeterli olacaktır. O ki son derece yetenekli, Tanrı tarafından ilhamlandırılmış, göklerce gözde kılınmıştır ve korunmaktadır. Onun değerini azaltmak için bütün sözler ve çabalar boşunadır. Bu bayana derim ki, bütün ülkede değeri bakımından kimse üstünlük gösteremez, hiçbir soylu adam onun yiğitliğine gölge düşüremez, hiçbir bilgin kültürüyle, hiçbir devlet adamı bilgeliğiyle ondan üstün olamaz. Onunla karşılaştırıldığında, güzelliğine, halk ve bilgin dillerine vukufuna, sanat ve bilimle mahremiyetine, idaredeki akıllılığına, yüksek ve kapsamlı bir itibarın mutluluğuna, iffetin ve tabiatının bütün diğer meziyetlerine bakılsın, bir Sophonisbe, Faustina, Semiramis, Dido, Kleopatra ve bütün diğer ünlü kadınlar, -ki onlarla İtalya, Yunanistan, Mısır ve Avrupa'nın ve Asya'nın diğer ülkeleri geçmiş zamandan intikal edenler olarak övünmektedir- hiçbir önem taşımazlar. Bunun tanıkları onun eserleridir ve onun mutlu başarısıdır ki, yüzyılımız soylu bir şaşkınlık duymadan onlara hayran kalamaz. Avrupa'nın geniş alanlarında Tiber homurdanarak, Po gözdağı vererek, Rhone zorba gücünü kullanarak, Seine kanlı akarak, Garonne

bulanık akarak, Ebro anaforlu akarak, Tajo fırtınalı gürüldeyerek, Maas bitkin ve yorgun akarak, Tuna tedirgin akıp gittiği halde, gözlerinin parlaklığı sayesinde beş ve daha fazla bir zamanın içinden sürekli gel-giti ile neşeli ve sessizce geniş kucağına sevdiği Thamse'yi alan o, korku ve endişeden kurtulmuş olarak, emin ve neşeli, zevkle gezintisini sürdürür ve yeşil kıyıların arasında dolanıp Büyük Okyanus'u yatıştırır. Başa dönmek için sözümüzü burada keselim!..(11)

ARMESSO: Susunuz, susunuz Teofilo! Okyanusa su dökmeye ve güneşe ışık getirmeye çalışmayınız! Kendinizi unutarak, kötü hiçbir şey söylememek için, burada hazır bulunmayan Poliinnios ile yarışırcasına beyanda bulunmamak için, daha çok konuşmaktan vazgeçiniz. Biz bütün gün ve onun değerli saatlerini tembelce gevezelikle harcamayalım diye, bize bir parça bu diyaloglardan sözediniz!

FİLOTEO: Alınız, okuyunuz!

İKİNCİ DİYALOG

Şahıslar: Aurelius Dicson. Teofilo. Gervasio. Poliinnio.

DİCSON: İzninizle, bay Poliinnio ve siz bay Gervasio, konuşmamızı kesmeyiniz!

POLİİNNİO: Öyle olsun! (Fiat)[12]

GERVASİO: Eğer bu bay Magister burada konuşursa, susmam mümkün değildir.

DİCSON: Şu halde siz Teofilo iddia ediyorsunuz ki, kendi başlangıç sebebi ve ilk illiyet (neden) olmayan her nesne bir başlangıca ve bir illiyete (nedenselliğe) sahiptir?

TEOFİLO: Kuşkusuz öyle ve çelişkisiz olarak.

DİCSON: Buna göre, kim ki sebep olunan ve bir başlangıcı olan nesneleri tanır, o buna göre illiyeti de başlangıç sebebini de bilebilir değil mi?

TEOFİLO: Onun ilk illiyetini ve ilk başlangıç sebebini kolay kolay tanıyamaz, ancak güç de olsa izine göre ilk illiyeti ve ilk başlangıcı bilebilir.

DİCSON: Pekâlâ, bir en üst, bir ilk illiyeti, bir ilk başlangıcı ve bir dolaylı başlangıcı olan nesnelerin gerçekten tanınabilir olmalarını, eğer sonuç doğuran illiyeti, ki o nesnelerin reel bilgisini edinmemizde katkısı olanların birisidir, gizli kalıyorsa, onu nasıl düşünebilirsiniz?

TEOFİLO: İspat yöntemleri üzerine muhakemede bulunmak kolaydır, ama ispatlamanın kendisi güçtür. Bir bilimin sebeplendirilişi, özel hal ve şartları ve yöntemleri üzerine hükümler vermek, çok rahatlandırıcıdır, ama bundan sonra yöntemcilerimiz ve analizcilerimiz yöntemsel ilkelerini ve bizzat sanatlarını son derece beceriksiz olarak uygularlar.

GERVASİO: Tıpkı güzel kılıçlar yapmaktan anlayan, ama onları kullanmasını bilmiyen insanlar gibi, değil mi?

POLİİNNİO: Muhakkak! (Ferme)[13]

GERVASİO: Lanet olsun gözlerinize, öyle ki siz onları tekrar açamıyorsanız.

TEOFİLO: Ben demek istiyorum ki, bana göre bir doğa filozofundan, onun bütün illiyetleri ve başlangıçları ispatlamasını istemek gerekmez, tersine ondan sadece fiziki olanları ve bunlardan da en esaslılarını ve en önemlilerini ispatlaması beklenir. Bunlar keza ilk başlangıca ve en üst sebebe bağlı olabilirler, ama yine de bu ilinti birinin bilinmesinden diğerinin tanınmasının ortaya çıkmasının derecesinde zorunlu değildir. Buna göre onların bir ve aynı bilimin içinde gösterilmesi istenemez.

DİCSON: Bunu nasıl anlamalı?

TEOFİLO: Tâbi (bağlı) olan bütün nesnelerin tanınması size artık kayıtsız ve şartsız olan başlangıcı ve yaratıcı illiyetini sırf bir iz olarak sağlamaz; evet, her şey yaratıcının iradesinden ve iyiliğinden ortaya çıkar, o kendisinden evrensel sonucun belirlendiği realitesinin başlangıç sebebini oluşturur. İnsanın sanat etkinliğinin ürünlerinde de durum başka türlü olmaz. Keza burada heykele bakan kişi heykeltraşı görmez, Helena'nın tablosunu gören kimse, ressam Apelles'i görmez, tersine onun sanatçı dehâsından ortaya çıkmış olan bir etkinliğin ürününü görür. Bütün bunların hepsi, sadece rastlantısal özel hal ve şartların mutlak varlığının içinde, onun içinden, en cüz'i olarak bile tanınamayan o adamın özlüğü (nelik) üzerine etkisidir.

DİCSON: Buna göre doğayı tanımak, kendisinde olanın ve yaratıcı ilkenin mahiyetinin tanınması demek değildir. Öyle ki o

en doğrusu rastlantısal niteliklerinin, eğreti olanlarının tanınmasıdır; ilintilerin ilinti biçimlerinin (kalıplarının) bilinmesidir.

TEOFİLO: Ama ben hiçbir zaman kuruntuya düşmenizi istemem. Ben demek istiyorum ki bizzat arızî (rastlantısal) nitelikler mevcuttur ve onlar aynı zamanda arızî nitelikleriyle tanınabilirler.

DİCSON: Ben sizde o derece kaba kavrama tarzının var olduğunu iddia edemem, daha doğrusu, bilirim ki tanrısal doğanın dışında olan her bir şeyin bir *accidens* (rastlantı/olasılık) olarak var olduğunu iddia etmekle, onun Tanrı'nın rastlantısal mahiyeti olduğunu söylemekle ve o aynı zamanda rastlantısaldır demek arasındaki ayrımı kabul edersiniz. Bu son ifade tarzıyla, sanırım ki nesneler tanrısal etkinliğin kuşkusuz sonuçlarıdırlar, ama bu sonuçlar (etkiler) nesnelerin içeriği ve hemen hemen doğal tözlerin kendileri olmalarına rağmen, yine de belirli bir ölçüde, sadece çok uzak rastlantısal niteliklerdir. Biz onları kullandığımıza göre, tanrılığın doğaüstü niteliğinin kavramsal tanımlanmasına aynı zamanda sadece el yordamıyla ulaşmak için buna yöneliriz.

TEOFİLO: İyi açıkladın!

DİCSON: Buna göre Tanrı'nın mahiyeti üzerine, o hem sonsuz olduğu, hem de kavranması aklımızın yetisi için çaba harcamanın en had hedefini oluşturan bu etkilerden çok çok uzakta bulunduğundan, kesinlikle hiçbir şeyi tanımlayamayız. Meğer ki bir iz tarzında, tıpkı Eflatuncular gibi uzak bir etkinin tarzına göre, Aristocular gibi örtülerin tarzına göre, Talmudistler gibi ya da bir aynada gibi, gölgede ve muammanın içindeymiş gibi mutasavvıfların ifade ettikleri üzere, bir şeyler anlayabilelim!

TEOFİLO: Elbette! Hatta bu evrenin kendisini çok az bir yetkinlikle tanıdığımızı düşünmek zorundayız. Biz bu evreni ancak çok eksik tanırız; hatta bu dış evrende sadece töz ve tözlü olan yan güç kavranılırdır. Buna göre Apelles'in onun tarafından biçimlendirilmiş olan heykellerinden anlaşılacağından çok daha az bir ölçüde, onun ilk başlangıcını ve en yüksek illiyetini bilebiliriz. Çünkü bunları biz o heykelde bir bakışta görebilir ve

kısım kısım inceleyebiliriz, ama tanrısal gücün büyük ve sonsuz eserini aynı şekilde enikonu inceleyemeyiz. Bu yüzden kapsamının titizlikle sınırlandırılmasına gerek duyulmadan, verdiğimiz bu benzetme anlaşılamaz.

DİCSON: Doğru, ben de öyle anlıyorum.

TEOFİLO: Şu halde bu derece yüce olan bir konu üzerine denilebilir ki konuşmaktan kaçınılmalıdır.

DİCSON: Bu benim de görüşümdür. Ahlâki ve tanrıbilimsel olarak ilk başlangıç sebebini yüksek varlıkların onu bize belirgin kıldığı ve Tanrı tarafından bize gönderilmiş olan adamların onu bize açıkladıkları derecede tanımak yeterli olur. Bunun dışında yalnızca her bir yasa ve tanrıbilimi değil, aynı zamanda sağlıklı felsefe de aklımızın alanının öte yanında bulunan nesneler üzerine hesap sormanın ve kendimizi uçurumların içine atmamızın dünyevi bir hayalcilik olduğunu bize öğretmektedir.[14]

TEOFİLO: Doğru! Ama bunlar bu başlangıç ve illiyetin tanınması için onun büyüklüğünü mümkün olduğu kadar kavramak amacıyla çaba harcayanların ve iyi düzenlenmiş olan bir ruhun gözlerini bu görkemli yıldızlara ve ışık saçan gök cisimlerine yöneltmek isteyenlerce, ki onlar pek çok oturulan dünyalar, güçlü organizmalar, yüce uluhiyetler ve sayısız dünyalar oldukları izlenimini uyandırmaktadırlar, en yüksek övgüye layıktırlar ve onların eleştirilmeleri gerekmez. Bizi kuşatan bu dünyalara benzemez diyemeyeceğimiz dünyalardır bunlar. Onların varlıklarına kendi kendilerinden sahip olmaları mümkün değildir çünkü bileşiktirler ve yok olabilirler, her ne kadar Timaeus'da iyi açıklandığı üzere, düpedüz yok olmayı hak etmeseler de. Onlar zorunlu olarak, kendi başlangıçlarını ve illiyetlerini tanırlar ve buna göre varlıklarının ve sonsuz mekândaki etkinliklerinin sayısız sesleriyle ilk başlangıçlarının ve varlık sebebinin sonsuz görkemini ve yetkinliğini duyururlar ve va'z ederler. Şu halde biz, sizin de belirttiğiniz gibi bu gözlem, her türlü insan aklını ve havsalasını aştığına göre, bu yorumu kendi halinde bırakalım ve sadece onlar doğanın bizzat içinde izlerini gösterdik-

lerine, ya da yine de çevrelerinden ve rahimlerinden yansıttıklarına göre, başlangıçlarını ve illiyetlerini yorumlayalım. Buna göre arzu ediyorsanız, sırasıyla sorunuz ki, ben de size sırasıyla cevap vereyim.

DİCSON: Öyle yapacağım. Şu halde ilkin, siz sürekli olarak başlangıç sebebi ve illiyet üzerine konuştuğunuzdan, bu sözlerin tarafınızdan eşanlamlı olarak kullanılıp kullanılmadığını bilmek isterim?

TEOFİLO: Hayır.

DİCSON: Peki öyleyse, birinin diğer adlandırmadan farkı nedir acaba?

TEOFİLO: Tanrı'yı ilk başlangıç sebebi ve ilk illiyet diye adlandırırsak, bu takdirde farklı kavranıştaki aynı varlığı belirtmek isteriz. Ama eğer doğada başlangıçların ve illiyetlerin sözünü edersek, bu takdirde farklı şeylerden, farklı açılardan yola çıkarak konuşuruz. Tanrı'yı; eğer bütün nesneler ondan sonra, bizden önce ve sonra bir belirli hiyerarşide ortaya çıkarsa, ilk başlangıç sebebi diye adlandırırız. O isterse doğanın anlamında olsun ya da isterse devamın anlamında olsun ya da kelimenin anlamında olsun; biz Tanrı'yı, ilk illiyet diye adlandırırız. Şayet bütün nesneler ondan farklı iseler, tıpkı etkinin etkileyenden ve yaratığın yaratandan farklı olması gibi; bu iki yorumlama tarzı farklıdır, çünkü daha önce olan ve daha değerli bulunan her bir şey, daha sonra olan ve daha az değerli olan şeyin illiyeti de olamaz ve illiyet olan her bir şey sebeplendirilenden daha önce ve daha değerli olamaz. Bunun üzerine iyice kafa yoran herkes için söylediklerim net bir açıklamadır.(15)

DİCSON: Doğa felsefesi ilişkisi içinde illiyetle başlangıç sebebi arasında ne gibi bir ayrım vardır, söyleyiniz!

TEOFİLO: Bazen bir kelimenin diğerinin yerine kullanılmadığı doğrudur; doğru konuşan ve düşünen için de bir başlangıç sebebi olan herhangi bir şey bir illiyet de olamaz. Çünkü nokta çizginin başlangıcıdır, ama onun illiyeti değildir. An zamansal etkinliğin başlangıcıdır, *terminus unde* terimi devinimin

başlangıcıdır, ama devinimin illiyeti değildir. Öncüller çıkarım sonucunun başlangıcıdır, ama onun illiyeti değildir. Buna göre genellikle başlangıç sebebi illiyetten daha geniş bir kavramdır.

DİCSON: Şu halde siz bu her iki sözcüğü özel, kendine özgü anlamlarla sınırlandırmak suretiyle, tıpkı bir dilin ıslahını düşünen kimselerde âdet olduğu üzre, öyle sanıyorum ki başlangıç sebebinin (prensip/ilke), içinden nesnelerin oluşumunda birlikte etki eden ve üründe mevcut kalan o şey olmasını istiyorsunuz. Örneğin kendilerinden bileştirilenin içinde mevcut kalan madde ve biçim gibi, ya da keza kendilerinden bir şeyin bileştiği ve tekrar onlara çözündüğü unsurlar gibi. Ama siz illiyet diye, bir bileşiğin dışında bir varlığı ayakta tutan bir nesnenin dıştan meydana getirilmesinde katkısı olan şeye diyorsunuz. Tıpkı etki edenin ve amacın, meydana getirilen şeye yararlı olduğu amaç gibi değil mi?(16)

TEOFİLO: Kesinlikle öyle.

DİCSON: Şu halde biz her iki kavramın ayrımında anlaştıktan sonra, dikkatinizi ilkin illiyetlere, bundan sonra da başlangıç sebeplerine çevirmenizi isterdim. Ama illiyetlere gelince, ilkin seve seve *causa efficiens* etki eden illiyet, sonra *causa formalis* şekillendirici illiyet -ki o belirttiğiniz gibi etki eden illiyete eklenir- hakkında bir şeyler bilmek isterim ve sonunda *causa finalis* ilklerini harekete geçiren illeti gâiye (maksat ve amaca ilişkin) üzerine bilgi vermenizi rica ederim.

TEOFİLO: Hükmünüzü beğendim. Şu halde etkileyen illiyete gelince, iddia ediyorum ki, genel fiziki, etkileyen illiyet bir evrensel akıldır ve o, dünya ruhunun ilk ve özlü yeteneğini, evrenin genel biçimini (form) oluşturur.

DİCSON: Bu görüş bana öyle geliyor ki, Empedokles'in görüşüyle bağdaşımlıdır. Muhakkak ki sizinki daha belirgin, daha güvenilir, daha net ve üstelik zaten başlığın gösterdiği gibi, daha derin anlamlı belirtilmiştir. Eğer siz bana bunları daha ayrıntılı açıklarsanız ve bu genel aklın ne biçim bir nitelikte /içerikte olduğunu söylerseniz, bana iyilik etmiş olursunuz.

TEOFİLO: Genel akıl; en iç, en gerçek ve en kendi olan bir güç ve dünya ruhunun bir gizli güçsel (kuvve) kısmıdır. O bir ve aynıdır ki, her şeyi doldurur, evreni aydınlatır ve cinsleri onlara layık oldukları şekilde meydana getirmesi için doğayı bilgilendirir/aydınlatır. Doğadaki nesnelerin meydana getirilişlerinde, tıpkı aklımızın kavramsal cinslerin buna uyan çıkarsamalarında davrandığı gibi, hareket eder. O, Pisagorcular tarafından şairin aşağıdaki sözlerle ifade ettiği üzere, evrenin harekete getiricisi ve ruhu diye adlandırılır:

Totuque infusa per artus
Mens agitat moles et toto se corpormiscet.(17)

(Genel akıl) Eflatuncular tarafından dünya mimarı diye adlandırılır. Onlar derler ki, bu mimar gerçekte Bir olan daha yüksek dünyadan bu duyusal dünyanın içine geçer. Bu duyusal dünya birçok şeye bölünmüş, ayrılmıştır ki, orada sadece dostluk değil, tersine düşmanlık da egemendir. Kısımlara ayrılmış oldukları için bu böyledir; onun içinde bizzat dingin ve hareketsiz olarak kendinden olan bir şeyi akıttığı akıl, her şeyi ortaya çıkarır. Sihirbazlar tarafından en doğurgan tohum, ya da tohum ekici diye adlandırılır. Çünkü o kendisi sayesinde maddenin bütün biçimlere (form) gebe olduğu şeydir. Onun düzenlemesine ve yönetmesine göre kör rastlantıya ya da bir başka ilkeye bağlayamayacağımız -ki o ayırmaktan ve düzenlemekten anlamaz- mucizeli düzenler oluşur, şekil alır ve kendilerini yaratırlar. Orpheus onu "dünyanın gözü" diye adlandırır, çünkü o doğadaki nesneleri içte ve dışta bir bakışta görür ki, her şeyin sadece içte değil tersine dışta da, ona özgü olan aynı ölçüde kendisini meydana çıkarsın ve sürdürsün ister. O Empedokles tarafından "ayırıcı" diye adlandırılır, çünkü maddenin rahminde ayrılmadan uyuyan biçimleri ayırtmaktan ve bir varlığın çözülmesinden bir başka varlığın oluşmasını sağlattırmaktan yorulmaz.

Plotin ona "baba" ve "ezeli ata" diye isim verir, çünkü o tohumu doğanın tarlasında serper ve biçimlerin en yakın dağıtıcısıdır. Ben onu "iç sanatçı" diye adlandırıyorum, çünkü maddeyi biçimlendirmektedir ve onu içten dışa doğru şekillendirmektedir. Tıpkı tohumun ve kökün içinden gövdeyi ortaya çıkarması ve geliştirmesi gibi. Gövdenin içinden dalları, dalların içinden ince dalları, küçük dalların içinden filizleri, filizlerden yaprakları, ağaç çiçeklerini, meyveleri yaratması ve büyütmesi gibi; ve tekrar belirli zamanlarda özsuları yaprak ve meyvenin içinden ince dallara ve ince dallardan büyük dallara, büyük dallardan gövdenin içine, gövdenin içinden kökün içine geri sevketmesi gibi. Aynı durum hayvanlarda da olur. İlk tohumdan ve yüreğin merkezinden yola çıkarak, o burada çalışmaya başlar ve sonunda geliştirilmiş organları yeniden yürekle bağlamak suretiyle öyle bir etki gösterir ki, âdeta açılmış olan iplikleri tekrar saracaktır. Eğer biz cansız eserlerin sağduyu ve akıl olmaksızın ortaya çıkarılamayacağına inanırsak, tıpkı onları belirli bir düzenin ve taklidin içinde dıştan madde ile yaratması gibi anlarız. Örneğin bir parça odunu soyarsak ve oyarsak ve bir atın resmini ortaya çıkarırsak, bu takdirde tohum maddesinin içinden kemikleri/iskeleti inşa eden, kıkırdakları ve sinirleri geren, damar borularının içlerini oyan, gözenekleri hava ile dolduran, lifleri dokuyan, sinirleri çatallandıran ve her şeyi mucizeli usta eliyle düzenleyen o manevi sanatçıyı ne kadar daha büyük tasarlamak zorunda kalırız değil mi? Diyorum ki bu sanatçı ne denli büyüktür ki maddenin bir tek kısmına bağlı değildir, tersine daima bütünün içinde bütün olarak etki eder. Üç tür ruh vardır: Tanrısal olan ruh, ki o her şeydir; bir de dünya ruhu, her şeyi yapan ve özel ruhlar ki, her şey olurlar. Çünkü aşırı uçlar arasında bütün doğal nesnelerin gerçek etki eden illiyeti dıştan çok içten etkisini gösteren illiyettir ve bu aracılığı yapmak zorundadır.(18)

DİCSON: Ben sizin dış ve iç illiyeti nasıl ayırdığınızı bilmek isterdim.

TEOFİLO: Ben dış illiyet diye, etki eden olarak bileştirilen ve meydana getirilen nesnelerin hiçbir kısmını oluşturmayan şeye derim. Bir iç illiyet, ancak bir şey maddeye dıştan etki etmeyip tersine size biraz önce açıkladığım gibi etki ediyorsa vardır. Buna göre illiyet etkileri maddeden ve onun özlüğünden farklı olduğundan ve onun varlığı doğurulabilen ve ölümlü olan şeylerin varlığı gibi olmadığından, bunların içinde etkinlik gösterse de, öyle adlandırılır. İç illiyet, eğer biz onun etkisinin edimine bakarsak, dünya ruhudur.

DİCSON: Bana öyle geliyor ki, etkileyen illiyet üzerine yeterli açıklamada bulundunuz. Şimdi etkileyen illiyete bağlı bulunan biçimsel oluşturucu, teşkil edici, yaratıcı illiyet üzerine ne düşünmektesiniz, bilmek isterdim. Acaba o ideal kavramı mıdır? Çünkü akla uygun bu kurala göre, yaratan her etki edici belirli bir niyetle etkilemekten başka bir şeyle etkileyemez ve bu da yine bir nesnenin tasarımı olmaksızın düşünülemez ve bu sonuncusu meydana getirilecek olan nesnenin kendisinin biçiminden (form) başkası değildir. Bu sebepten bütün türleri meydana getirmek gücüne, yetisine sahip olan bu ruh, onu maddenin olanağının görkemli mimarisinden realite olarak işleyerek dışa çıkarmak ve onu zorunlu olarak topyekun daha önce belirli bir biçimsel tarzda davranmaya mecbur kalır. Böyle kavramsal bir tasarım olmaksızın etki eden şey, nasıl heykeltraş daha önce farklı simalarını, şekillerini ruhunda tasarlamaksızın farklı heykellerin hazırlanması olanağına sahip değilse, o da onun gibi herhangi bir etkinliğe yönelemez.

TEOFİLO: Bunu siz yetkin bir şekilde kavradınız. Çünkü ben iki tür biçimi birbirinden ayırmak istiyorum, biri illiyet, ama o daha etkileyen illiyet değildir, tersine kendisi uğruna etkileyen illiyetin etkinlik gösterdiği biçimdir. Bir diğeri, başlangıç sebebini teşkil eden ve etkileyen illiyet tarafından maddenin içinde uyandırılır.

DİCSON: Yaratışın hedefi, amacı, asıl nedeni, evrenin yetkinliğidir. Bu yetkinlik, maddenin farklı kısımlarında bütün biçimlerin edimsel bir varlığı olmasıdır. Bu hedefte dünya ruhu

öyle bir haz duyar ki, şekillerin her türünü maddenin içinden meydana getirmekten yorulmaz. Bunu öyle görünüyor ki, Empedokles de farketmişti.

TEOFİLO: Çok doğru ve ben şunu ekleyeyim ki; bu yaratıcı illiyet onun genel olarak evrende kendini açığa vurması gibi, keza özel ve kısmen yaratıcı olarak da onun kısımlarında ve halkalarında etkinlik gösterir. Yani hem biçimi hem de amacı olur.

DİCSON: İlliyetler üzerine yeterli derecede konuştuk. Şimdi başlangıç sebeplerine geçelim.

TEOFİLO: Şu halde kendilerinden nesnelerin oluştuğu başlangıçlara dönmek için, ilkin biçimi (form) ele almak istiyorum. Çünkü bu, belirli bir ölçüde şimdiye kadar konuşulmuş olan, etki eden illiyetin aynıdır ve ruhunun bir yeteneği olan ruh, bütün doğa varlıklarının ilk yaratıcı illiyeti diye adlandırılmıştır.

DİCSON: Ama nasıl olur da bir ve aynı özne doğa varlıklarının başlangıç sebebi ve illiyeti olabilir? Onu nasıl olur da aynı zamanda dış ve iç kısmı olarak kavrayabiliriz?

TEOFİLO: Ruhun bedenin içinde olmasını, dümencinin geminin içinde olması gibi düşünürsek, ben bunun kesinlikle olanaksız olmadığını iddia edebilirim. Dümenci geminin hareketine katıldığına göre, onun bir kısmıdır. Ama eğer onu sevk ve idare ederse ve harekete geçirirse, bu durumda ondan geminin bir parçası olarak değil, tersine ondan farklı bir dış illiyet diye sözederiz. Dünya ruhu da böyledir, o ruhlandırdığına ve şekillendirildiğine göre, dünyanın iç ve ona biçim veren kısmıdır. Ama o dümeni kullanırsa ve idare ederse, hiçbir kısmı değildir. Bir başlangıç sebebinin önemine sahip değildir, tersine bir illiyetin önemini taşır. Bunda bizzat Aristoteles bizimle bağdaşmaktadır. O, ruhun bedenle dümencinin gemiye olan ilişkisi içinde olduğuna itiraz etmekle beraber, yeteneğine bakarak onu bedenin sırf bir edimi ve sırf bir biçimi olarak belirtmeye cesaret edememektedir. Tersine, onun maddeden varlığına göre ayrılmış bir yeti olduğunu, dıştan ona eklendiğini, kendi oluşunda bileşik olandan ayrılmış bulunduğunu belirtmektedir.

DİCSON: Ben sizin söylediklerinizle bağdaşımlıyım. Çünkü eğer ruhumuzun manevi yetisine, bedenden ayrılmış olan bir varlık mal edilirse ve o yaratıcı bir illiyetin önemine sahipse, bu takdirde aynı şeyin çok daha büyük bir derecede dünya ruhu için de geçerli olduğu düşünülmelidir. Çünkü Plotin, Gnostikerlere karşı yazısında; dünya ruhunun, ruhumuzun bedenimizi yönettiğinden çok daha büyük bir kolaylıkla sevk ve idare ettiğini söylemektedir. Bunun dışında bunun ve şunun hüküm sürdüğü tarzda da büyük bir farklılık vardır. Dünya ruhu, dünyayı ona bağlıymış gibi yönetmemektedir; tersine, egemen olduğu şey sayesinde ona bizzat bağlı olmaksızın yönetmektedir. O başka nesnelerin etkisi altında değildir ve başka nesneler dolayısıyla da acı çekmez, engel olmaksızın yukarıdaki nesnelere yükselir bedene hayat ve yetkinlik kazandırmak suretiyle. Yine de onların hiçbir yetkinsizliğine bürünmez, bu yüzden de ebediyen aynı özneyle bağlıdır. Buna karşın bu, besbelli aykırı şartlara tâbidir.[19] Eğer sizin ilkenize göre, aşağı tabiatlarda bulunan her şey çok daha büyük bir derecede yüksek tabiatlara da mal edilirse, ve onları da tanımak zorunda kalınılırsa, bu takdirde hiç kuşkusuz sizin tarafınızdan yapılmış olan ayrımı kabul ve takdir etmek zorunda kalırız. Ama biz onu sadece dünya ruhu için kabul etmekle kalmayız, tersine her bir yıldız için de tanımak zorunda oluruz. Çünkü daha önce anılan filozofun öğrettiği gibi, onların hepsi de Tanrı'yı, bütün nesnelerin başlangıç sebeplerini ve evrenin bütün kısımlarının düzenini görmek yeteneğine sahiptirler. Elbette bunun bellek ve bilinçli düşünüş ile sağlanacağını onlar da ileri sürmüyor. Çünkü onun etkinliği sonsuz bir etkinliktir ve onun için yeni olabilecek bir edim değildir. Böylece onlar, bütüne uygun düşmeyecek hiçbir şey yapmazlar; yetkin ve belirli ve önceden tesbit edilmiş olan bir düzenin içinde olup bitmeyecek olan hiçbir eyleme yönelmezler ve bütün bunları içdüşünümün bir edimi olmaksızın yaparlar. Böyle bir etkinliğin örneği olarak, Aristoteles ve yetkin bir yazmanı ya da mandolin çalgıcısını zikrediyor ve bize, doğaya bu yüzden akıl ve amaçlı etkinliği

yok diye, ondan bir nitelik yüklenmesinin esirgenemeyeceğini belirgin kılıyor ve onun iç düşünümleri ve usa vurmaları yok diye böyle düşünülmemesi gerektiğini belirtiyor. Çünkü en seçkin müzisyenler ve yazmanlar yaptıkları şeye bunu prova etmemiş olan acemilerden daha az ölçüde dikkat etmeye ihtiyaç gösterirler. Bu sonuncular, daha büyük dikkat ve gerilimle işlerini daha az yetkin ifa ederler ve ender olarak kusursuz yaparlar.(20)

TEOFİLO: Siz beni anladınız. Şimdi ayrıntılara geçelim. Bana öyle geliyor ki, dünyanın bütün üyelerinde (halkalarında) ruhlandırılmış olduğunu kavramayan ve bunu kabul etmeyenlerin ilk başlangıç sebebinin kopyasının ve büyük organizmanın tanrısal iyiliğine ve yüceliğine halel getirmektedirler. Düpedüz sanki Tanrı kendisinin tam benzerini kıskanırmış gibi, sanki dünya mimarı görkemli yapıtını sevmezmiş gibi, ama yine de Eflatun'un ifadesi, eserinin onunla benzerliğinden hoşlandığını göstermektedir. Ve gerçekten tanrılığın gözlerine bu evrenden daha güzel ne sunulabilir? Eğer bu, kısımlarından ibaretse, yaratıcı ilkeye olduğundan daha çoğunu kime bildirecekti? Bu sırf mantıksal sebebin yanında, ben burada şimdilik bir yana bırakmak zorunda kaldığım binlerce daha iyi ve daha özel doğabilimsel sebepler zikredebilirim.

DİCSON: Benim açımdan sizin bunun için daha çok yorulmanıza gerek yok. Herhangi bir önemi bulunan hiçbir filozof yoktur ki, hatta Aristocular arasında bile, evrenin ve yıldız kümelerinin belirli bir anlamda ruhlandırılmış olduğu görüşünü paylaşmamış olsun. Şimdi ben bu yaratıcı biçimin (form) evrenin maddesi içine nüfuz etmesini nasıl tasarladığınızı sizden duymak isterim.

TEOFİLO: O, aslında güzel olmayan maddenin doğası biçimin güzelliğine katılacak şekilde ve buna elverişli olduğu oranda iştirak edecek tarzda onunla birleşir. Çünkü bir şekilden ve biçimden ibaret olmayan hiçbir güzelliğin var olmayışı gibi, şekil ve şemaili olmaksızın hiçbir biçim var olamaz. Bir ruh tarafından ortaya çıkarılmış olmayan bir biçim düşünülemez.(21)

DİCSON: Ben işte şimdi yeni bir şey işittiğimi sanıyorum. Siz acaba sadece evrenin biçimi değil, tersine doğal nesnelerin bütün biçimlerinin de ruhlar olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?

TEOFİLO: Evet.

DİCSON: Şu halde bütün nesneler ruhlandırılmıştır.

TEOFİLO: Evet.

DİCSON: Bunu size kim onaylayacaktır?

TEOFİLO: Bunu bana kim sebeplendirerek reddedecektir?

DİCSON: Sağlıklı insan aklı bütün nesnelerin canlı olmadığını kabul etmektedir.

TEOFİLO: Öyle adlandırılan sağlıklı akıl, daima gerçeği bulmaz.

DİCSON: Ben inanıyorum ki bu dediklerinizi doğrulayan bazı şeyler var. Ama bunun uzun uzadıya yeterli olduğunu sanmıyorum. Bir iddiayı doğru kılmak için, onu ispat da edebilinmelidir.

TEOFİLO: Bu güç değildir. Dünyanın ruhlandırılmış olduğunu iddia eden filozoflar yok mudur?

DİCSON: Muhakkak ki birçokları ve çok önemlileri var.

TEOFİLO: Pekâlâ, bunlar, dünyanın bütün kısımlarının da ruhlandırılmış olduğunu neden iddia etmesinler?

DİCSON: Muhakkak ki onlar bunu iddia ederler. Ama sadece en asıl olanlarının ve dünyanın asıl kısımlarının canlı olduklarını ileri sürerler. Onlar dünya ruhlarının düpedüz bütün dünyada ve dünyanın herhangi bir kısmında var olduğunu kabul ederler. Tıpkı bizim algılayabileceğimiz canlı varlıkların büsbütün her halkasında ruhun var olması gibi.

TEOFİLO: Siz dünyanın asıl kısımları olmayan derken, hangi kısımlarını düşünmektesiniz?

DİCSON: Aristocuların söyledikleri gibi ilk cisimler olmayan kısımlar yeryüzü sularıyla ve diğer kısımlarıyla, sizin söylediğiniz gibi topyekun organizmayı oluşturan kısımları ve ay, güneş ve diğer gök cisimlerini. Bu ana organizmaların yanında evrenin ilk kısımlarını oluşturmayanlar da vardır ve bunlardan

birkaçı olumsuz, diğerleri hisseden ve diğer birkaçı da düşünen bir ruha sahiptirler.

TEOFİLO: Ama ruhun, bütünün içinde bulunduğundan onun kısımlarında da var olması gerektiğine göre, onun kısımlarının kısımlarında da var olması gerektiğini niçin kabul etmiyorsunuz?

DİCSON: Ben bunu kabul etmek isterim, ama sadece canlı nesnelerin kısımlarının kısımlarında.

TEOFİLO: Pekiyi, hangi nesneler ruhlandırılmamıştır, ya da ruhlandırılmış olan nesnelerin kısımları değildir?

DİCSON: Bunlardan az miktarının gözlerimizin önünde durduğu görünmüyor mu size? Yani, hiçbir hayatı olmayan bütün nesneler!

TEOFİLO: Ve hangi nesnelerdir hayatı olmayanlar, en azından bir hayat prensibine sahip olmayanlar?

DİCSON: Şu halde siz, genellikle bir ruhu olmayan, ya da en azından bir başlangıç sebebi (ilkesi) var olmayan ve hayatın tohumu bulunmayan hiçbir şeyin var olmadığı görüşündesiniz!

TEOFİLO: Benim sonunda sizi götürmek istediğim nokta aynen budur.

POLİİNNİO: Şu halde ölü bir cesedin hâlâ bir ruhu olması gerekmez mi? Şu halde ayakkabılarım, terliklerim, çizmelerim, mahmuzlarım, yüzüğüm ve eldivenlerimin ruhu var, öyle mi? Giysim ve paltom buna göre canlı olmalı!

GERVASİO: Evet bayım, evet Meister Poliinnio, niçin olmasın? Ben iyice inanıyorum ki, sizin giysiniz ve paltonuz canlıdır, çünkü onun içinde sizin gibi bir hayvan saklıdır. Çizmeler ve mahmuzlar canlıdırlar, çünkü ayaklar onun içinde sokuludurlar. Şapka canlıdır, çünkü o başı örtmektedir ve o baş ki ruhsuz değildir. Bir ahır canlıdır; bir at, bir katır, ya da haşmetmeapları orada oldukları için. Siz onu böyle anlamıyor musunuz?

TEOFİLO: Benim onu dominus magister'den daha iyi kavradığım, anlaşılır gibi gelmiyor mu size?

POLİİNNİO: *Cujum pecus?*[22] Sanki *etram atque etiam*[23] (sapına kadar) sübtil olmayan eşekler mevcut değilmiş gibi! Siz sarı gagalı abc-schütze (okul çağındaki çocuk), bir Minerva okulunun başöğretmeni ve şefi ile yani benim gibisiyle kendinizi karşılaştırmaya nasıl cüret edersiniz?

GERVASİO: *Pax vobis, domine magister, servus sum servorum et Scabellum Peduum tuorum!*[24]

POLİİNNİO: *Meledicat tedeus in saecula saecu lorum!*[25]

DİCSON: Kavga yok! Durun, konuşmamızı bitirelim.

POLİİNNİO: *Proso quatur ergo sua dogmata Theophilius.*[26]

TEOFİLO: Ben onu yapacağım. Ben buna göre iddia ediyorum ki, kuşkusuz masa masa olarak değil, giysi giysi olarak değil, meşin meşin olarak değil, bardak bardak olarak değil; canlı olan ama bu nesnelerin içinde bulunan doğa maddeleri aslında sadece madde değil, tersine keza biçimdirler. Bir nesne istediği kadar ufak ve minnacık olsun, içinde ruh tözünün bir kısmı vardır ki, o elverişli bir taşıyıcı bulur bulmaz gelişir. İster bitki olarak gelişsin, isterse hayvan olarak gelişsin ya da herhangi bir bedenin azaları olarak gelişsin, o genellikle canlı diye adlandırılır. Çünkü ruh bütün nesnelerin içinde bulunmaktadır ve kendisini canlandıramayacak olan ve bu paydan kendisine düşmeyecek olan en küçük cisimcik bile yoktur.

POLİİNNİO: *Ergo quidquid est, animal est.*[27]

TEOFİLO: Bir ruhu olan bütün nesneler canlı diye adlandırılamaz.

DİCSON: Ama en azından bütün nesnelerin hayatı vardır! Değil mi?

TEOFİLO: Ben bütün nesnelerin içlerinde bir ruhu olduğunu kabul ediyorum. Bu içeriğine göre bir yaşamdır, ama olguya ve tanınabilir realitesine göre değil, -bu gibilerin bütün Aristocular tarafından gerekli görülmesi gibi- onlar düpedüz çok kaba olarak belirlenen hayatın kavramından ve ruhtan yola çıkmaktadırlar.

DİCSON: Siz bana, Anaxagoras'ın "bazı olasılıklarla her bir şeyin her şeyin içinde olduğu" görüşünü nasıl savunduğunu açıklayınız. Çünkü evrensel ruh ya da ruh ya da biçim bütün nesnelerin içinde olduğundan, o keza her şeyin içinden ortaya çıkabilir.

TEOFİLO: Sadece olasılıkla değil, kesinlikle! Çünkü bu ruh canlı olmasa da, yine de ruhlandırılmış olan bütün nesnelerde bulunmaktadır. Onlar gerçekte algılanabilen bir hayat ve ruhsal hayat sürmeseler bile, yine de başlangıç sebebidir ve belirli bir ölçüde hayatın ve ruhlandırılmış oluşun birinci edimidir. Ben daha çoğunu söylemek istemiyorum. Çünkü pek çok mücevherin ve kristallerin, kırılmış ve kesilmiş düzensiz parçalara bölünmüş olarak belirli güçler yaydıkları, ruhu değiştirdikleri ve ruhun içinde yeni teessüri hayatı ve ruh durumlarını ortaya çıkardıkları, onların sadece (bedende) bunları meydana getirmekle kalmadıkları üzerine ayrıntıya girmek istemiyorum. Biz biliyoruz ki, bu gibi etkilemeler sırf (özdeksel) niteliklerden ortaya çıkmazlar, tersine zorunlu olarak belirli bir ölçüde canlı ve ruhsal ilkeye işaret ederler. Biz bunu belirgin olarak keza rutubetleri arıtan ve toplayan, ruhları değiştiren ve inkâr edilemez olan hayati etkilemeler gösteren ölmüş otlarda ve köklerde de görmekteyiz. Ölülerin ruhlarını çağırarak fala bakan falcıların, sebepsiz diyemiyeceğimiz bir inançla ölülerin kemikleriyle bazı sonuçlar sağlamak istemeleri olgusunu atlıyorum, onlar bunların aynı olmasa da yine de olağanüstü ekilemelerle kendilerine yararlı olabilecek olan bir tür hayat gücünü yine de korudukları görüşündedirler. Ben daha başka vesilelerle akıl, geist, ruh ve her şeye nüfuz eden ve her şeyin içinde var olan ve bütün maddeyi harekete geçiren, onun rahmini dolduran ve en doğrusu onun tarafından egemenlik altına alınmak yerine, ona egemen olan, onun gücünü yenen hayat üzerine daha etraflıca açıklamalarda bulunacağım. Çünkü ruh tözü, madde tözü tarafından yenilemez, tersine onu bir sınır içinde tutar.

DİCSON: Bu bana, bunu Pisagor'un anlamında şöyle söyleyen şairin de doğruladığını gösteriyor. O diyor ki:

Principio coelum ac terras camposque liqnentes,
Lucentemque globum lundae, Titaniaquee astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, Totoque se corpore miscet.(28)

Şunu diyen tanrıbilimcisi de aynı şeyi dile getirmektedir: "Ruh (geist) yeryüzüne nüfuz eder ve onu doldurur ve her şeyi kuşatan odur. Ve bir başkası biçimin madde ile ya da güçle değiş tokuşundan söz ederken der ki; sonuncusu, saf etkileyici ve biçim tarafından egemenlik altına alınır."

TEOFİLO: Eğer buna göre geist, ruh, hayat, bütün nesnelerin içinde varsa ve farklı derecelerde bütün maddeyi dolduruyorsa, böylece o besbelli ki gerçek realiteyi ve bütün nesnelerin gerçek biçimini oluşturuyor demektir. Şu halde dünya ruhu, evrenin ve onun kuşattığı şeyin inşa edici biçimsel ilkesidir. Demek istiyorum ki, eğer hayat bütün nesnelerin içinde varsa, bu takdirde ruh bütün nesnelerin biçimidir; o her yerde maddenin yöneticisidir, onun bileşiklerini ortaya çıkarır ve kısımlarının bir arada tutunmasını sağlar ve terkip edilenin (bileşenin) içinde hüküm sürer. Bu sebepten, bu biçimin maddeden daha az diyemeyeceğimiz bir devamlılık gücü vardır. Ben onu bütün nesnelerin içinde birlik gösteren biçim olarak kavrıyorum. Bununla birlikte de maddi niteliklerinin farklılığına göre ve etkin ve edilgen madde unsurlarının yetisine göre farklı şekiller ortaya çıkarır ve farklı yetenekler doğurur. Bazen duyumsuz hayat belirtisi, bazen akıl olmaksızın hayat ve duyum olarak. Çoğu kez de olasıdır ki bütün bu yetenekler, ister maddenin zayıflığıyla isterse bir başka sebepten ötürü olsun, bastırılmış ya da geriye itilmiştir. Böylece, biçim yuvasını ve çevresini değiştirirken, yine de o kendi kendine yok olamaz. Çünkü ruhsal töz maddi tözden daha az devamlı değildir. Şu halde sadece dış biçimler de-

ğişir. Evet onlar hatta mahvolur, çünkü kendinde nesneler değildirler, tersine görüntülerdir; tözler değildirler, akzidenslerdir (rastlantısal nitelikler) ve tözlerin ilinti orantılarıdır.

POLİİNNİO: *Non entia, sed entium.*[29]

DİCSON: Kuşkusuz, eğer sadece gerçek bir töz yok olacak olsaydı, dünya kendiliğinden boşalırdı.

TEOFİLO: Şu halde biz, safsatacıların düşündüklerinden farklı -ki onlar dış niteliklere takılıp kalırlar ve nesnelerin tözünü tanımazlar ve sonunda tahrip edilebilen tözleri kabul etmeye yönelirler- bir iç, sonsuz ve gerçekten var olan biçimsel ilkeye sahibiz ki, o safsatacılarınkinden karşılaştırılmayacak kadar iyidir. Safsatacılar onu en yüksek anlamda, ilk planda ve ilkesel olarak tözü bileşimin sonucu olan şey diye adlandırırlar. Bu varlığının devamı olmayan bir Akzidens'dir, rastlantısal nitelikten başkası değildir ve hiçe dönüşür. Onlar bu bileşikten ortaya çıkan şeyi gerçek insan diye kabul ederler. Ruhu; ya canlı bir bedenin edimi ve olgunluğu olarak kendisini açığa vuran şey diye ya da örgütlemenin ve azaların bir belirli simetrisi, bakışımının sırf bir ürünü diye görürler. Bu sebepten, onların ölüm ve çözülme karşısında o derece büyük bir dehşet telkin etmeleri ve bizzat bu dehşeti duymaları bizi şaşırtmamalıdır. Bununla birlikte onları tehdit eden, kişisel varlıklarının yitmesidir. Bu budalalığa karşı doğa kendi sesini yükseltir ve bize ne bedenin, ne de ruhun ölümünden korkmamıza gerek olmadığını temin eder. Çünkü hem madde, hem de biçim muhakkak ki devamlı ilkelerdir:

O genus attonitum gelidae formidine mortis
Quid Styga, quid umbras et nomina vana timetis
Mat riam vatum, falsique pericula mundi?
Corpora, sive rogus flamma, sem tabe vetustas
Abstulerit, mala posse pati non ulla putetis:
Morta carent animae, semperque priore relicta
Sede, novis habitant domibus vivantque receptae.
Omnia mutantur, nihil interit...[30]

DİCSON: Bana öyle geliyor ki, İbranilerin arasında en bilgesi olan Salamo'nun şu söyledikleri bununla bağdaşmaktadır: *Quid est, quod est? Ipsumquod fuit, qu quid est, quod fuit? Ipsum, quod futurum est. Nihil sub sole novum.*(31)

POLİİNNİO: Sizin kabul ettiğiniz bu biçim, varlığına göre maddenin içinde içkin olan, ve onunla bağlamlı bulunan bir şey değildir. Acaba o, varlığını sürdürebilmek için bedene ve maddeye bağlı değil midir?

TEOFİLO: Öyledir. Yine de ben her biçime maddenin eşlik edip etmediğine karar vermek istemiyorum. Madde için iddia etmeye cesaret edebilirim ki, onun hiçbir kısmı biçim tarafından terkedilmiş değildir, yeter ki, onu sırf mantıksal anlamda tarif edelim. (Tıpkı) doğada ve realitede ayrılamaz olanın kavramsal olarak parçalarına ayrılmasına çaba harcamaktan geri durmayan Aristoteles gibi.

DİCSON: Siz maddenin bu sonsuz yoldaşından daha başka bir biçimin var olduğuna inanıyor musunuz?

TEOFİLO: Evet, çok daha doğal olan, yani maddi biçim. Biz daha sonra onu da konu edineceğiz, şimdilik biçimin bu ayrımını not ediniz. Şekillendiren, yer kaplayan ve bağımlı olan bir tür "ilk biçim" vardır. O her şeyi şekillendirdiğinden, her şeyin içindedir. Burada yer kapladığı için, bütünün yetkinliğini kısımlara iletir. Bağımlı olduğundan ve kendisi olarak hiçbir etkinlikte bulunamadığından, bütünün etkinliğini kısımlara iletir; hem ismini, hem de varlığı.

DİCSON: Anlıyorum. Sizin ilke diye adlandırdığınız bu biçim; özlü bir biçimdir, yetkin bir türü inşa eder, kendi cinsindendir ve Aristocuların biçimi gibi bir türün kısmı değildir.

TEOFİLO: Öyledir.

DİCSON: Maddedeki biçimlerin ayrımları, maddi biçime bağlı olan rastlantısal niteliklere göre yönlenmezler.

TEOFİLO: Doğru.

DİCSON: Bu sebepten bu yalıtlandırılmış biçim, sayıya göre de çoğaltılamaz. Çünkü her bir sayısal çoğaltma, maddeye bağlıdır.

TEOFİLO: Elbette.

DİCSON: Bunun dışında o kendisinde değişmezdir. Sadece cisimler ve maddenin farklılığı yüzünden değişkendir ve bu biçimin objede bütünün parçasının farklılığını ortaya çıkarmasına rağmen, yine de aslında parçanın ve bütünün içinde farklı değildir. Her ne kadar ona bir başka varlık tarzı yüklenirse de; o kendinde varlığını sürdürdüğüne ve bir diğer biçim herhangi bir objenin saf etkileyicisi ve yetkinliği olduğuna göre ve yine bir başkası öyle yaratılmış olması bakımından ve bir başka biçimde başka türlü yaratılmış obje bakımından, böyledir.

TEOFİLO: Aynen öyle.

DİCSON: Bu biçimi siz ne akzidentiel rastlantısal nitelik, ne de rastlantısal niteliğe benzer olarak kavramıyorsunuz ve onu madde ile karışmış ve ona dıştan takılı diye de düşünmüyorsunuz; tersine onda içkin, onunla bağlı ve onda içkin nitelik diye düşünüyorsunuz.

TEOFİLO: Öyle demek istiyorum.

DİCSON: Nihayet bu biçim, madde ile sınırlandırılır ve belirlenir. Çünkü o kendinde türe göre sayısız tek tek varlıkları oluşturma yeteneğine sahip olduğu halde, kendini yoğunlaştırır ve bir bireyi oluşturur. Diğer yandan her istenilen biçime bürünebilen belirsiz maddenin yetisini de belirler, onu bir şekle sokar ki, biri belirliliğin illiyeti, diğerinin sınırlanması olur.

TEOFİLO: Çok doğru.

DİCSON: Şu halde siz belirli bir anlamda özel doğa biçimlerine "gizli" diye ad veren Anaxaqoras'ın görüşünü; idelerden sonuç çıkaran Eflatun'un görüşünü; ve belirli bir anlamda onu akıldan doğurtan Empokles'in görüşünü ve belirli bir anlamda onu aynı zamanda maddenin gücünden ortaya çıkaran Aristo'nun görüşünü de kabul etmektesiniz.

TEOFİLO: Evet! Çünkü biz daha önce belirttik ki, biçimin olduğu yerde belirli bir anlamda her şey vardır. Ruhun, geistin, hayatın bulunduğu yerde her şey bulunur. Akıl, ideal türler ve biçimler sayesinde şekillendiricidir. Eğer o, onu maddenin içinden dışarıya çıkarmazsa, onun için ve onun nezdinde onu dilenmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü bu ruh evreni doldurur.

POLİİNNİO: *Velim scire, quomodo forma est anima mundi ubique tota.*[32] Eğer bölünmez ise, bununla birlikte son derece büyük, hatta sonsuz bir uzamı kaplayacak irilikte olmalıdır. Eğer, iddia ettiğiniz gibi dünya sonsuz ise.

GERVASİO: Onun büyük olduğu muhakkaktır. Bunu Sicilya'da Grandazzo'da bir vaiz de İsa için söylemişti. Onun bütün dünyada nasıl hazır ve nazır olduğunu gözler önüne sermek için bir haç yaptırdı kilise büyüklüğünde, Tanrı babanın remzine göre. Onda empyreum (Dante'de en yukarı ışık göğü) sayban olarak, yıldızlı göğü tahtının iskemlesi yaptı; öyle uzun bacakları vardı ki, yeryüzü onun için tabure hizmetini görüyordu; ona bir gün bir köylü geldi ve sordu: Saygıdeğer baba, ona tozluklar yapmak için kaç arşın beze ihtiyacınız olacaktır? Ve bir başkası da diyordu ki: Melazzo'nun ve Nicosia'nın bütün bezelyeleri, mercimekleri ve fasulyeleri onun karnını doldurmak için yeterli olmayacaktır. Şu halde görüyorsunuz ki, bu dünya muhakkak bu modaya göre yapılmamıştır.

TEOFİLO: Sizin sakıncanıza bay Gervasio, bir karşılık verecek durumda değilim, ama bay Poliinnionunkine karşılık muhakkak ki bir şeyler söyleyebilirim. Yine de her ikinizin hakkını vermek için, size bir mecaz zikretmeliyim. Çünkü ben yine de sizin konuşmalarımızdan ve yorumlarımızdan doğan bazı faydaları, evinize birlikte götürmenizi isterim. Şu halde, kısaca biliyor musunuz ki, dünya ruhu ile uluhiyet (tanrısallık) herhangi bir maddi nesne gibi her yerde hazır ve nazır olamaz. Bu her bir beden ve her bir ruh için düşünülemez, ama benim size aşağıdaki tarzdan daha başka türlü belirgin kılamayacağım bir şekilde, bu mümkündür. Şu halde şunu not ediniz; eğer dünya ruhunun

ve genel biçimin her yerde var olduğu söylenirse, bu maddi ve mekânsal anlaşılmaz. Çünkü öyle oldukları gibi bir kısmın içinde bile var olamazlar. Tersine bütünün içinde manevi anlamda bütündürler. Örneğin -bu benzetme elbette kaba olacaktır- siz bir ses düşünebilirsiniz, o tastamamına bütün odanın ve onun her bir kısmının içindedir, onu her yerde işittiğimize göre, benim sarfettiğim bu sözlerim gibi, herkes tarafından işitilecekti, eğer binlercesi orada olsaydı. Şu halde tıpkı sesim gibi eğer o bütün dünyayı dolduracak olsaydı, her yerde bütün olacaktı. Şu halde size diyorum ki üstat Poliinnio, ruh bir nokta gibi bölünemezdir diyemeyiz, tersine belli bir ölçüde ses gibi bölünemezdir ve size bay Gervasio şu karşılığı vereceğim: Tanrılık Grandezzo'nun kilisesindeki bay Tanrı gibi her yerde değildir. Çünkü bütün kiliseyi doldursa bile, yine de bütün olarak Grandezzo'nun manastırındaki gibi bütün kilisenin içinde olamaz. Tersine başı bir kısımda, ayakları başka kısımda, kolları ve gövdesi de yine bir başka kısımdadır. Tersine tanrılık her yerde, her istenilen yerde hazır ve nazırdır, tıpkı sesimin bu salonun bütün kısımlarında işitilebilir olması gibi.

POLİİNNİO: *Percepi optime.*[33] (Ben onu çok iyi anladım.)

GERVASİO: Sizin sesinizi en azından işittim.

DİCSON: Siz sesi işittiniz; ama sözlerin anlamı bir kulağınızdan girip öbür kulağınızdan çıkmış olmalı!

GERVASİO: Ben anlamın, denilebilir ki kulağın içine gitmediğini düşünüyorum, üstelik vakit geç oldu, midemde taşıdığım saat yemek vaktini çaldı.

POLİİNNİO: *Hoc est, id est beyne in patinis' de sahipler*[34] (Bu demektir ki aynı şey, beyin yemek kaplarının içindedir.)

DİCSON: Yeter bugünlük! Yarın, tekrar isterseniz madde ilkesi üzerine konuşmak için bir araya gelelim.

TEOFİLO: Ya ben sizi ya da siz beni burada bekleyeceksiniz.

ÜÇÜNCÜ DİYALOG

Şahıslar: Gervasio. Poliinnio. Teofilo. Dicson.

GERVASİO: Saat geldi, siz hâlâ gelmediniz! Beni kendine çeken bir başka şeyi niyet etmediğimden, sizi tekrar dinlemek beni eğlendirecektir. Bu arada şu ya da bu felsefi satranç hamlesini öğrenebileceğimden, bu kılı kırk yarıcı Poliinnio'nun kaçık kafasındaki hayalet gibi gezinen acayip düşüncelerinde güzel vakit geçirme olanağını buluyorum. Kimin iyi konuştuğu, kimin iyi tartıştığı, felsefede kimin çelişkilere ve yanılgılara kucak açtığı üzerine bir yargıda bulunacağını açıklıyor. Ama o rolünü söyleyeceği zaman gelir gelmez ne ileri süreceğini bilmiyor, arkaplansız söz bilgeliğinin süzgeçli kovasıyla deyimlerden, Latince ve Grekçe laflardan bir abur cuburu püskürtüyor ki, diğerlerinin söyledikleri ile en küçük bir ilintisi bile yok bunların. Onun harfiyen bilge bir kaçık olduğunu görmemek için kör olmak gerek. Oysa diğerleri bilgisizliklerinde bilgedirler. Bununla birlikte sadık dostum, o geliyor işte! O buraya gelince âdeta adımlarını bile filolojik olarak ölçer görünüyor. Hoş geldin *Dominus Magister!*

POLİİNNİO: Bu *Magister*'den ben kendim için hiçbir şey beklemiyorum. Çünkü bu sapık ve ahlâken düşük dönemde, bu ünvan, benim gibilerine keza her istenilen sakal kaşıyıcısına, ayakkabı yamayıcısına ve domuz kasabına mal edilmektedir. Bunun için bize şu öğüt verilir: *Nolite vocari Rabbi.*(35)

GERVASİO: Siz benim size nasıl hitap etmemi istiyorsu-

nuz? Size "saygıdeğer bay" demem hoşunuza gider mi?

POLİİNNİO: *Illud est peresbyterale et clericum.*[36]

GERVASİO: Size "haşmetmeap" uygun düşecek mi?

POLİİNNİO: *Cedant arma togae!* Bu ünvan şövalye sınıfından olan ve saraylı kişiler için uygun düşer.

GERVASİO: "İmparator Majesteleri" şu halde, ah!

POLİİNNİO: *Quae Ceasaris, Ceasari!*[37]

GERVASİO: Şu halde "*Domine*" ile yetineceksiniz. Öyle ise bu son derece gümbürdeyen, bu *divum pater*'i kendinize bırakınız! Kendimize dönelim. Neden o kadar geç kaldınız?

POLİİNNİO: Bana öyle geliyor ki, diğerleri de bugünü monoton geçirmemek için benim gibi dünya yuvarlağının tablosunu mütalaa etmekle uğraşmak gibi bir işte takılmışlardır, dedim.

GERVASİO: Sizin dünya küresi ile ne alışverişiniz var?

POLİİNNİO: Ben anakaraları, bölgeleri, eyaletleri ve mahalleri inceliyorum. Onların hepsi benim ideal tasarım içindedirler, bazılarını da adım adım arşınlamış bulunmaktayım.

GERVASİO: Siz bir parçacık kendinizi inceleseydiniz, daha iyi olurdu. Çünkü bu bana öyle geliyor ki sizin için daha gereklidir, siz kendinizle çok az ilgileniyorsunuz.

POLİİNNİO: *Absit verbo invidia*[38] o tarzda kendimi çok daha etkili şekilde tanıyorum.

GERVASİO: Siz bunu bana nasıl ispat edeceksiniz?

POLİİNNİO: Parçacıklarının onun parçacıklarına tekabül ettiği Makrokosmos'dan kolayca *(necessaria deductione facta a simili)*[39] Mikrokosmos'un bilgisine ulaşmak için.

GERVASİO: Buna göre içinizde Ay'a, Utarit'e ve diğer yıldızlara, Fransa'ya, İspanya'ya, İtalya'ya, İngiltere'ye ve diğer ülkelere sahipsiniz, öyle mi?

POLİİNNİO: Niçin olmasın? *Per quandam analogiam.*

GERVASİO: *Per quandam analogiam* olarak inanıyorum ki, siz büyük bir kralsınız. Eğer en azından keşke bir bayan olsaydınız! Bu takdirde sizden, sizin yanınıza bir küçük delikanlı-

yı yerleştirip yerleştiremeyeceğimi, ya da size o fidanlardan birini bakmanız için güvenle teslim edip edemeyeceğimi sorardım ki, onun üzerine Diagones konuştu.

POLİİNNİO: Ah, ah, *quadammodo facete!*[40] Ama böyle bir soru kültürlü ve bilgin bir adam için yakışık almaz.

GERVASİO: Eğer ben kendimi kültürlü kimselere ve bilginlere dahil etseydim, öğrenmek için sizinle birlikte buraya gelmezdim.

POLİİNNİO: Siz elbette! Ama ben yine de öğrenmek için gelmiyorum, en doğrusu *meum est docere* için geliyorum. *Mea quoque interest eos, qui docere volunt, jadicare.*[41] Şu halde bu bir başka amaç için sizin geldiğiniz kişiye geliyorum, siz bir çırak, müptedi ve öğrencisiniz!

GERVASİO: Hangi amaç için?

POLİİNNİO: Eleştirmek için derim.

GERVASİO: Doğru, size yargınızı bilimler ve doktrinler üzerine vermeniz, başkalarından daha çok yakışıyor. Çünkü size yalnız iyilik seven bir talih yıldızı ve lütufkâr bir yazgı, sözlerden özsuyu sıkarak çıkarmak sanatını bahşetmiş.

POLİİNNİO: Anlamlarından da mantıksal sonuca uygun. Çünkü sözlerle anlamı birleşir.

GERVASİO: Ruhun bedenle birleşmesi gibi.

POLİİNNİO: Eğer bir kimse sözleri doğru kavrarsa, bu takdirde o onların anlamını da kavrayabilir. Bu kentte bulunan herhangi birisinden daha çok kendini becerikli diye övebileceğim dilbiliminde, kendimi en azından keza bilgin olarak telakki ettiğim gibi, Minerva okulunu yöneten birinden daha da usta olduğumu söyleyebilirim. Bütün diğer bilimler, dilbilimine dayanır.

GERVASİO: Şu halde İtalyanca anlayan birisinin Nolalı'nın felsefesini kavraması gerekecektir, öyle mi?

POLİİNNİO: Evet, bununla birlikte bunun için daha başka bazı bilgilere ve akla da ihtiyaç vardır.

GERVASİO: Ben bazen bu diğer aklın bunda esası teşkil ettiğini düşünüyorum. Çünkü Grekçe'yi bilmeyen birisinin, Aris-

toteles'in bütün bilgeliğini aynı zamanda (buna rağmen) anlayabilmesi ve onun pek çok yanılgısını görebilmesi mümkündür. Bu filozofa puta taparcasına hayranlığın, onun otoritesine bağlı olarak doğa bilimleri bakımından bu yeni akımın ruhunu kavrayabilenler için gerçekte bertaraf edildiği çok net görülmektedir ve Grekçe'yi, Arapça'yı bilmeyen, hatta Latince'yi de anlamayan Paracelsus gibi birisi, ilaçların doğasını ve tıbbı Galen'den, Avicenna (İbni Sina) ve Latince'yi kullananlardan daha iyi tanımış bulunmaktadır. Keza Felsefe ve Hukuk bilimi, sözcük açıklayıcılarından daha çok, bir şeyin mahiyetine nüfuz edenlerin var olmaması yüzünden çökmektedir.

POLİİNNİO: Şu halde siz benim gibi bir adamı kesinlikle kültürsüz kitleye dahil edeceksiniz!

GERVASİO: Tanrı korusun! Ben biliyorum ki, ender ve yetkin bir mülkiyet olan dilbilimiyle sadece siz değil, size benzeyenler de bilimsel şeyler üzerine bir hüküm vermek yetkisine sahiptir. Siz mücadele alanına atılanların görüşlerini elekten geçirdikten sonra, bu mümkün olur.

POLİİNNİO: İşte tastamamına gerçeği söylüyorsunuz. Ben bunu sizin sebepsiz söylemediğinize hemen hemen eminim. Yine de, eğer sizi bana bu sebebi bildirmek rahatsız etmezse, bana onu söyler misiniz?

GERVASİO: Ben kendimi bu arada sürekli olarak akıllılığınızın ve bilgeliğinizin sansürüne tâbi kılmak suretiyle, bunu yapacağım. Herkesçe bilinen ve bir atasözü haline gelmiş olan bir deneyim mevcuttur; oyuna katılmayanlar, kural olarak oyuncuların kendilerinden daha çok ölçüde oyundan anlarlar. Bir tiyatro oyununda seyircilerin gösteriyi sahnedeki oyunculardan daha iyi hükme bağlayabildikleri bilinmektedir ve bir konser müziği üzerine, bu orkestraya dahil olmayanlardan daha iyi bir yargıda bulunabilirler. İskambil oyununda, satranç oyununda, eskrimde de durum aynıdır. Akıl hocalarım sizde de durum aynıdır. Siz düpedüz her gerçek bilimsel ve felsefi çalışmanın dışında bu-

lunduğunuzdan, ve ciddi olarak asla Aristoteles, Plato (Eflatun) ve ona benzer diğer filozoflarla uğraşmadığınızdan onların üzerine en iyi yargıya varabilirsiniz. Gramatik bilgeliğinizle ve mizacınızın bütün kibriyle kendileriyle kolaylıkla mücadele edebilecek olan, onların en iç ve en derin düşüncelerini keşfettiği için onlarla mahrem bir alışverişin içinde bulunan, aynı tiyatroda bulunan Nolalı filozoftan daha iyi şekilde hüküm vermeye memursunuzdur. Şu halde, size belirteyim ki, her türlü etkinliğin dışında olduğunuzdan, ki o etkinlik seçkin ve elit düşünürlere yakışır, doğaldır ki en iyi şekilde onun üzerine bir hüküm serdedebilirsiniz.

POLİİNNİO: Ben böyle bir utanmazlığa ne cevap verebileceğimi gerçekten bilemiyorum. *Vox faucibus haesit!*

GERVASİO: Yine de sizin gibileri, ayakları o işin içinde olmayanlardan daha kibirlidirler. Ben buna göre kâh rıza göstermek, kâh yermek ve her yerde açıklamalarda bulunmak, burada bir bağdaşım, orada bir koşutluk, şurada bir ek yapmak hakkını vekârlı bir şekilde kullanmanızı kabul ediyorum.

POLİİNNİO: Bütün insanların en cahili olan bu adam, benim humen bilimlerde bilgin olduğumu kabul ederek, felsefeden hiçbir şey anlamadığım gibi bir mantıksal sonuç çıkarmaktadır!

GERVASİO: Son derece bilgin bay Poliinnio, bütün dilleri enikonu bilseniz de, şunu söylemek istiyorum ki, onların sayısı vaizlerimize göre yetmiş ikidir.

POLİİNNİO: *Cum dimidia.*

GERVASİO: Bundan asla bunun için bir filozof üzerine hüküm verebilirsiniz sonucunu çıkarmak amacında değilim. Siz bununla bir kere sizi en büyük deve saymaları olanağını ortadan kaldırmış olmazsınız, insan çehresi taşıyan en büyük deve. Diğer yandan bir melez dili bile bilmeyen birinin dünyanın en bilge ve en bilgin kişisi olmasına hiçbir şey engel olamaz. Sadece bir kere düşününüz, bu gibi adamlardan ikisi nasıl büyük başa-

rılar göstermiştir; bunlardan biri Fransızdır, Aristo'ya karşı açıklamalar ve serbest sanatlar üzerine açıklayıcı haşiyeler yazmış bulunan bir İtalyan kılı kırk yarıcılığının gerçek bir süprüntüsüdür ki, bazı sayfaları *dicussicones peripateticae* ile kirletmiş olan biriydi. Herkes kolayca görebilir ki, o çok sözle nasıl az bir aklı açığa vurmaktadır, diğeri basit bir dille nasıl bir eşek olduğunu göstermektedir. İlki için denilebilir ki, o Aristoteles'i kuşkusuz anlamıştır, ama yanlış anlamıştır. Eğer onu doğru anlamış olsaydı Cosenzalı Telesius gibi[42] Aristo'ya karşı dürüst bir mücadeleye girişirdi. Ama ikincisi üzerine, onun Aristo'yu ne doğru, ne de yanlış anladığı söylenebilir; o onu okudu, tekrar okudu, dikti ve tekrar ayırdı, sayısı binlerce olan diğer Grek yazarlarıyla dostça ve düşmanca olanlarıyla karşılaştırdı ve en küçük bir yararı olmayan güçlü bir çalışmayı herkesi en büyük düşkırıklığına uğratarak meydana getirdi. Kim görmek isterse, kılı kırk yarıcı bir alışkanlık, bir kimseyi budalalıklar ve ne büyük kibirli hiçliklerin içine atar ve onu onların içini görmeyebilir, o daha unutulmadan o kitabını bir kere okumalıdır. Ama bak işte, evet Teofilo ve Dicson da geldiler.

POLİİNNİO: *Adeste felices, domini!*[43] Buraya gelişiniz öfkemi engelliyor, bu geveze gün çalıcısının bir hiç olan iddialarına karşı parlak bilgece sözler gürlemem için, öfkemi engelliyor.

GERVASİO: Ama bu benden, bu saygıdeğer gece baykuşunun görkeminden zevk almamı engellemektedir.

DİCSON: Onu kendi haline bırakınız. Sadece kavga etmeyiniz!

GERVASİO: Ben bütün bunları şaka niyetine söylüyorum. Ben bay Magister'den hoşlanıyorum.

POLİİNNİO: *Ego quoque, quod irascor, non serio irascor,* quia *Gervasium non odi.*[44]

DİCSON: Öyleyse çok iyi. Biz Teofilo ile konuşalım.

TEOFİLO: Şu halde Demokrit ve Epikürcüler, maddi olmayan her bir şeyi, hiç telakki ederler. Buna göre maddeyi bütün nesnelerin mahiyeti sayarlar ve tanrısal doğanın özü görürler. Örneğin bir Arap, Avicebron isimli birisi "Hayatın Kaynağı" ünvanlı kitabıyla[45] bunu ispatlamaktadır. Bütün bunlar, Kyreaniker (Aristipp taraftarları) ve Sinikler ve Stoik filozoflar, biçimlerin maddenin rastlantısal kombinezonlarından başka bir şey olmadıklarını iddia etmektedirler. Ben de uzun bir süre bizzat bu görüşün bir taraftarı olmuştum, sadece onun doğaya denk düşen esaslara dayanmasından dolayı, Aristo'nun öğretisinden çok böyle düşünüyordum. Ama daha derin düşünülür düşünülmez ve daha çok deneyim olguları gözönüne alınır alınmaz, doğada iki türlü tözü kabul etmek zorunlu hale gelir. Bir yandan biçim, diğer yandan madde. Çünkü zorunlu olarak, içinde bütün nesnelerin etkin gücünün kök saldığı etkilemenin en özlü bir ilkesi olmak zorundadır ve keza bir kuvve (gizil güç) ve içinde bütünün edilgen becerisinin kök saldığı bir tözün var olması gerek; onun içinde kuvve etki eder, bunun içinde ise güç harekete geçirilir, etkilendirilir.[46]

DİCSON: İyi düşünebilen herkes, herşey olabilen bir şey ebediyen var olmasaydı, onun sürekli olarak bütünü yaratabilmesinin mümkün olmadığını net olarak anlar. Dünya ruhu, bölünmez olan şekillendirici güç kendisine maddenin sunduğu uzamın ve niceliklerin dayanağı olmaksızın o şekilleri nasıl yaratabilecekti? Ve madde nasıl biçimlendirilebilecekti? Örneğin kendi kendisiyle mi? Besbelli biz şimdi diyebiliriz ki, madde kendi kendisini şekillendirir, eğer bütün cismaniliğin madde olduğunu kabul edersek, biz onu bir organizma, bütün fonksiyonlarıyla madde diye adlandırırız. Onu biçiminden ayırarak değil, tersine sadece biricik etki eden illiyetinden ayırmak suretiyle bunu yapabiliriz.

TEOFİLO: Hiç kimse madde kavramını çeşitli ekollerde çeşitli anlamlarda kullanıldığı gibi, bu anlamda kullanmanızı

engelleyemez. Ama bu yorum tarzına en çok bir mekanisyene, pratiğini yapan bir hekime ve bütün cisimleri kükürt, tuz ve civaya ayırana izin verilecektir. Ama bu görüş (tarzı) bu takdirde bu hekimin tanrısal bir dehâ olmadığını, en doğrusu son derece sınırlı bir kafa olduğunu, onun kendisini seve seve bir filozof diye adlandırmak istediğini ortaya koyacaktır. Çünkü bir düşünürün ödevi ateşin gücüyle kendisine kimyasal olarak ayrılmaya izin veren sadece o ilkeleri ayrıştırmakla bitmez, tersine kendisine hiçbir maddi niteliğin yaklaşamadığı ilkeleri de ayırmalıdır. Çünkü kükürtten, tuzdan, civadan ayrılamaz olan ruh, biçimin ilkesidir. O maddi niteliğe tâbi değildir, tersine madde üzerine kesinkes egemendir. Ayırma sanatının adı geçen üç unsurla sınırlandığı kimyagerin etkinliğinden etkilenmez. Kimyacı sadece tarafımızdan tarif edilen dünya ruhundan büsbütün başka bir ruhu tanır ancak.

DİCSON: Bunlar yetkin açıklamalardır, benim de ruhumdan kopan belirtmelerdir. Çünkü ben çok sayıda insan bilirim ki, doğal sebepleri mahiyetinin bütün kapsamına göre mi kendinde oluşlarında mı araştırıp araştırılmayacağının farkını bilmezler. Filozoflar gibi, ya da sınırlandırılmış ve özel bir anlamda bir hekim için, sırf bir hekim olarak, elbette ilk yorum tarzı gereksizdir, ama o, bir filozofa yetersiz ve tek yanlı görünmelidir.

TEOFİLO: Siz felsefeyi tıbbi açıdan ele alan ve övülmeye değer olan Paracelsus'un içinde bulunduğu bir noktaya değiniyorsunuz, ama Galenus bir tür tıbbi felsefe yaptığından ve tümcelerden tiksinti uyandıran bir aburcuburu ve karmakarışık bir dokuyu masaya koyduğundan, o yerilmeyi hak etmiştir; öyle ki onu oldukça önemsiz bir hekim, ama çok bulanık bir filozof kabul etmek gerekir. Bununla birlikte bu yine de bazı ihtirazi kayıtla ileri sürülmelidir. Çünkü ben bu adamın bütün yönlerini incelemek için vakit bulamadım.

GERVASİO: İzninizle Teofilo, felsefede hâlâ fazla bilgim olmadığından, bana madde sözcüğü denilince ne anladığınızı ve

doğal nesnelerde madde diye neye dendiğini açıklamak iyiliğinde bulununuz.

TEOFİLO: Maddeyi ayıran ve onu kendindeki şekliyle biçimi olmaksızın kavramak isteyenlerin hepsi de sanat benzetmesine başvururlar. Pisagorcular, Eflatuncular, Aristocular öyle yaparlar.(47) Herhangi bir sanatı ele alınız, örneğin bir marangozunkini; o, işlerinin ve biçimlerin tümü için tahtayı obje olarak ele alır, ya da bir demirciyi ele alalım, demiri, terziyi ki o bezi kullanır, bütün bu sanatlar özel bir maddeden eserlerini yaratırlar, farklı figürler ve düzenlemeler meydana getirirler ki, bunlardan bizzat maddesi için hiçbirisi ona özgü ve doğal değildir. Böylece doğa da -ki o sanata benzer- etkinliği için bir maddeye sahip olmak zorundadır. Çünkü etki eden şey var olursa, bir şeyi yaratmak istediğinde kendisinden yaratacağı bir şeye sahip olmaması mümkün değildir ya da etkilemek isterse etkisini onda göstermeyecek şeye sahip olmaması olanaksızdır Buna göre bir tür madde vardır ki ondan, kendisiyle ve kendisinde doğanın etkilerini ve çalışmasını gerçekleştireceği ve seyredenin bakışlarına türlerin büyük çeşitliliği içinde kendini pek çok biçimlerin çeşitliliği içinde göstereceği bir tür madde vardır. Ve nasıl ki tahta kendinde (zatında) hiçbir yapay şekle sahip değilse, ama marangozun etkinliğiyle onun hepsine sahip olabilmesi gibi sözkonusu ettiğimiz madde de mahiyetinde ve doğasında hiçbir doğal biçime sahip değildir, ama etkin ajanın etkinliğiyle doğanın ilkesiyle bütün biçimlere bürünebilir. Doğanın maddesi sanatçının maddesi gibi algılanabilir değildir. Çünkü doğanın bu maddesinin salt olarak hiçbir biçimi yoktur, buna karşı sanatların maddesi daima doğa tarafından biçimlendirilmiş olan bir maddedir, çünkü sanatlar doğa için biçimlendirilmiş olan nesnelerin yüzeyinde, tahtanın, demirin, taşın ve yünün içinde etki ederler. Buna karşın doğa yerinde bir deyimle, objesinin maddesinin içinden, ya da daha büsbütün biçimsiz olan maddenin içinde yaratır. Bu sebepten sanatların pek çok dayanağı vardır,

ama doğanınki tektir, çünkü onlar, doğadan farklı olarak biçimlendirildiklerinden, çeşitlidirler ve farklıdırlar. Bu hiçbir tarzda biçimlendirilmiş olmadığından, büsbütün farksızdır, çünkü her ayrım ve her yalıtlama biçime bağlıdır.

GERVASİO: Buna göre doğa tarafından biçimlendirilmiş olan nesneler sanatların maddesini mi oluşturur, ama sırf kesinkes biçimsiz olan mahiyet, doğanın maddesini mi teşkil eder?

TEOFİLO: Öyledir.

GERVASİO: Bizim sanatların maddelerini görmemiz ve belirgin olarak incelememiz gibi, aynı şekilde doğanın maddesini tanımamız, mümkün müdür?

TEOFİLO: Çok mümkün! Muhakkak ki çeşitli tanıma ilkeleriyle. Çünkü nasıl renkleri ve sesleri bir ve aynı duyu organımızla algılayamazsak, böylece bir ve aynı gözle sanatların maddesini ve doğanın maddesini de göremeyiz.

GERVASİO: Siz demek istiyorsunuz ki, onu bedenin gözleriyle, bunu da ruhun gözleriyle görürüz.

TEOFİLO: Çok doğru!

GERVASİO: Bu kavramı daha belirgin olarak şekillendirmek nezaketini gösteriniz lütfen!

TEOFİLO: Pekâlâ. Bu ilinti, maddenin biçimi olarak sahip olduğu sanatın maddesi; eğer benzetişimi haddinden fazla ileri götürmezsek, doğanın maddesinin doğanın biçimleriyle olan aynı ilintisi içinde bulunur. Buna göre sanatta olduğu üzere, onun yaratmaları da olanağa göre sonsuz çeşitlenir, bütün biçimlerin maddesi daima aynı kalır. Ağacın şekli şemailini bir gövdeninki izler, o bir direğe dönüşür, diğeri tekrar ince tahta levhalara bürünür, bunlar bir sıranın, bir taburenin yapılmasına hizmet ederler, bir çerçevenin, tarakların... meydana getirilmesini sağlarlar. Tahta aynı kalır daima, doğada da durum aynıdır. Onun biçimleri sonsuz derecede değişebilir ve biri diğerinin yerini alabilir, ama daima o bir ve aynı maddedir.

GERVASİO: Bu benzetmeyi nasıl daha ileri götürebiliriz?

TEOFİLO: Görmüyor musunuz, nasıl vaktiyle bir tohum tanesi olan şey bitkiye dönüşmekte, bitki olan bir şey ise, başak halinde gelişmektedir; tıpkı bir başaktan ekmeğin, ekmekten besin özsuyunun, besin özsuyundan kanın ortaya çıkması ve kanın tekrar tohumu ayrıştırması gibi; tohum rüşeym olmakta, bu bir insan olmakta, tekrar ceset haline gelmekte, yeniden toprağa çözülmekte, ondan tekrar kayalar ve bütün mümkün oluşumlar, diğer doğa oluşumları doğmaktadır, değil mi?

GERVASİO: Bunu kolayca görmek mümkündür.

TEOFİLO: Buna göre kendinde, aslında kaya, toprak, ceset, insan, rüşeym, kan, ya da daha başka şeyler olmayan, tersine özünde ısrar eden, kan olduktan sonra cenin (rüşeym, oğulcuk) halinde gelişen, cenin olduktan sonra insana dönüşen, keza doğa tarafından biçimlendirilen ve sanatın aracını oluşturan maddenin, ağaç olduktan sonra ince levha haline ve onun da kapı haline getirilmesi gibi, daima bir ve aynı şey olması gerekir.

GERVASİO: Şimdi ben onu iyice kavradım. Ama bana öyle geliyor ki, doğanın dayanağı (bir nesnenin niteliksiz taşıyıcı maddesi, dayanak), ne maddi ne de denilebilir ki belirli nitelikleri olan bir şey değildir. Çünkü kâh duyuların bu doğal biçimi ve tarzı içinde, kâh bakışlarıma yakalanamayan şey, odun ve taş gibi somut olarak ortaya çıkmaz ki! Onlar nasıl bir biçime bürünürlerse bürünsünler, daima maddi objeler olarak algılanabilir kalırlar.

TEOFİLO: Hakkınız var.

GERVASİO: Ama eğer bu düşüncenin üzerine birgün doğanın bütün farklı yaratmalarının her bir özel sanatın maddesi gibi sadece bir maddenin esasını teşkil ettiğine inanmak istemeyen inatçı bir kimseyle tartışmaya girersem ne yapmalıyım? Çünkü sonuncusu, gözle görülen bir şeyi yadsımaya izin vermemekte, ama birincisi sadece ruhun içinde görülebilen bir şeydir ki, yadsınabilmektedir.

TEOFİLO: Onu kovunuz ya da en azından ona cevap vermeyiniz!

GERVASİO: Ama eğer o bir ispatı istemekle rahatı kaçar hale gelirse ve üstelik o kişi kendisine saygı duyulan ve onu kovmaktansa, kendimi kovmayı uygun göreceğim biri ise, yanıt vermemek durumundaki davranışımı kendisine karşı hakaret sayarsa, ne yapabilirim?

TEOFİLO: Eğer bir kör yarı-tanrı, her türlü akla gelen onura ve her türlü saygıya layık olarak, doğadaki dış renklerden doğadaki dış şekillerden, örneğin bir ağacın biçiminden, bir dağın biçiminden, yıldızların, nihayet bir heykelin, bir giysinin, ya da diğer sanat ürünlerinin biçimlerinden bir ispat istemek gibi bir utanmazlık gösterirse, ve bunu ısrarla ve hoyratça talep ederse bu takdirde ne yapabilirsiniz? Görebilen herkese net ve açık olan şeylerin ispatını isterse, ne yaparsınız?

GERVASİO: Ben ona derim ki, eğer onun gözleri olsaydı, bunun için hiçbir ispat talep etmeyecekti, onu bizzat kendi görecekti. Ama o kör olduğundan, bir başkasının ona bu ispatı ileri sürmesi mümkün değildir.

TEOFİLO: Siz de buna benzer şekilde, onların aklı olsaydı başka bir ispat talep etmeyeceklerini, onu zaten gözleriyle göreceklerini söyleyerek, benzer şekilde cevap verirsiniz.

GERVASİO: Böyle bir cevap üzerine onlar kızacaklar ve böyle bir cevabı hiç de bağlayıcı bulmayacaklardır.

TEOFİLO: Bu takdirde daha kapalı bir tarzda onlara aşağıdaki şekilde sözler söylersiniz: Ey saygıdeğer insan, ya da kutsal majeste, nasıl belirli şeylerin ellerle tutulmadan, ya da yoklanmadan daha başka türlü apaçıklığa kavuşturulmaları mümkün değilse, bunun gibi yine diğerleri işitme ve tat alma duyusundan ve yine başkaları gözlerle görülmeden kendilerini belirgin kılmazlarsa, böylece doğal nesnelerin bu maddesinden sadece akılla ikna olunabilir.

GERVASİO: Belki de o kendisine atılan taşı farkederek -ki o taş o derece örtülü ve karanlık değildir- sadece şunu diyecektir: Asıl aklı olmayan sizsiniz. Size benzerlerin hepsi bir araya gelse, benim aklım hepsinden fazladır.

TEOFİLO: Ama siz bu söylediklerine bir körün sizin kör olduğunuzu iddia etmesinden ve onun herkesten çok gördüğünü iddia etmesinden daha çok inanmayacaksınız.

DİCSON: En belirgin bir şekilde madde kelimesinin ne anlama geldiğini ve doğal nesnelerde madde denilince neyin anlaşılması gerektiğini, onun asla bunu işitmediği yeterli derecede, en belirgin olarak ispatlamak için yeterli derecede konuşuldu. Pisagorcu Timaeus, bir unsurun (öğenin) bir başkasına dönüştürülmesinden maddenin keşfedildiğini öğretmektedir ki, onun gizli içeriğini ancak belirli bir delil ile açıklığa kavuşturmak mümkün olur. Katı olanın biçiminin olduğu yerde, o öyle diyor, sıvı olanın şekli de artık görünür. Ve burada bir biçimin diğerine büründüğü söylenemez, çünkü bir zıtlık diğerine bürünemez, kuru olan nemli olana bürünemez, ya da daha doğrusu kuruluk, bir üçüncüsü tarafından kovulur ya da daha doğrusu kuruluk nemliliğe bürünemez. Nemlilik düpedüz içeriye bırakılır ve bu üçüncüsü kendi hiçbirine aykırı değildir. Buna göre katı olan yok edildiğini kabul etme hakkına sahip değildir. Katı olanın içinde bulunan şeyin sıvı olanın içinde de bulunduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Örneğin suyun ısının gücüyle buhar ya da gaz halinde sulandırılması ve havaya dönüşmesi gibi onun hâlâ havada içkin ve var oluşu gibi.

TEOFİLO: Bundan hasımlarımızın avuntusu pahasına hiçbir varlığın hiç haline gelemeyeceği ve varlığını (kalıcı varlığını) yitiremeyeceği, tersine sadece rastlantısal, dış ve maddi biçimini yitireceği gibi bir mantıksal sonuç ortaya çıkmaktadır. Şu halde madde olduğu kadar her doğa varlığının tözsel biçiminin de, yani ruhunun çözülüp yok olamaz olduğu ve onun kalıcı varlığını asla tamamen ve her bir anlamda yitiremeyeceği nok-

tası ortaya çıkmaktadır. Muhakkak ki bu söylediklerimiz Aristotelescilerin, rastlantısal niteliklerin (akzidenslerin) bir belirli bileşimi ve düzeni içinde olmaktan daha başka bir şeyden ibaret olmadığını ileri süren diğer insanların tözsel biçimleri için geçerli değildir. Çünkü onların öyle adlandırılan *materia prima* dışında kabul ettikleri her şey *accidens, complexio*'dan başkası değildir. Bir niteliğe alışma, sınırlamanın ilkesi quidditas'dır. Bu yüzden putları olan Aristoteles'in bu yetersizliğini gözlerden saklamak için, aralarında sübtil metafizikçilerin de bulunduğu kişiler vardır ki onlar insan-lığı öküz-lüğü, zeytin-liği türleri oluşturan tözsel biçimler olarak ileri sürerler, bu belirli insan-lık örneğin Sokrates-lik, bu belirli öküz-lük, bu belirli at-lık buna göre sayısal bir töz olacaktır. Bize tıpkı maddenin bir tözün adına ve niteliğine sahip olması gibi, keza tözün adına layık olan bir tözsel biçimi armağan etmek için bütün bu insanlar bunları yaptılar. Ama bununla asgari hiçbir şey kazanmadılar. Çünkü eğer onlardan sırasına göre Sokrates'in tözsel varlığı neden ibarettir diye sorarsak, cevaben, şunu işitiriz: Sokrates-lik'den ibarettir. Sormayı sürdürürsek, siz Sokrates-lik'den ne anlıyorsunuz? Şu cevabı vereceklerdir: Sokrates'in kendine özgü özsel biçimini ve onun kendine özgü olan maddesini. Eğer bu tözü, o madde olduğu sürece bir yana bırakırsak ve sormaya devam edersek: Töz biçim olarak nedir? Bazıları şöyle diyeceklerdir: Onun ruhu. Ondan şunu sorarsanız: Bu ruh ne biçim bir şeydir? Şöyle karşılık verdiklerinde; bir Entelechie ve canlı bir bedenin olgunluğu, şunu düşünmeliyiz: Bu sadece bir Akzidens'dir.[48] Ama o hayatın bir ilkesidir, duymanın, büyümenin ve bilincin bir prensibidir derseniz, o vakit şunu düşününüz: Bu ilke her ne kadar bir tür töz ise de, bizim incelediğimiz gibi, esaslı araştırıldığında, ona bir *accidens*'in payesinden daha büyük bir paye verilemez, çünkü ilke onun ya da şunun başlangıç sebebi, tözsel ve mutlak başlangıç sebebi olamaz. İlkesi olan demek, onun tözsel ve salt başlangıç sebebidir demek değildir,

tersine bunun anlamı sadece öyle sebeplendirilene ilişkisinde bir rastlantısal (akzidentiel), bir görece sebep demektir. Oysa benim niteliğim ve tözüm, ortaya çıkardığı şeyin anlamına gelmez; yaptığım, ya da eylemde bulunduğum şey demek değildir; daha doğrusu, "Ben" olarak ben neysem, salt bakıldığında olan şeyim demektir. Şu halde görüyorsunuz ki, ruh diye adlandırdığımız tözsel biçimi onlar nasıl ele alıyorlar? Onlar onu her ne kadar rastlantısal töz sıfatıyla tanımakta iseler de, yine de ne böyle adlandırmak ne de töz olarak kabul etmeye hakları yoktur. Eğer ruhlandırılmamış olan bir şeyin tözsel biçimini, örneğin bir odununkinin tözsel biçiminin neden ibaret olduğunu sorarsanız, bu bulanıklığın çok daha belirgin olarak farkına varabilirsiniz. En zekileri cevap olarak şöyle diyeceklerdir: Odunluğundan ibarettir. Pekiyi bu maddeyi ondan alınız, ki o demire, oduna ve taşa ortaktır ve sorunuz: Demirin tözsel biçimi olarak ne geriye kalır? Onlar size akzidenslerden başka bir şey kalmaz diyeceklerdir ve bunlar kişileşmenin ilkelerine dahildirler ve onun tekliğini ortaya çıkarırlar. Çünkü madde bir teklik halinde bir araya getirilemez, meğer ki o herhangi bir biçimin içinde olsun ve bu biçim, o bir tözün inşa edici ilkesi olduğundan, onlar onun tözsel olmasını istesinler. Ama buna göre böyle bir şeyi fiziki olarak ve akzidenzielden başka bir şey olarak ispat edemezler ve sonunda -eğer yapabilecekleri ne varsa hepsini yapmışlarsa- onların kuşkusuz bir tözsel biçimleri vardır, evet ama doğal olmayan, tersine mantıksal olan biçimi vardır; ve onlar da sonunda bir mantıksal kavram, doğal nesnelerin açıklama sebebi haline gelirler.

DİCSON: Peki, Aristo bunun farkına varmadı mı?

TEOFİLO: Ben onun bunu muhakkak farkettiğini sanırım, ama hiçbir çare bulamadı ve bunun için son ayrımların adlandırılamaz ve bilinemez olduklarını söyledi.

DİCSON: O halde bana öyle geliyor ki, açıkça bilisizliğini itiraf etmektedir ve bu sebepten bu önemli sorularda bilisizlik

taslamayan, Pisagor, Empodekles ve Nolalı (Bruno) gibi filozoflara yönelmemizin daha iyi olacağını sanıyorum. Onların görüşlerine siz dün değinmiştiniz.

TEOFİLO: Nolalı (Bruno) bütün varlıklara kişisel varlıklarını veren ve Pisagorcular tarafından ve Timaeus'da biçimlerin vericisi diye zikredilen bir ruh olduğunu kabul etmektedir. Her şeyi yaratan ve şekillendiren, Pisagorcular tarafından biçimlerin ezeli kaynağı diye belirtilen bir ruh ve bir yaratıcı sebep. Bir madde vardır ki, onun içinden her şey oluşturulur ve biçimlendirilir, bütün Pisagorcular tarafından o, biçimlerin rahmi diye adlandırılır.

DİCSON: Bu öğretiyi çok beğeniyorum. O hiçbir yerde bir gedik arzetmiyor, açık vermiyor. Gerçekte biz eğer sadece biricik ve durumunda ısrar eden ve sonsuz bir madde ilkesi koyarsak, aynı zamanda keza yalnızca biricik bir biçim ilkesini kabul etmek zorundayızdır. Görüyoruz ki, bütün doğal biçimler maddenin içinde yiterler ve tekrar maddenin içine girerler. Bu sebepten gerçekte hiçbir varlığın durumunda ısrarla kalmaması, sabit, sonsuz ve ilke olarak değerli diye madde hariç geçerli olmaması olasılığı vardır. Bunun dışında biçimler içinde onların oluşacağı ve yok olacağı maddesiz hiçbir varlık var olamaz, biçimler onun (maddenin) rahminden ortaya çıkarlar ve tekrar onun rahmi tarafından geri alınırlar. Bu yüzden aynı ve doğurgan kalan madde de, biricik tözsel ilke olarak biricik durumunda ısrar eden olarak kabul edilmek gibi önemli bir tercihe mazhar olur ve bütün biçimler birarada maddenin doğan, yok olan, yiten ve yenilenen sadece çeşitli türden düzenlemeleri olarak geçerli olurlar ki, onlar topyekun ilkeler olarak geçerli olamazlar. Bu sebepten doğal biçimlerin niteliğini iyice düşünenler arasında benim Aristoteles'de ve ona benzer düşünürlerde belirttiğim üzere, bazıları vardır ki, biçimlerin akzidenslerden ve maddenin ilintilerinden başka bir şey olmadığını ve saf etkileyicilik ve yetkinlik olarak geçerli olma imtiyazının sadece madde

için tanınması gerektiğine dair mantıksal sonucu sonunda çıkarırlar ve biz töz ve doğa olmadıklarını gerçekte söyleyebileceğimiz şeylere bunun yüklenilemeyeceğini belirtebiliriz. Ama doğa madde olduğundan -ki o bir görüşe göre zorunlu, sonsuz ve tanrısal bir ilkedir- o, Batı Avacebron'da olduğu üzere, bütün nesnelerin içinde olanı Tanrı diye adlandırmıştır.

TEOFİLO: Bu yanılgıya onlar rastlantısal biçimden daha başkasını tanımadıkları için düşmüşlerdir. Ve bu Batı Avicebronlu, içinde terbiye edildiği Aristo öğretisinden "tözsel biçimi" almıştır, ama ona ölümlü bir varlık olarak sadece maddenin içinde değişebilen olarak değil, tersine bu sıfatla doğan diye, ama doğuramayan diye sebeplendirilen, ama sebeplendirmeyen, bunun için harekete geçiren değil harekete geçirilen olarak görmüştür, ve o bunu devamlı, sonsuz, yaratıcı, dişi maddeyle karşılaştırdığında, hor görmüş, küçümsemiştir. Muhakkak ki bu, tanıdığımız şeyi tanımayan bütün kimseler için de durum böyle olmuştur.

DİCSON: Artık, tam bir esaslılıkla irdelendi. Ama şimdi konudan bu uzaklaşmadan sonra, ödevimize tekrar geri dönmemizin zamanı gelmiştir. Şimdi artık maddeyi biçimden ayırmayı biliyoruz, yani o nasıl olursa olsun, onu rastlantısal biçimden, hem de tözsel biçimden ayırmayı öğrenmiş bulunuyoruz. İncelememiz için geri kalan nokta, doğa ve onun realitesidir. Ama ilkin içinde bu dünya ruhunun ve bu evrensel ilkenin madde ile bulunduğu dar bağlantısından dolayı diğer o felsefi görüş *actus*'u (saf etkileyiş) madde kavramından ayırmayan ve sonuncusunu bizzat kendinde biçimsiz olmayan, tersine kendini bizzat şekillendiren ve güzelleştiren tanrısal bir varlık olarak kavrayan diğer felsefi görüşün isabetli olup olmadığını bilmek isterdim.

TEOFİLO: Öyle kolay değil. Çünkü o muhakkak ki, kendi kendisine etki etmez, daima etki edenle etki edilen arasında bir ayrım bulunur, davranışın ve etkinin olduğu şeyin arasında. Bu yüzden doğanın organizması içinde madde ruhtan ve onun dahi-

linde tekrar türlerden ayrılmalıdır. Şu halde biz bu organizmada üç şeyi ayırmalıyız: Birincisi, nesnelerin içinde egemenlik kuran evrensel ruh, ikincisi bütünün vejetativ (bitkisel) ruhu, üçüncüsü Substrat (dayanak). Ama bu biçimlendirilen bedeni, ya da diyebiliriz ki, bu ussal organizmayı özel görüşün tarzında yorumlayan kimseden filozof adını esirgememeliyiz. O ilk ilkeler olarak, örneğin bu bedenin uzuvlarını göstermeye başlar. Bu sıfatla onlar hava, toprak, ateştirler, ama yine de esir bölgesi ve yıldızlar, ya da ruh ve beden, ya da o boş ve dolu olanı Aristoteles gibi öyle kavramadığına göre, ya da herhangi diğer uygun bir tarzda kavradığından öyle adlandırır. Böyle bir felsefe, bana öyle geliyor ki, kolay kolay reddedilebilecek gibi değildir, yeter ki, onun kendisinden yola çıktığı temeli nasıl yapılmışsa yapılmış olsun, ya da da onun kurduğu binanın şekli nasıl olursa olsun, kurgusal bilimlerin doğayı tanımanın yetkinliğe ulaştırılmasına katkısı olacaktır bunun, gerçekte tıpkı eski filozofların birçoğu tarafından sağlanmış olması gibi. Çünkü kendini beğenen bir kafa, kibirli ve kıskanç bir kimse, doğayı araştırmanın biricik bir yolu olduğuna ve kusursuz bir tek yöntemin bulunduğuna, sadece yargısız bir kaçığın buna sahip olduğunu zannettiği önyargısına kendini teslim edecektir. Eğer biz emin ve güvenilir, daha küçük ve daha belirgin yolu ve daha yüksek bakış açısını her keresinde tercih edersek, bu takdirde eğer o iyi bir verim sağlarsa, her bir başka yöntemi yermeye gereğimiz yoktur. Bütün meyvelerin aynı ağaçta büyümesine, yetişmesine gerek yoktur.

DİCSON: Şu halde siz sapkın felsefe sistemlerinin incelenmesini kabul ediyor musunuz?

TEOFİLO: Kesinkes, muhakkak, zamanı ve anlayışı olan herkese bunu tavsiye ederim. Diğerleri için tanrılar ona onları bulup çıkarmak bağışında bulunursa, en iyilerini incelemelerini sağlık veririm.

DİCSON: Siz muhakkak ki bütün felsefe sistemlerini değil, tersine sadece iyilerini ve daha iyilerini kabul ediyorsunuz. Teofilo kendiliğinden anlaşılır bir şey bu. Ben çeşitli şifalandırma yöntemleri arasında büyülü bir tarzda kökleri uygulayarak, taşları insanlara takarak ve cinleri çağırma formüllerini mırıldanarak hareket edenleri hiçbir zaman reddetmiyorum, şayet bana tanrıbilimcilerin hoşgörüsüzlüğü bunlar üzerine sırf doğayı bilen birisi olarak konuşmama izin verirlerse böyle yaparım. Ben fiziki yolda olup biten ve eczane reçeteleriyle sağlanan her bir şeyi tasvip ediyorum, bunlarla öd, kan, salgı (balgam) ve özsuların hareketsiz kalması ile mücadele edilir ve hastalık giderilir. Ben kimyasal yoldan gidenler bir şeyin en iyi özünü ayrıştıran ve ateşin yardımıyla bütün bileşiklerden civayı çıkartmayı ve tuzun çökelekleşmesini (tortulanmasını) ve eritilmesini sağlayan şifalandırma yöntemini de kabul ediyorum ama tıp açısından o kadar çok iyi olan yöntemler arasında hangisinin en iyisi olduğunu bir hükme bağlamak istemem. Çünkü, kendisinde fizikçilerin ve kimyacıların boşu boşuna uğraşarak zamanlarını yitirdiği saralı hasta, eğer sihirbaz onu şifaya kavuşturursa ve bu sebeple onu şu ya da bundan çok, hekimden daha çok takdir edecektir. Aynı tarzda onlar diğerlerini de denemelidirler. Hiçbirisi diğerinden, niyet ettiği amaca ulaşırsa, daha az iyidir diyemeyiz. Özellikle benim için her keresinde beni şifalandıran hekim, beni öldürecek olan ya da yararsızca bana eziyet edecek olandan daha iyidir.

GERVASİO: Çeşitli akımların hekimlerinin birbirlerine o derece amansızca düşman oluşlarının sebebi acaba nedir?

TEOFİLO: Hasislikten, yükselme hırsından ve bilisizlikten. Genellikle onlar kendi şifalandırma yöntemini bilmezler. Onların diğerlerinin iyileştirme yöntemleri üzerine bir hüküm verecek bilgileri yoktur. Üstelik büyükçe bir kısmı kendi güçleriyle onura ve kazanca ulaşmaya kadir olmadıklarından, kendine mal

edemediği şeyi hor görürmüş gibi yaparak, diğer meslektaşlarının itibarını düşürmeye çaba harcarlar. Bana öyle görünüyor ki, çok fazla fizikçi olmayan, en iyi ve gerçek hekimdir, keza onun kimyacı ve matematikçi olması da gerekmez.. Şimdi konumuza geri dönmek için, belirtelim ki, felsefenin bütün sistemleri arasında en iyisi, insan ruhunun en iyi ve en rahatça eğitimini sağlayandır. Realiteye ve doğaya en fazla uyandır ve şartlar ne kadar mümkünse, doğanın bir işbirlikçisi, arkadaşı olarak değerini kabul ettirendir ve kehanetiyle, demek istiyorum ki doğal yoldan, değişmenin sebeplerini görmekle, hayvanlar gibi ve onlara benzer olanların sırf içgüdüleriyle değil, iyi ya da kötü cinlerin ilhamıyla değil, peygamberler gibi değil, şairler ve diğer görme yeteneği olan kafaların melankolik bir esrikliği ile değil, örf ve âdetlerin yasa koymasıyla ve ıslahıyla değil, tersine şifalandırarak, ya da tanıyarak ve daha mutlulandırıcı ve daha yetkin bir yaşam sürmeyi sağlayarak hareket edenler en iyileridirler. Buna göre, görüyorsunuz ki, sadece ussal bir zihniyetle yöneltilen her felsefe, diğerlerinde bulunmayan özel meziyetlerine sahip olabilir. Aynı nokta şifalandırma sanatı için de geçerlidir; o, ilkelere dayanır, bu ilkeler pekâlâ ayağın, ya da elin, ya da gözün işlevi gibi yetkin olmayan bir felsefi bakış açısını şart koşarlar. Bu sebepten eski bir mesel, kimsenin felsefede iyi bir bitiriş yapmadığı takdirde, iyi bir başlangıcı olmayacağı mealindedir.

DİCSON: Sizin proleterce düşünmemeniz, Aristo gibi düşünmemeniz ve onun gibi kendini beğenmiş ve başkalarını eleştirici olmamanız, onun gibi bütün diğer filozofların görüşlerini onların yöntemleriyle birlikte ceffel çalakalem reddetmemeniz hoşuma gidiyor ve bunu övgüye değer buluyorum.

TEOFİLO: Ve ben, var olan bütün filozofların arasında ondan daha çok kendi vehimlerine dayanan ve doğadan uzaklaşan bir başka filozof bilmiyorum. Bazen seçkin düşünceleri dile getirse de, bunlar onun kendi ilkelerinden çıkarsanmış fikirler ol-

mayıp düpedüz başka filozoflardan aldıklarıdır. Örneğin üretme, göktaşları, hayvanlar ve bitkiler üzerine kitabında böyle pek çok görkemli pasajları bulunmaktadır.

DİCSON: Konumuza geri dönmek için, şunu belirtelim ki, siz maddenin yanılgısız ve çelişkiye duçar olmaksızın farklı olarak tarif edilebileceği görüşündesiniz, değil mi?

TEOFİLO: Muhakkak! Aynı konu üzerine farklı algılamaları olanlar hükümlerini verebilirler, aynı şey farklı açıdan yorumlanmasına da izin vermektedir. Sözgelimi Epikürcüler onların materyalist bakış açısının üzerine yükselememelerine rağmen, bazı iyi görüşler ortaya attılar. Her ne kadar ruhun üzerine geçememişse de, Heraklit pek çok seçkin şey ileri sürmüştür. Anaxagoras doğanın bilgisini artırmayı bilmemektedir, çünkü o sadece onun dahilinde değil, tersine keza dışında ve üstünde de Sokrates, Eflatun, Trimegistos ve tanrıbilimcilerimiz tarafından Tanrı diye adlandırılan bir aklı kabul etmektedir. Böylece başkalarının basit dedikleri sırf deneyden yola çıkan kişi, doğanın gizlerini kavramsal kuramla işe başlayan kadar iyi bir şekilde ortaya çıkarmasını engel olunamaz bu deneyciler arasında tekrar o gibileri bulunur ki, onlar sıvısal durumlarla başlayanlardan ve algılanabilir olan unsurlardan yola çıkanlardan, komplekslerden (karmaşık bütünlerden) yola çıkanlardan daha az diyemeyeceğimiz bir ilerleme kaydederler. Onlar öyle adlandırılan salt neliklerden (özlük/wessehheit) ya da tek başına maddeden, en yüksek ve en belirlenmiş ilkeden hareket edenler gibi iyi keşiflerde bulunabilirler. Çünkü bazen daha uzun yoldan giden kimse, bu yüzden en iyi yolculuğu yapacak demek değildir hiçbir zaman, yeter ki eğer onun ödevi pratikten daha çok, kuram alanına girerse. Biçimleri bir yumağın içinden açan ve yerinde bir deyimle kaosun içinden şekillendiren bir felsefi düşünme tarzı, onu idelerin saf kaynağından çıkaran belirli bir ölçüde saf olanağından aşağıya, realiteye götüren kadar doğurgan olabilir ya da bir rahmin içinden aynı şekilde yukarıya çıkaran, aynı zamanda zi-

firi karanlık bir kör uçurumun içinden ışığa yukarıya çıkaran kadar verimli olabilir. Her bir temel, eğer onun üzerinde kurulduğu bina dayanıklı olursa iyidir, her tohum eğer ağaçlar ve meyveleri hırsımızı tahrik edecek kadar lezzetli ise değerlidir.

DİCSON: Ama şimdi hedefe ulaşmak için bu ilke üzerine belirli öğretiyi bize iletmek nezaketinde bulunur musunuz?

TEOFİLO: Her halükârda bizim madde diye adlandırdığımız bu başlangıç sebebi, iki tarzda yorumlanabilir: Öncelikle yeti olarak, sonra dayanak (substrat) olarak. Eğer biz onu yeti olarak yorumlarsak, içinde belirli bir tarzda ve kendine özgü anlamda tekrar bulamayacağımız hiçbir şey yoktur. Pisagorcular, Eflatuncular, Stoizisyenler (Revakiyuncular) ve diğer düşünürler, onu, algılanabilen dünyadan daha çok intelligible (duyuüstü) dünyaya dahil ettiler. Ve biz onu büsbütün onlar gibi kavramıyoruz, tersine daha yüksek ve daha kapsamlı bir anlamda kavrıyoruz ve bu yeti ya da daha doğrusu olanak üzerine şu şekilde düşünüyoruz: Yeti genellikle kendisi sayesinde onun taşıyıcısının etki edebileceği bir etkin (aktiv) ve kendisi sayesinde var olabilen, ya da alabilen, ya da sahip olabilen, ya da herhangi bir tarzda etkilemenin objesi olabilen bir edilgen güçtür. Birincisi için etkin (faal, aktif) yetiden sarfınazar ederek iddia ediyorum ki, eğer o daima sırf tam bir edilgen değilse bile edilgen anlamdaki yetinin veya görece, ya da salt tarzında yorumlanabilir. Bu anlamda kendisinin var olabilmesini iddia etmemize izin vermeyen hiçbir nesne yoktur ve buna göre edilgen yeti, birinin hiçbir tarzda diğeri olmadığı büsbütün etkin yetiye denk düşer. Şu halde eğer yapmak, meydana çıkarmak, yaratmak yetisi daima daha önce varsa; bu takdirde yapılmak, meydana çıkarılmak ve yaratılmak yetisi de orada var olmuştur. Bir yetenek diğerini içerir, eğer birini koyarsak, diğerini şart koşmuş oluruz. Bu yetinin kendisine mal edilenden hiçbir eksikliği olmadığı, onun için en doğrusu bir gücü ve yeteneği onayladığı kabul edildiğine göre -çünkü o topyekun kendisini etkin yetiyle özdeş olarak

açığa vurmaktadır- buna göre, ne bir filozof, ne de bir tanrıbilimci ilk doğaüstü başlangıç sebebi için tanımasında bir sakınca görmez, çünkü kendisi sayesinde reel olan nesnelerin keza var olabildikleri salt imkan, realiteden önce değildir, ama ondan sonra da değildir ve bunun için var olabilmek reel varlıkla birliktedir ve ondan sonra gelmez. Çünkü eğer var olabilen bir şey kendi kendisini yapsaydı, o yapılmadan önce var olacaktı. Olabileceği her şey olan ilk ve en yüksek başlangıç sebebine düşüncelerimizi yöneltelim. O eğer her şey olmasaydı, her şey olmayacaktı. Şu halde onun içinde realite ve imkan bir ve aynıdır. Diğer varlıklarda durum böyle değildir. Onlar toptan, ne olabileceklerse, bir zaman sonra onlar olamazlar ve her halükârda o zamanda olduklarından başka var olacaklardır. Çünkü hiçbir diğer varlık olabileceğinin hepsi, herşeyi değildir. İnsan olabileceği şeydir, ama o olabileceğinin hepsi değildir. Taş olabileceğinin hepsi değildir, çünkü o kireç, kap, toz, ot değildir. Olabileceğinin hepsi olan şey Bir'dir. O varlığında her bir varlığı kuşatır. O başlangıç sebebi, ne varsa hepsidir, bir şey olabilir ve ne varsa ve ne olabilecekse istediği diğer her bir şey olabilir. Her bir diğer varlık öyle değildir. Çünkü onda yeti realitenin aynı değildir. Çünkü o mutlak (salt) realite değil, tersine sınırlandırılmış realitedir. Bunun dışında, onun yetisi daima bir realiteyle sınırlıdır. Çünkü onun daima sadece özel ve bölük pörçük varlığı vardır ve her ne kadar her türlü şekillendirmeye ve etkiye çaba harcıyorsa da, hedeflerine yine de sadece belirli düzenlemeler sayesinde ve bir varlığın diğerinden sonraki sırası içinde ulaşabilir. Buna göre her bir yeti ve ilk başlangıç sebebinin içinde belirli bir ölçüde sarılı duran her bir realite birlik gösterir ve Bir'dir. O diğer varlıklarda çözülmüş, serpilip çoğaltılmış görünmektedir. Büyük bir örnek, kopya ve birlik arzeden doğayı oluşturan evren, eğer türler ve belli başlı halkaları onun içinde aynı kalırlarsa ve ondan bir şey yitmeksizin ya da ona bir şey eklenmeksizin maddenin toplamını kendisi için, aynı olarak

idame ederse, keza olabileceği her şeydir. Bütününde sadeçe bir biçimi yoktur, ama o olabileceği her şey değildir, eğer ayrımlar, türler ve özel nitelikleri ve bireyler değişirlerse, böyle olur. Bunun için o ilk realitenin ve ilk yetinin gölgesinden başkası değildir ve buna göre onun içinde yeti ve realite mutlak olarak özdeş değildir. Çünkü kısımlarından hiçbirisi olabileceğinin hepsi değildir. Nihayet evren, özel ve belirtilen anlamda olabileceğinin hepsidir; geliştirilmiş, serpiştirilmiş ve farklı bir tarzda. Ama onun başlangıç sebebi, hepsi birlik gösteren ve farklı olandır, çünkü o her şeyin içinde her şeydir (hepsidir), muhakkak ki çeşitliliği olmaksızın sadece basit olandır.[49]

DİCSON: Siz ölüm, yok oluş, erdemsizlikler, kötülükler, sakat doğanlar üzerine ne söyleyeceksiniz? Bunların da olabilecek olan her şeyin içinde bir yeri olduğu görüşünde misiniz? Gerçekte olasılığa göre realitenin içinde o her şey midir?

TEOFİLO: Bu şeyler realite ve yetiler değildir, tersine var olmayış ve yetisizliktir. Onlar sadece gelişmiş olan şeyin içinde bulunurlar, çünkü olabileceklerin hepsi değildirler ve olabilecekleri şey olmaya çaba harcamaktadırlar. Onlar aynı zamanda olmadıklarından ve bir takımın içinde birçok şey olabileceklerinden, bir diğerini ele geçirmek için öbür varlıklarından vazgeçmek zorundadırlar. Bazen onların içinde bir varlık diğerine karışır ve bu takdirde dumura uğrarlar, eksik olurlar ve şekilleri bozulmuş olur, çünkü bu varlık öbür varlığa tahammül etmez ve onun maddesi aynı zamanda şu ve bu ile uğraşır. Ama biz konumuza dönersek, görürüz ki ilk başlangıç sebebi yücelik ve büyüklüktür ve böyle bir yücelik ve büyüklüktür ki o olabileceğinin hepsidir. O daha büyük olabilir anlamında, ya da daha küçük olabilir anlamında bir büyüklük değildir; o bölünemez, bütün diğer büyüklüklerin aksine, onlar olabileceklerinin hepsi değildirler. Daha doğrusu o en büyüğüdür, en küçüğüdür, sonsuz ve bölünemez büyüklüktür ve her türlü ölçüdedir. O en küçüğü olduğundan, en büyüğü değildir. O en küçüğü değildir, çünkü

aynı zamanda en büyüğüdür. O her türlü karşılaştırmanın üstündedir, çünkü olabileceğin hepsidir. Benim burada onun büyüklüğü üzerine söylediklerim, diğer her bir nitelik için de geçerlidir. Çünkü o aynı zamanda her iyilik olan iyiliktir ve her güzellik olan güzelliktir ve onun olabileceği daha başka bir güzelliği mevut değildir, onun güzelliğinden başka. O her şey olan ve olabilecek olan biriciktir salt anlamda. Doğal nesnelerde nihayet realitede olduğundan başka bir şey olabilecek hiçbir şey göremeyiz onun yardımıyla o olabilecek olan şey olsun, realitenin belirli bir türüne sahip olması için. Buna rağmen bu özel oluşunda, herhangi bir özel nesnenin olabileceği her şey değildir. Örneğin güneşe bakalım. O güneş olabilişin hepsi değildir, ama güneşin var olabildiği her yerdedir. Çünkü güneş doğuda yeryüzünün üstünde durursa, batıda, güneyde ya da bir başka gök havalisinde var olmaz. Ama eğer biz Tanrı'nın içinde güneş olduğu tarzı gözlerimizin önünde canlandırırsak, bu takdirde onun aynı zamanda doğuda, batıda, güneyde ve yerküresinin her istediği noktasında var olduğunu söylemek zorunda kalırız. Eğer biz ister kendi çevresinde dönmesinin sonucu olsun, ya da dünyanın dönmesinin sonucunda olsun, onun hareket ettiğini ve yerini değiştirdiğini kabul etmek istersek, bütün diğer noktalarda var olmak yetisi olmaksızın gerçekte bir noktada var olamayacağından ve o yine de olabileceğinin hepsi olduğundan ve sahip olabileceği her şeye sahip bulunduğundan, aynı zamanda her yerde ve her şeyin içinde var olacaktır ve gerçekte, aynı zamanda en hareketlisi ve en hızlısı, ama keza en süreklisi ve hareketsizi olacaktır. Bu sebepten onun sürekli olarak sonsuzluğun içinde bulunduğu, aynı zamanda en hızlısı olarak bir uçtan diğer uca gittiği bir anın içinde, doğuda doğanın ve başlangıç noktasına geri dönmesinin haeketsizlik diye adlandırıldığını tanrısal açıklamalarda bulmaktayız. Üstelik onun batıda olduğundan daha az diyemeyeceğimiz bir süre doğuda da var olduğu ve yolunun her istenilen noktasında var olabildiğini görmek-

teyiz. Bu sebepten onun her istenilen noktadan sayısız diğer noktaların yolunun her istenilen noktasına geri döndüğünü, gittiğini ve geri döndüğünü söyleyebiliriz. Bu yüzden güneş büsbütün ve daima bütün yolunun üstündedir ve noktaların her birisinde var olur ve böylece güneş yolunun her bir bölünmez noktası tastamamına güneşin yarıçapına sahip olur. Böylece bölünemez olan bir şey doğal imkana değil, tersine sadece doğaüstü olasılığa göre, olup bitebilen, bölünebilir olanı içerir, yani güneşin realitede ne ise o olabildiği o herşey olduğu şartı koşulursa, böyle olur. Ama salt yeti sadece güneşin olabildiği şey olmakla kalmaz, tersine aynı zamanda her bir şeyin olabileceği şey de olur; bütün yetilerin yetisi, bütün realitelerin realitesi, bütün yaşamların yaşamı, bütün ruhların ruhu, bütün mahiyetlerin (özlerin) mahiyeti olur. Bunun içindir İncil'in yüce açıklaması: "Var olan beni gönderiyor, şu halde var olan konuşuyor!" Bu sebepten aksi halde çelişik ve aykırı olan bir şey, onun içinde Bir ve aynıdır ve her bir nesne onun içinde aynıdır. Böylece o, çağların ve dönemlerin ayrımları arasından, realitenin ve olanağın ayrımlarından geçercesine geçer. Çünkü ne yaşlı, ne de gençtir; çünkü onun üzerine İsa güzel bir şekilde şöyle demiştir: "O ilkidir ve sonuncusudur."

DİCSON: Aynı zamanda en kayıtsız şartsız olanak olan bu en kayıtsız şartsız realite, akıl tarafından olumsuz tarzda olduğundan daha başka türlü kavranamaz. Ben diyorum ki, o her şey olabildiğine ve her şey olduğuna göre, kavranamaz. Çünkü aklımız bir şeyi kavramak isterse, onun kavramsal tasarımları biçimlendirmeye, kendini onlara intibak ettirmeye ve onları kendisiyle ölçmeye ve karşılaştırmaya elverişli olması gerekir. Ama bu mümkün değildir. Çünkü akıl daha fazla büyük olabilecek kadar büyük değildir ve o her taraftan ve her ilintinin içinde sonsuz olduğundan, onun daha büyük olması mümkün değildir. Şu halde, ona yaklaşabilecek ya da her şeyden yüce olan o ışığa ve her şeyden derin uçuruma nüfuz edebilecek olan bir göz var değildir.

TEOFİLO: Bu realitenin salt olanakla çakışması, ilahi ruh tarafından çok net belirtilmiştir. O şöyle der: *Tenebrae non obscurabuntur a te. Nox sicut dies illuminabitur. Sicut tenebrae ejas, ita et lumen ejus.* Şu halde bu yetinin görkeminin ne denli büyük olduğunun mantıksal sonucunu çıkarmak için, bunu belirtelim. Siz bir madde zikrediniz ki onun kavramını normal filozoflar kavrayamaz -böylece bununla tanrılığı küçültmeksizin, Eflatun'un Politika'sında ve Timaeus'unda ona atfettiğinden daha büyük bir anlam yükleyebilirsiniz. Burada madde kavramı çok yüksek tutulduğundan, bazı tanrıbilimciler bundan incindiler. Ama bunun sebebi ya onlar kendilerini iyi ifade edemediler, ya da bu tanrıbilimciler onu iyi anlamadılar. Çünkü onlar maddenin anlamını daima sadece doğal nesnelerin bir taşıyıcısı olarak aldılar. Çünkü onlar, özellikle Aristoteles'in görüşlerinde terbiye edilmişlerdi ve maddenin diğerlerinde intelligibl (duyuüstü) ve duyusal dünyada ortak olduğunu ve bu kavramı benzetişimsel olan iki anlamda kavradıklarını düşünmüyorlar. Şu halde mahkum etmeden önce görüşleri ilkin tıpatıp gözden geçirilmeli ve görüşlerin farklılığına olduğu kadar, ifade tarzının farklılığına da dikkat etmelidir. Bazen hepsinin maddenin ortak bir kavramında çakıştığına, ama sonra yine de aynı kavramın kendine özgü olan uygulamında birbirlerinden saptıklarına önem vermelidir. Bizim görüşümüze gelince, madde adını çekip çıkardıktan sonra, bir tanrıbilimcinin o denli hilekâr ve kötü niyetli olsa da, beni tanrısızlıkla suçlaması mümkün değildir. Çünkü ben yeti ile realitenin birini ve diğerini salt anlamda almak suretiyle çakıştığını iddia etmekteyim. Buradan, -muhakkak ki sadece böyle bir ilişkinin içinde, örneğin o yetinin ve o realitenin bir kopyası gibi, bunun sonucunda böyle bir mantıksal sonuca varıyorum, çünkü o özel realitede özel olanakla olabileceği şeyin hepsidir- buna göre ve böyle bir derecede evren de olabileceğinin hepsidir ve sayısal gerçekleştirme ve olasılığın ilişkisi ne durumda olursa olsun, her durumda bir yetinin

saf etkilemeden yalıtlanmadığında, ruhlandırılandan ayrılmamış olan bir ruhu vardır; terkip edilmiş bir ruhu değil, basit bir ruhu vardır demek istiyorum. Bu sebepten buna göre maddi, ya da biçimsel olarak ayrılmaması gereken evrenin bir ilk ilkesi var olacaktır, tıpkı daha önce incelenen salt yeti ve onun realitesi gibi. Nihayet her şeyin niteliğine göre Bir olduğunu, bunun Parmenides tarafından kastedilmiş olduğunu, ama Aristoteles'in onu o derece soysuz şekilde ele aldığı üzere kabul etmek sakıncalı ve güç olmayacaktır.

DİCSON: Şu halde doğanın bu merdiveninde inerken ilkin bir ikili töz, bir manevi (ruhsal), bir de maddi tözün ortaya çıktığını, ama sonunda her ikisinin de bir varlığa ve bir köke indirgenebileceğini mi söylemek istiyorsunuz?

TEOFİLO: Bu noktaya kadar nüfuz edip de onu aşamayanların buna katlanabileceklerini sanıyorsanız...

DİCSON: Onlar yeter ki doğanın sınırlarını aşmak istemesinler, bunun hiçbir sakıncası yoktur!

TEOFİLO: Bu dediğiniz olup bitti! Eğer biz alışılagelmiş olan tanrılık üzerine aynı görüşü ve aynı tasarım tarzını paylaşmazsak, bu takdirde özel bir görüşümüz var demektir; bunun bu yüzden ona hiçbir zaman aykırı olması, ya da ondan sapar olması gerekmez, o belki daha nettir ve geliştirilmiştir ve onun aklımızı aşmamak gibi bir gereğe denk düştüğünü söyleyebiliriz ki, ben size aklın sınırlarını aşmamak vaadinde bulunmuştum.

DİCSON: Maddi başlangıç sebebi üzerine, yeti ve olanak bakımından yeterli şekilde konuşuldu sanırım. Yarın izninizle aynı irdelemeyi cevheri (töz) görmekle de yapalım, olmaz mı?

TEOFİLO: Öyle olsun!

GERVASİO: Hoşçakalınız!

POLİİNNİO: Bonis avibus!

DÖRDÜNCÜ DİYALOG

Şahıslar: Poliinnio. Gervasio. Dicson.

POLİİNNİO: *Et os vulvae numquam dicit: sufficit, i.e. scilicet, videlicet, utpote, quod est dictu, materia*[50] ki, o bu nesnelerle belirtilir: *Recipiendis formis numquam expletur.*[51] Şimdi, aksi halde kimse *Lyceo vel potius Antilycaeo solus, ita inquam solus, ut minime omnium solus, deambulabo, et ipse mecum confabulabor'* da[52] mevcut değildir. Peripatetiklerin, o prensi ve güçlü Makedonya kahramanının buna göre terbiyecisi (Aristo), şimdi non minus tanrısal Eflatun da maddeyi kaos, ya da, Hyle ya da Silva, ya da kitle, ya da kuvve olarak, ya da yetenek, ya da privationi admixtum, ya da peccati causa, ya da ad maleficium ordinata, ya da per se non ens, ya da per se non scibile, ya da per analogiam ad formam cognoscibile, ya da tabula rasa, ya da indepictum, ya da subjectum, ya da substratum, ya da substerniculum, ya da campus, ya da infinitum, ya da indeterminatum, ya da prope nihil, ya da neque quid neque quale neque quantumtandem olarak adlandırırlar, birçok farklı deyimi tutkalla bir araya getirdikten sonra, onun doğasını tarif etmek için; *ab ipsis scopum attingentibus o, femina, tandem, inquam, ut una complectantur omnia vocabula, a melius rem ipsam perpendentibus foemina dicitur*[53] olur. *Et mehercle,* önemsiz diyemeyeceğimiz bir sebeple, o bu senatörlere, Pallas'ın ülkesinde bu iki şeyi eşit saymak hoşa gitti: Madde ve kadın. Çünkü onun

kadınlarla edindiği deneyim, onu onlara karşı o ölçüde çileden çıkardı ki -burada buna daha belagatli bir nüans uymaktadır- kadınlar akılsızlığın bir kaosudurlar, alçaklığın bir maddesi, habisliğin bir ormanı, pislikten bir kitle, her türlü ahlâk bozulmasına yeteneklilik-dir... birkaç karmaşık tabirin belagatli bir versiyonu: Truva'nın tahribi, sadece *potentia remota*'da olduğu kadar, *etiam propinqua*'dan da kaynaklanmadı mı? Bir kadındır onun müsebbibi. Simson'un güçlerinin mahvoluşunun gereci kimdi? Diyorum ki bulduğu bir eşek çenesiyle Filisterlerin yenilmez muzafferi olan o kahramanın. Bir kadın! Capua'da büyük kumandanın ve Roma Cumhuriyeti'nin barışmaz düşmanını, Anibal'ın gücünü ve enerjisini kim yendi? Bir kadın! Bana sen ey mandolin çalıcısı ve kâhin, sen bildir bana, sakatlığının sebebini, zaafının sebebini! *Quia in peccatis concepit me mater mea.*(54) Eski ceddimiz, sen cennetsel bir bahçede otururken ve hayat ağacının bahçıvanı iken, o denli çok kötü olabildin, öyle ki insan neslinin bütün tohumu yanında cennetten kovulmak zorunda kaldın, ahlâki bozukluğun, uçurumun içine itildin! *Mulier, quam dedit mihi, ipsa, ipsa me decepit. Procul dubio* biçim günah işlemez ve hiçbir biçim bir hata yapmaz, hata onun madde ile bağlantısı yüzünden oluşur. Böylece maddeye katılmasıyla ve onunla karıştıktan sonra ve çiftleştikten sonra aynı natura naturansı erkekle belirtilen biçim, *natura naturansa* şu sözlerle ve bu tümce ile hitap eder: *Mulier quam dedisti mihi id est* bana zevce olarak verdiğin madde, *ipsa me decepit, hoc est,* günahımın sebebidir. Doğanın en iç kısımlarının en titiz anatomları olan seçkin filozofların, maddenin niteliğini gözlerimizin önüne belirgin olarak serebilmek için, bundan daha uygun olan bir başka tarz bulamadıklarına bak ey tanrısal ruhum, onların doğal nesnelerin statükosunun tıpkı ekonomik, politik ve uygar statükonun kadın cinsinin etkisi altında ızdırap çekişinin aynı madde ilişkisi içinde acı çekmelerini düşün. Aç, evet açınız gözlerinizi!.. Bununla birlikte küstahlığın bu canavarının, güçlü konuşmamın ipliğini koparacak olan bu adamın buraya geldiğini gö-

rüyorum. Beni işitmiş olmasından endişeleniyorum. Ama ne yapabilirim?

GERVASİO: *Salve, magister doctorum optime!*

POLİİNNİO: Eğer sen *-tue, more* değilsen benimle sırf alay etmiyorsan, *quoque salve!* yap!

GERVASİO: Ben bilmek isterdim, burada ne oluyor, neyin üzerine kafa yoruyorsunuz ve monologlarda bulunuyorsunuz?

POLİİNNİO: Küçük müzemde inceleyerek *eum, qui apud Aristotelem est, locum incidi'de*[55] Fiziğinin ilk kitabında Calce'de[56] ki orada o bizzat *materia prima'*nın ne olduğunu açıklığa kavuşturmak ister ve benzetme için kadın cinsini alır. Bu dikkafalı, zayıfça, sebatsız, yumuşak huylu, küçüklük arzeden, iffetsiz, soysuz, satılık, reddedilmiş, vekârsız, haysiyetsiz, alçak, felaket getirici, yerilmeye müstahak, soğuk, çirkin, boş, kendini beğenmiş, anlamsız, kalleş, ihmalkâr, nankör, yetkin olmayan, ham kalmış, yetersiz, eksik yaratık, bu ekinlere arız olan yaprak biti fışkısı, bu ısırgan otu, bu veba, bu salgın hastalık, bu ölüm... Tanrı-doğa tarafından, öfkesinde hayata yük ve zahmetli ağırlık olarak onu ilave etti.

GERVASİO: Ben biliyorum ki siz bunu gerçek kanaatinizi güçlendirmekten çok, daha çok belagatte alıştırmada bulunmak ve kelime zenginliğinizi göstermek için, söylüyorsunuz. Çünkü siz de, hümanist efendilerim ki kendinizi güzel bilimlerin profesörleri diye adlandırmaktasınız, kendinizi boş, ama tumturaklı laflarla dolu hisseder etmez, ki onları kendinize saklayamazsınız, böyle zavallı kadınlar üzerinde deşarj olursunuz. Tıpkı sizin gibi, herhangi bir kızgınlık sizi sıkıntıya sokarsa, böyle içte kalan öfkenizi öğrencileriniz arasında ilk karşınıza çıkan elebaşıda doludizgin salıverirsiniz. Ama Orfeus tipinden baylarım Trakyalı kadınların kudurmuş öfkesinden korununuz!

POLİİNNİO: Ben Poliinnio'yum, Orpheus değilim!

GERVASİO: Peki, siz kadınlara kanaatinizden dolayı hakaret etmiyor musunuz, öyle değil mi?

POLİİNNİO: *Minime, minime quidem.*[57] Ben kanaatimden dolayı böyle konuşuyorum, ben onu söylediğim gibi kastediyorum. Çünkü *sophistarum more,* beyazın siyah olduğunu ispatlamaktan kendime bir pay çıkarmıyorum.

GERVASİO: Neden olduğu gibi görünmüyorsunuz?

POLİİNNİO: *Ama, ingenue loquor*[58] içimden geldiği gibi konuşuyorum ve iddia ediyorum ki bir adam kadınsız olursa, en akıllı olanlara benzer, bir kahramandır, yarı ilahtır, *qui non duxit uxorem.*

GERVASİO: O bir istiridyeye de benzer, hatta bir mantara, bir yer mantarına (trüf).[59]

POLİİNNİO: Bu yüzden lirik şair o denli tanrısal konuştu: *Credite, Pisones, melius nil caelibe vita.*[60] Eğer bunun sebebini bilmek isterseniz, filozof Sekundus'u dinleyiniz. O demiştir ki: "Kadın dinginliğinin bir engelidir, sürekli bir zarardır, günlük bir savaştır, hayatın bir cezaevidir, bir evcil fırtınadır, adamın deniz kazasına uğramasıdır." İsabetli olarak o Biskajer bunu doğrulamıştır ki, korkunç bir yazgı sonucu ve denizin hiddeti yüzünden öfkelenerek dalgalara karşı öfkeli bakışla yüzünü çevirmiş ve şöyle demiştir: Ey deniz, ey deniz, seni evlendirebileydim keşke! Bununla şunu söylemek istemişti: Kadın fırtınaların fırtınasıdır. Bu yüzden Protagoras'a neden kızını düşmanına verdin diye sorulduğunda, o şöyle cevap vermiştir: Ben ona bir kadın vermekten daha büyük kötülük edemezdim. O dürüst Fransız da tehlikeli bir deniz fırtınasında Cicala, gemi kaptanı en ağır yükü denize atmayı emredince, ilkin güverteden karısını denize atmakla, beni tekzip etmemiş oluyor.

GERVASİO: Siz karıları sayesinde o derece mutlu sayılan erkeklerden buna karşı bir örnek vermiyorsunuz. Sizi çok uzaklara göndermemek için, burada bu çatının altında sadece alışılagelmemiş bir beden güzelliğiyle -ki o bedeni ruhunu örtmekte ve tülle perdelemektedir- donatılmış olmakla kalmayıp çok ince bir beğeninin, soylu bir alçakgönüllülüğün ve ahlâklı bir dürüstlüğün üçlüsüyle de kocasının aklını çözülemez olan bir bağla

kendine bağlı kılmış olan ve onu tanıyanı kendine cezbeden bir kadına benimdir diyebilen Mauvisiére'ye bakınız. Siz onun soylu kızı için ne diyeceksiniz? O beş altı yaşında, güneşi görmektedir ve onun dilbilgisine göre, onun İtalya'dan mı, Fransa'dan mı, ya da İngiltere'den mi olduğuna karar veremezsiniz. Onun müzik enstrümanlarına usta eliyle egemen oluşuna bakarak, maddi mi, yoksa manevi mi olduğuna karar veremezsiniz. Ama onun görenek ve geleneklerinin tam kalitesine bakarsanız, topraktan mı çıktığına, yoksa gökten yere mi indiğine hüküm veremezsiniz. Herkes görüyor ki, burada sebep ana ve babanın kanı değildir sadece böyle güzel bir bedenin oluşması için, tersine ruh soyluluğununun bütün meziyetleri de bu derece seçkin bir ruhun doğmasında şanslı bir birleşmeyi sağlamıştır.

POLİİNNİO: *Rara avis,*[61] bu Maria Bosthel! *Rara avis,* bu Baria von Castelnau.[62]

GERVASİO: Sizin kadınlar için iddia ettiğiniz bu enderlik keza erkekler için de geçerli olabilir.

POLİİNNİO: Kısacası, konumuza rücu etmek için belirtelim ki kadın bir maddeden başkası değildir. Eğer bir kadının ne biçim bir şey olduğunu bilmiyorsanız, maddenin ne biçim bir şey olduğunu bilmiyorsunuz demektir, bu takdirde biraz Aristocuları inceleyiniz, onlar size maddenin ve kadının ne olduğunu öğreteceklerdir.

GERVASİO: Aristocu bir beyne sahip olduğunuzdan bunu zaten görüyorum. Dün Teofilo'nun maddenin niteliği ve yetisi üzerine söylediklerinden, bütün o sözlerden az bir şey ya da hiçbir şey anlamadınız.

POLİİNNİO: Keyfiyet ne olursa olsun, ben birinin ya da öbürünün hırsını eleştiriyorum ve iddia ediyorum ki, o, bütün kötülüğün, bütün acının, bütün eksikliğin, bütün mahvoluşun, bütün çöküntünün sebebidir. Eğer madde şimdiki haldeki biçimiyle yetinseydi, hiçbir değişikliğin ve hiçbir acının bize egemen olamayacağına ve ölmeyeceğimize, en doğrusu ölümsüz ve sonsuz olacağımıza inanmıyor musunuz?

GERVASİO: Eğer o biçimle yetinmiş olsaydı, ki ona siz elli yıl önce sahiptiniz, buna ne diyeceksiniz? Siz var olabilecek miydiniz bay Poliinnio! Son derece ünlü ve pohpohlanmış olan siz, demek isterim ki yetkin bir bilgin! Şu halde diğer simaların bu yeri sağlamaları nasıl hoşunuza gidiyorsa, evrene hükmeden bütün simaların yerini hepsinin alması doğanın iradesinden kaynaklanmaktadır. Üstelik onun kendisini her şey yapması, bütün çehrelere bürünmüş olması, sanki daima sadece biricik bir kısmi varlığı sımsıkı tutuyormuş gibi bizim bu tözümüzün onuruna daha çok yakışmaktadır.

POLİİNNİO: Böylece bilgin olmaya ve alışılmış ölçünüzü aşmaya başlıyorsunuz. Eğer yapabiliyorsanız, kadınlara hak olarak gördüğünüz onuru örnekleriyle belirtiniz benim için.

GERVASİO: Bu benim için küçük bir şey olacaktır. Ama bakınız işte Teofilo geliyor!

POLİİNNİO: Vee, bay Dicson! Şu halde bir başka zaman. *De iis hactenus.*(63) Bunun üzerine bugün bu kadar!

TEOFİLO: Aristocuların ve Eflatuncuların tözü bir maddi ve bir de gayri maddi olan töze ayırdıklarını görmüyor musunuz? Nasıl bu ayrımlar daha yüksek birlik gösteren bir yetiyle sebeplendirilirse, böylece biçimlerin de iki türü olmalıdır: Bazıları fiziküstüdür, yani her türlü cins kavramının üzerindedir, onlara ilkeler denir; örneğin nelik (özlük), birlik, bir olan, nesne, bir şey ve buna benzer olanlar. Diğerleri belirli bir cinse dahildirler ve diğerlerinden ayrılırlar. Tözlülük, akzidensite, ilk türden olanlar maddeye hiçbir ayrım getirmezler ve şu ya da bu yönde yetisini sınırlandırmazlar. Tersine belirli bir ölçüde hem maddi hem de maddi olmayan nesnelere uygulanmalarına izin vermelerine rağmen en genel kategorilerdir ki, her ikisinin içinde en genel ve en fazla birlik gösterenlerdir. Yanılmıyorsam, Avicebron aşağı yukarı şöyle söyler: Biz nasıl ki, akzidensiyel (rastlantısal) biçimlerin maddesini, yani bileşmiş olanı tanımadan ve kabul etmeden önce, onun bir kısmı olan tözsel biçimin maddesini de kabul etmek zorunda isek, bunun gibi maddi bi-

çimlerin arasında anlaşmış olarak gözüken bir yetiyi şart koşmaya mecbur kalırız, -ki o, maddi ve gayri maddi, çözülebilir ve çözülemez doğanın- biçim sayesinde ayrılabilir, farklı kılınabilir. Eğer bundan sonra ilk ve en yüksek var olandan başlayarak belirli bir düzeni ve hiyerarşiyi koruyan ve bir kademeler merdiveni teşkil eden, ki onun üzerinde bileşik nesnelerden basitlerine ve bunların en basitlerine ve en kayıtsız şartsız olanlardan orta halkaları sayesinde her iki nihai uç arasında da durana, her iki doğaya da katılırsa, böylece içerisinde belirli katılmanın bulunmadığı, belirli bir bağlantının var olmadığı hiçbir düzen yoktur. Şu halde buna göre zorunlu olarak, ikame edilmiş olan bütün nesneler için, bir birliksel ikame sebebi var olmalıdır. Buna ilaveten akıl her ayrım karşısında bir ayrılmamışı şart koşmadan edemez. Ben var olan nesnelerin sözünü ediyorum. Çünkü var olanla var olmayan arasında, iddia ediyorum ki, hiçbir reel fark yoktur, tersine sadece bir sözcük ve kavram ayrımı bulunur. Bu, daha ayrılmamış olan, kendisine ayrımın ve ayırıcı biçimin ancak neden sonra eklendiği bir ortak kavramdır. Muhakkak ki her duyusal olana duyusallığın bir maddesini (substrat, dayanak) ve her bir intelligibl (duyuüstü) olana intelligibilitenin dayanağını şart koşmak zorundayız. Şu halde bir varlık olmalıdır ki, o hem bir, hem de diğer dayanağın ortak kavramına karşılık olsun. Çünkü her bir özlük (nelik) zorunlu olarak herhangi bir varlığa dayandırılmıştır. Kendi varlığıyla özdeş olan o ilki bundan müstesnadır, çünkü onun yetisi aynı zamanda onun eylemidir, zira o olabilen her şeydir, benim dün belirttiğim gibi. Bunun dışında eğer maddenin kendi hasımlarımıza göre bir madde değilse, tersine doğasına göre, maddi varlığından sonra gelirse, gayri maddi diye zikrettiğimiz tözlerden o denli uzak ne kalabilir? Ama öyle Aristocular da vardır ki, şöyle derler: Nasıl maddi nesneler arasında biçimsel ve tanrısal olan bir şey bulunursa, buna göre tanrısal olan nesneler arasında da alttaki nesneler daha yüksek olanlara intibak edebilsin diye, maddi olanlar da vardır, böylece onların düzeni bunların düzenine tâbi olur.

Tanrıbilimcilere onların bazıları her ne kadar Aristo'nun öğretisinde yetişmiş olsalar da, onların felsefeden ve doğal akıldan çok, kutsal kitaba kendilerini yükümlü hissetmelerinden dolayı onları taciz edici olmamalıyız. "Bana dua etme! dedi meleklerden biri Patrik Yakub'a. Çünkü ben senin biraderinim." Şu halde eğer böyle konuşan bir kimse, zannettiğiniz gibi, bir ussal varlıksa ve onun sözüyle, "insan ve onun kendi, bir maddenin realitesi içinde birleşirler" sözüyle doğrulanmışsa, bu takdirde, aksi halde nasıl bir biçimsel ayrım onların arasında var olursa olsun, filozofların bu tanrıbilimcilerin bir tanrı yanıtını tanık olarak alması durumu ortaya çıkar.(64)

DİCSON: Ben sizin bunu büyük bir saygı içinde söylediğinizi biliyorum. Çünkü biliyorsunuz ki ibadetimizin dışında bulunan kutsal kitabın, bu gibi yerlerinden ispatlama sebeplerini almanız hakkı size düşmez.

TEOFİLO: Çok haklısınız. Ama ben onu ispat sebebi olarak anmıyorum, tersine sadece, bildiğim kadarıyla bir vicdan sakıncasından kaçınmak için zikrediyorum. Ben tanrıbilimin bir hasmı olarak görünmekten ve olmaktan korkuyorum.

DİCSON: Akıllı tanrıbilimciler, bütün doğa felsefesi görüşlerine, onlar tanrısal otoriteye bir saldırıyı içermedikleri, tersine bu otoriteye tâbi oldukları sürece, cevaz verirler.

TEOFİLO: Benimkiler de o türdendir ve o türden olacaktır.

DİCSON: Öyleyse iyi. Devam ediniz sözlerinize.

TEOFİLO: Platon da madde üzerine kitabında(65) şöyle der: Eğer intelligibl (duyuüstü) dünyada, türlerden bir miktar ya da bir çoğunluk varsa, onun içinde kendine özgülüğün yanında ve ayrımda da herhangi bir ortak nokta var olmalıdır. Bu ortak olan, maddenin yerini almaktadır. O kendine özgü olan şey ve ayrımı sağlayan şey biçimin yerini almaktadır. O şunu ekler: Eğer bu dünya öbür dünyanın bir takliti ise, bu dünyanın bileşimi de o dünyanın bileşiğinin takliti olmalıdır. Üstelik o dünyanın eğer bir farklılığı yoksa, hiçbir düzeni de olmayacaktır ama hiçbir düzeni yoksa, hiçbir güzelliği de olmayacaktır ve süsü de bulunma-

yacaktır. Bütün bunlar maddeye bağlıdır. Bu sebepten bu daha yüksek dünya sadece bölünemez bir bütün için değil, tersine belirli ilintilerde de bölünebilir ve farklı anlaşılır olacaktır. Bu bölünebilirliği ve farklılığı yine de onun herhangi bir esasını teşkil eden madde olmaksızın düşünülemez. Ve eğer siz bizzat bütün bu çeşitliliğin bölünemez olan bir varlığın içinde birleştirilmiş olduğunu ve onun her türden mekânsal bir uzamı olmadığını söyleyecek olursanız, ben bunu madde diye adlandırırım ki, onda sonsuz biçimler birleşmektedir. O, çeşitli ve çok şekilli düşünüldüğünde basit bir tasarımın içinde bulunuyorsa, bu tasarımın içinde biçimlendirilmeden önce de onun içinde şekilsizdi.

DİCSON: Muhakkak ki siz tam bir kısalıkla söylediklerinizde pek çok sonucu haklı kılmak için pek çok güçlü sebebi ileri sürdünüz. Maddenin bir olması, biricik bir yeti olması ve onun sayesinde var olan her şeyin realitede var oluşu ve onun maddi olanlardan daha çok gayri maddi tözlere cüz'i olmayan bir sebeple mal edilmesi, çünkü onlar öbürleri gibi varlıklarına var olabilmenin sayesinde sahiptirler, siz onları esaslı şekilde inceleyecek ve kavrayacak olan her bir kimseyi ikna edecek olan diğer güçlü sebeplerle de ispat ettiniz. Buna rağmen öğretinin yetkinliği için olmasa da, onun netliği amacıyla, bana bir başka tarzda en yüce nesnelerde, yani gayri maddi olanlarında nasıl şekilsiz ve belirsiz olanın bulunabileceğini tek tek etraflıca belirtmenizi isterdim. Bu maddenin nasıl olabileceğini, biçimin ve realitenin ona eklenmesine rağmen niçin cisim diye adlandırılamıyacağını söylerseniz iyi olur. Bir değişmenin, oluşmanın ve yok olmayışın bulunmadığı yerde, nasıl olur da bir maddeyi şart koşabiliyorsanız, ki o madde başka başka amaçlara yönelik olarak konulmamıştır. Nihayet biz nasıl söyleyebiliriz ki, intelligibl doğa basittir ve aynı zamanda onun içinde madde ve aktus (saf etkileme) vardır. Ben bunu kendim için sormuyorum - benim için gerçek belirgindir- tersine diğerlerinin olasıl ilgisinden dolayı soruyorum, onlar bay Poliinnio ve Gervasio'dan daha inatçı ve daha güç tatmin olan kişilerdir.

POLİİNNİO: *Cedo!*(66) Pekiyi söyle!

GERVASİO: Teşekküren kabul edildi, bay Dicson! Siz sormaya cesaret edemediğimiz şeyde bizi temsil etmektesiniz. Alplerin öte yanında, yemek masasında nezaketi ikinci sırada oturanların, parmaklarını kendi yerciklerinden ileriye uzatmamasını, tersine onlar ikram edilinceye kadar beklemek zorunda olmalarını emrederse, hiç kimse onu teşekkürle bedelini ödemeden bir lokma ağzına alamazsa, biz de bu durumdayız şimdi.

TEOFİLO: Bütün bu sakıncaları bertaraf etmek için, şunu belirtmek istiyorum. Nasıl ki insan, ona özgü insan doğasına uygun olarak aslandan özel aslan doğasına bakılarak ayrılırsa, ama ortak hayvan doğası bakımından, maddi töz ve diğer nesneler karşısında ondan ayrılmazsa ve onunla bir ve aynı ise, buna benzer tarzda maddi nesnelerin maddesi kendilerine özgü olan tarzlarından dolayı gayri maddi olanlarınkinden farklıdır. Sizin maddi doğanın yapısal temelinin varlığı üzerine ileri sürdükleriniz ve bunun her türlü değişimlerin dayanağını oluşturduğunu belirtmişseniz ve bileşik olanın bir kısmını oluşturduğunu vurgulamışsanız, aynı şekilde o düpedüz sadece somut maddenin onu ayıran bir kendine özgülük olarak isabet eden bir niteliğidir. Çünkü doğrusu bu madde -ben bunu daha net ifade etmek isterim- yapılabilecek ya da olabilir olan şeydir düpedüz, ya da yapılmış olandır, ve o, mekânsal boyutların ve tözün yer kaplar olmasından ve varlığın niceliğin içinde var olduğu o niteliklerin aracılığıyla vardır ve doğrusu bu, maddi töz diye adlandırılır ve maddi tözü şart koşar. O, varlığı neden sonra yeni kabul ettiğine göre, buna karşı olmuş bir şeydir ve bu gibi boyutlar, uzam ve nitelikleri olmaksızın, manevi töz diye adlandırılır ve böylece öyle adlandırılan manevi maddeyi şart koşar. Böylece bir etkin kuvveye (gizilgüç) o ister somut, isterse soyut nesnelerden oluşsun; hem maddi varlığa, ya da hem de manevi olana bir edilgen kuvve denk düşer; o ister maddi, isterse gayri maddi kuvve, ya da maddi ya da gayri maddi var olabilmek olsun. Şu halde biz şimdi maddi olmayanın dünyasında olduğu

gibi aynı zamanda maddi dünyanın bileşiminden de söz edersek, onu bir ya da diğer tarzda kavramak zorundayız ve sonsuz olanın içinde daima sadece bir maddenin bir etki biçimi altında demek istendiğini, ama onun değişken olanın dünyasında daima kâh bunun şu, kâh diğer anlama geldiğini düşünmek zorundayız. Sonsuz olanın içinde madde bir kez daima ve aynı zamanda olabilecek olanın her şeyine sahiptir, burada ona çeşitli kereler, çeşitli zamanlarda, belirli bir sıralanmanın içinde sahiptir.

DİCSON: Bazıları maddi olmayan nesnelerin de esasını bir maddenin oluşturduğunu kuşkusuz kabul ederler, ama onlar bununla büsbütün başka bir şeyi anlarlar.

TEOFİLO: Ayrım, içinde de birinin maddi varlığa indiği ve diğerinin inmediği kendine özgü belirlenişi bakımından çok büyük olabilir; birinin duyusal niteliğe büründüğü, diğerinin bürünmediği söylenebilir ve buna rağmen mekânsal boyutlara bürünmeye ve kaliteye direnen o maddenin buna direnmeyen ile ortak bir noktası olamayacağı izlenimi uyanabilir. Buna rağmen her ikisi de bir ve aynıdır; bütün ayırım daha önce sık sık vurguladığım üzere, birinin maddi görüntüye yanaşması, diğerinin bunu yapmamasından kaynaklanır, tıpkı hayvansal olanın ülkesinde bütün duyumun bir olması, bir cinsin içinde özel biçimlere yönelmesi gibi, öyle ki örneğin insanla aslanın varlığı ve biri hayvan varlığına, diğeri ise öbür hayvan varlığına yönelemez. Eğer izin verirseniz, asla var olmayan bir şeyin olanaksız ve geçerli olmayışına göre, bu maddenin asla mekânsal olarak yer kaplamadığı için, doğasının maddiliğine de direndiği tarzındaki itirazınıza belirtmek isterim ki, bunun için o öyle ise, her ikisinin de maddi bir varoluşa yönelmeden önce ortak doğaya sahip olmalarının olasıl olmadığını buna karşılık belirtmek isterim ki biz o maddeye bütün mekânsal etkilerin zorunluluğunu pekâlâ yakıştırabileceğimiz gibi, hem de sizin de kabul edebileceğiniz gibi, onun olanaksızlığını da atfedebiliriz. Ama bu madde yine de realitede her şey olması için, bütün ölçülere, şekillerin bütün türlerine ve bütün boyutlara sahip olmak zorundadır. Ama eğer

o bütün bunlara sahipse, gerçekte bütün bunların hiçbirine sahip değil demektir. Çünkü o derece aynı zamanda farklı olan şey zorunlu olarak özelin hiçbir şeyi olamaz. Çünkü aynı zamanda zorunlu tarzda her şey olana özel bir oluşu devre dışı bırakmak zorunluluğu doğar.

DİCSON: Siz buna göre, madde enerjiden başkası değil diyerek, onun etkinlikten başkası olmadığını mı belirtmek istiyorsunuz? Ayrıca, maddi olmayan nesnelerin maddesinin de etkinlik davranışıyla özdeş olduğuna inanıyorsunuz. Öyle değil mi?

TEOFİLO: Düpedüz öyle! Nasıl var olabilmek varlıkla çakışırsa, bu da böyledir.

DİCSON: Şu halde siz, biçimde bir ayrım yapmıyorsunuz, değil mi?

TEOFİLO: Salt yetide ve salt edimde kesinkes bir ayrım yapmıyorum ama salt edim; arılığın, basitliğin, bölünememezliğin ve birliğin bu sebepten en yüksek derecesidir, çünkü o salt tarzda her şeydir. Çünkü, eğer belirli boyutlar, belirli bir varlık, belirli bir şekil, belirli bir kendine özgülük, belirli ayrımları olsaydı, o düpedüz salt (mutlak), her şey olmayacaktı.

DİCSON: Şu halde herhangi bir cinsi kuşatan, kapsayan hiçbir şey bölünemez, değil mi?

TEOFİLO: Muhakkak. Çünkü bütün şekilleri kapsayan biçim onlardan birine bile sahip değildir. Bütün şekilleri olan bir şey, o şekillerden hiçbiri değildir. Her şey duyusal görüntü ise, o sıfatla algılanamaz. Daha yüksek bir anlamda tek başına bütün doğal varlığı kapsayan şey bölünemezdir, bütün manevi varlığa sahip olan ise, ondan daha da bölünemezdir. En yüksek anlamda bölünemez olan ise olabilen her varlığa sahip olan şeydir.(67)

DİCSON: Aynı ölçüde varlığın varlık merdiveni gibi kuşkusuz siz, var olabilmenin de bir varlık kademeler basamağını kabul ediyorsunuz ve tıpkı biçim kavramının giderek yükselmesi gibi, bu sebepten madde kavramı da daima yükseğe çıkacaktır, değil mi?

TEOFİLO: Elbette!

DİCSON: Ama bu gerçek herkes tarafından kavranamazdır, çünkü uzamın bütün türlerinin yine de bunlardan hiçbirisine sahip olmamasının tarz ve şeklinin kavranması çok güçtür; tıpkı bütün biçimsel varlığa sahip olmasının ve aynı zamanda hiçbir biçime sahip olmamasının kavranmasının güç oluşu gibi.

TEOFİLO: Bunun nasıl mümkün olduğunu kavrıyor musunuz?

DİCSON: Sanıyorum evet! Çünkü çok iyi kavrıyorum ki, her şey olabilmek için, *Actus*'un (actus purus, saf etkileme) her şey olabilmesi için, özel bir şey olmaması gerekir.

POLİİNNİO: *Non potest esse idem totum et aliquid; ego quoque illud capio.*(68)

TEOFİLO: Şu halde siz bizim durumumuzda da eğer uzamı maddenin özüne ilişkin kavram momenti olarak koymak istersek, böyle bir kavramın maddenin hiçbir türünden kendini esirgememesinin gerekir olduğunu da bizzat kavrayabilmiş olmalısınız. Ama, bir maddenin diğerinden pekâlâ birinin mekânsal boyutlardan bağımsız, ama diğerinin onunla sınırlı olmak suretiyle farklılık gösterdiğini anlıyorsunuzdur. Eğer o ona bağlı değilse, bu takdirde bütün türlerin üzerinde bulunmakta ve onların tümüne egemen olmaktadır, eğer sınırlı ise, bazılarınca sınırlandırılmıştır ve onlara bağlıdır.

DİCSON: Siz çok isabetli söylüyorsunuz ki, madde kendinde (zatında) belirli bir uzama sahip değildir ve bu sebepten bölünemezdir ve mekânsal uzam ancak neden sonra biçim sayesinde elde eder, uzam kabul ettiği biçimi eline geçirir. Diğer boyutların insan şekli vardır, diğerleri bir atınkine, diğeri bir zeytin ağacının şekline sahiptir ve tekrar bir diğeri de mersin ağacı şeklindedir. Buna göre maddenin bu biçimlerden herhangi birisine bürünmeden, olasılığa göre, onun bütün bu boyutları vardır; düpedüz onun, tıpkı bütün bu biçimlere bürünmek olanağına sahip olması gibi.

POLİİNNİO: *Dicunt tamen propterea, quod nullas habet dimensiones.*(69)

DİCSON: Ve biz diyoruz ki o *ideo habet nullas, ut omnes habeast.*[70]

Gervasio: Siz niçin, bütün bunları devre dışında bırakır yerine hepsini kuşatır, kapsar diyorsunuz?

DİCSON: Çünkü o boyutları belirli bir ölçüde dıştan almamakta, daha doğrusu içinden, sanki onlar onun rahminden geliyormuş gibi dışarıya göndermekte ve onları doğurmaktadır.

TEOFİLO: Çok iyi belirttiniz! Üstelik Aristocuların alışılagelmiş bir ifade tarzı, mekânı şekillendiren, yaratan actus'un (saf etkilemenin) ve bütün biçimlerin, maddenin yetisinden ortaya çıktığını söylemeleridir. Bunu Avvereos[71] (İbni Rüşd) kısmen demek istemektedir ki o, Arap olmasına ve Grek dilini bilmemesine rağmen, yine de okuduğumuz bazı Yunanlılardan daha çok Aristo öğretisini anlamıştır ve eğer o, putlaştırdığı Aristoteles'e kendisini o kadar çok vermeseydi, onu daha da çok anlamış olacaktı. O diyor ki, madde özlüğünde (nelik/wessenheit) sınırsız boyutları kapsamaktadır. Bununla onun kâh bu, kâh şu biçimle ve uzamla kendini sınırlandırdığını ve bunların doğal oluşumların değişmesine göre cereyan ettiğini ima etmek istemektedir. Bu görüşten, maddenin onu kendi içinden geliştirdiği ve onu dıştan kabul etmediği sonucu çıkmaktadır. Kısmen Plotinus da (Yeni Eflatuncu ekolün reisi sıfatıyla) bunu kavramıştır. O daha yüksek ve daha aşağı nesnelerin maddesi arasında bir ayrım yapmaktadır. Onların topyekun var olduğunu ve her şeye sahip olduğunu ve hiçbir değişmeye maruz bulunmadığını söylemektedir. Ama onun kısımları sayesinde belirli bir değişmenin sırası içinde olarak hepsi haline geldiğini ve kâh bu, kâh şu olduğunu ve bununla farklılığa tâbi tutulduğunu; çeşitliliğe, değişmeye maruz kaldığını ve başka şekle girmeye mecbur olduğunu belirtmektedir. Böylece o madde asla biçimsiz değildir, bunun da biçimsiz olmaması gibi. Ama her ikisi de farklı anlamlardadırlar. Şu, sonsuz olanın momenti içinde, öbürü zamansal momentlerin içinde bulunmaktadır; şu aniden, bu birbiri ardınca zamanın içinde bulunmaktadır. Şu geliştirilmemiş, bu

geliştirilmiş tarzdadır. Şu çokluk olarak, bu bir olarak, şu her bir şey olarak ve nesne üstüne nesne olarak, bu ise, her şey ve her bir şey olarak.

DİCSON: Şu halde siz sadece kendi ilkelerinizden değil, tersine aynı zamanda diğer felsefi sistemlerin ilkelerinden de maddenin o *prope nihil* realitesiz, güçsüz ve yetkinsiz bir saf, çıplak bir yeti olmadığı mantıksal sonucunu çıkarıyorsunuz.

TEOFİLO: Evet öyle. Ben maddenin ısısız olduğu şekildeki buz gibi, uçurumun ışıksız uçurum gibi olmadığını söylemek istiyorum; o tersine, nasıl gebe kadın rüşeymi olmadan düşünülemezse, ki o onu neden sonra doğurması ve ışığa çıkarması sözkonusu olursa; bunun gibi bu yeryüzü, bu yarıküre de geceleyin ışıksızdır ve dünya o ışığa, dönmesi sayesinde tekrar kavuşabilir.

DİCSON: İşte görülüyor ki, bu aşağı dünyada da tam olmasa da, yine de sık sık realite olasılıkla çakışmaktadır.

TEOFİLO: Bunun üzerine hüküm vermeyi ben size bırakıyorum.

DİCSON: Eğer bu aşağı yeti, sonunda yukarı dünya ile birleşseydi ne olurdu?

TEOFİLO: Buna bizzat siz hüküm veriniz. Siz buradan kavrama yükselebilirsiniz. Ben irdelememizin dışında bırakılan en yüksek ve en iyi ilke kavramına demek istemiyorum, tersine onun bu sıfatla her şeyin realitesi ve olasılığı olduğu ve her şeyin içinde her şey olduğu dünya ruhuna, yukarıya çıkabilirsiniz. Şu halde sonunda sayısız bireylerin var olduğunu kabul edersek, buna göre her şey Bir'dir ve bu birliğin tanınması, bütün felsefenin ve doğabiliminin en son hedefidir. Doğayı aşan sadece daha yüksek yorumlamayı bir yana bırakırsak, bu böyledir, çünkü ona inanmayan kimse için o olanaksızdır ve hiçtir.

DİCSON: Bu doğrudur; çünkü oraya doğal güçle değil, tersine doğaüstü bir aydınlanmanın gücüyle yükselinebilinir.

TEOFİLO: Böyle bir aydınlanmaya, o ister basit olsun, esir gibi, isterse bileşmiş bulunsun, yıldızlar ve bütün gök cisimleri (astral nesneler) gibi, her bir şeyi bir beden (cisim, madde) ola-

rak varsayanlar katılamazlar ve tanrılığı sonsuz dünyanın ve sonsuz nesnelerin dışında aramazlar, tersine onların dahilinde ve onların içinde ararlar.

DİCSON: Sadece bunda inançlı tanrıbilimcinin gerçek filozoftan ayrıldığı izlenimini ediniyorum.

TEOFİLO: Ben de öyle düşünüyorum; sanıyorum ki, ne demek istediğimi kavradınız.

DİCSON: Yeterli derecede net kavradım diye düşünüyorum. Şu halde tümcelerinizden, eğer biz maddeyi doğal nesnelerin üzerine geçirmezsek ve onun alışılagelmiş tarifinde durakalırsak, egemen felsefenin bunu bize öyle öğrettiği üzere, buna rağmen, bunun ona atfettiğinden daha yüksek bir anlamı olduğunun görüşünde olduğunuz sonucunu çıkarıyorum. Çünkü sonunda bu felsefe; biçimlerin onun dayanağı olduğunu, doğal biçimlerin alıcı yetisinden daha başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Bu doğal biçimler ister istemez sınırsız, herhangi bir belirliliğe sahip olmaksızın var olsunlar, bu değişmez, çünkü onlar her türlü etkilemeden yoksundurlar. Bu bazı cüppeliler için güç gözükmektedir; bu sebepten onlar, bu öğretiden şikayet etmemek, tersine onları bağışlamak için, maddenin entitativ (nesnel kişisel varlıksal) realitesinin sözünü ederler, yani kesinkes doğada var olmayan bir şeyden ayrılmayan bir maddeyi ele alırlar ki, herhangi bir hayalet ya da uydurulmuş varlık gibidir. Çünkü bu maddenin zaten varlığı vardır ve bu belirli bir tarzı ve haysiyeti olmaksızın ona yeterli olur, sonuncusu var olmayan edimi ile sınırlıdır. Ama siz yine de Aristoteles'den hesap soracaksınız. Niçin, son Peripatetikerlerin prensi, maddenin her şey olmak yerine, realitesi olmadığı için hiçbir şey olmasını daha çok mu istiyorsun? O bütün realitelere sahip olduğundan, senin bundan hoşlandığın üzere bu realiteler onun içinde, karmakarışık olarak, hatta son derece karmakarışık şekilde bulunabilir mi? Sen daima biçimlerin madde içindeki yeni bir varlığının sözünü eden kişi değil misin ya da bu arada biçimlerin maddenin içinden ortaya çıktığını ve geliştiğini ve sana hiç kimsenin onların

(biçimlerin) etkileyenin yardımıyla dıştan geldiğini söylemediğini, tersine onun bunu içinden dışarıya çıkardığını iddia etmiyor musun? Senin ortak olanla birlikte doğa diye adlandırdığın etkileyen illiyeti sırf bir iç ilke, asla bir dış ilke olarak telakki etmediğini telakki etmeni atlıyorum, bunun sanat ürünlerinde kendini göstermesi gibi. Bu halde etkileyici illiyetin (causa efficiens) biçimi dışarıdan aldığı halde, onun bizzat kendi içinde bir biçime ve etkileme gücüne sahip olmadığını söylemek zorunluluğu vardır. Ama eğer o bütün biçimleri rahminden dışarıya gönderiyorsa, bu takdirde onun bütün biçimlere sahip olduğu söylenmelidir. Sen (Aristoteles) akıl tarafından azmedilmesen bile, yine de alışılmış ifade tarzıyla yönetilmiş olarak, maddeyi tarif etmek için, onu en doğrusu her türlü doğal türü meydana getiren olarak belirten değil misin? Çünkü kendilerinden nesnelerin yapıldığı şey olarak senin söylemek zorunda olduğun gibi, eğer sonuçlar (etkiler) onun içinden doğmasaydı, onun içinde gizli olarak var olamayacaklardı, diyen sen değil misin?

POLİİNNİO: *Certe convevit dicere Aristoteles cum suis, potius formas educi de potentia materiae, quam in illam induci, emergere potius ex ipsa, quam in ipsam ingeri.*(72) Ama ben iddia edebilirim ki, Aristoteles'in, etkinin (sonuç) biçimin bir izleniminden daha çok bir gelişmesi olması, hoşuna gitmiştir.

DİCSON: Ve ben diyorum ki, dile getirilen, duyusal ve geliştirilmiş varlık, realitenin "en asıl sebebi değildir"; tersine bir şeyin sonucunda ortaya çıkan bir olaydır ve bir etki/sonuçtur. Örneğin odunun kendinde olan varlığı ve realitesinin temeli onun olmasından ibaret değildir, tersine öyle bir nitelikli tözün ve katılığın varlığından ibarettir ki, bundan bir yatak, bir bank, bir kalas, bir put heykeli ya da benzeri herhangi bir tahtadan nesne biçimlendirilebilir. Daha yüksek anlamda muhakkak, zanaatçının elsanatından elsanatı ürünlerinin, doğanın maddesinden de bütün doğal varlıkların yapılmasını bir yana bırakıyorum. Sanat, şekillerini maddenin içinden ortaya çıkarır ya bir heykeli bir blokun içinden küskü ile meydana getirişi gibi çekip alış ile, ya da

taş üstüne taş eklemek suretiyle ortaya çıkarır, odunu ve toprağı bir araya getirip birleştirir, bir ev inşa etmek için. Buna karşı doğa maddesinden ayırma yolunda, doğurma, dışarıya akıtma, Pisagorcuların, Anaxagoras'ın ve Demokrit'in tasarladıkları üzere ve Babil'in bilgelerinin bunu doğruladığı gibi, ki onlara Musa da katılmıştır, ki o yaratış tarihinde yaratıcıyı şöyle konuşturmuştur: "Toprak hayvanlarını ortaya çıkarsın, sular canlı yaratıklar meydana getirsinler!" O bununla maddenin onları ortaya çıkardığını söylemektedir, çünkü onun ifade tarzında su ile, maddi ilkeyi kastetmektedir. Bunun için o keza ruh diye adlandırdığı yaratıcı mahiyetin suların üzerinde süzüldüğünü, yani bu meydana getirici gücü ilettiğini ve onların içinden doğal türleri doğurduğunu söylemektedir ve o bunların hepsine, tözlerine göre sular adını vermektedir. Bu sebepten eğer aşağı ve yukarı cisimlerin ayrışımının sözünü ediyorsa, o bununla ruhun suları sulardan ayırdığını söylemek istemektedir ki, onların arasında bundan sonra katı olanı ortaya çıkardığını kastediyor demektir. Şu halde bütün hepsi de, nesnelerin, maddenin içinden ilave etmenin ve dıştan alışın yolunda değil, ayırma yolunda ortaya çıktığını kabul etmektedirler. Şu halde onlardan yoksun olmak ve devre dışında bırakmak yerine biçimleri içerdiği ve onları içine dahil ettiğini söyleyebiliriz. Madde buna göre gelişmemiş olarak daha önce içerdiği şeyin geliştirilmesiyle ortaya çıkardığından, onu doğal nesnelerin tanrısal ve en iyi annesi, onun doğurucusu ve üreticisi, hatta mahiyetine (niteliğine/içeriğine) göre bütün doğa diye kabul etmeye zorunluyuz. Siz bunu iddia etmiyor musunuz ve öyle demek istemiyor musunuz, Teofilo?

TEOFİLO: Muhakkak.

DİCSON: Aristocularımızın sanatla karşılaştırmayı daha ileri götürmemelerine ne kadar şaşsam yeridir. Tanıdığı ve işlediği pek çok malzemelerden sanat daha az tahrip olmaya maruz bulunanı ve daha devamlı olanı ve kendisinden daha çok nesnelerin yaratılmasına izin vereni daha iyi ve daha değerli sayar, böylece ona altın, odundan, taştan ve demirden daha soylu gö-

rünür, çünkü altın tahrip edilmeye daha az maruzdur ve taştan ve odundan yapılabilen her şey altından da yapılabilir, ama bunun yanında daha başka bazısı, daha iyisi ve daha güzeli altından üretilebilir. Şu halde biz, kendisinden insanın, altının ve bütün doğa varlıklarının yapıldığı o madde için ne demeliyiz? Onu sanatınkinden daha değerli saymalı değil miyiz, o içinde etkileme gücünün daha iyi bir tarzını taşımamalı mı? Niçin ey Aristoteles, realitenin temeli ve esası olan, senin her zaman iddia ettiğin gibi ebediyen devam eden şeyin realitede daha özlü olduğunu, onun doğan ve yok olan biçimlerinden, Entelechilerinden daha devamlı olmasını neden istemedin? Öyle ki sen yine de bu biçimsel ilkeye devamlılığı tanımış bulunuyorsun?

POLİİNNİO: *Quia principia oportet semper manere.*[73]

DİCSON: Senin kendinden o denli nefret ettiğin Eflatun'un hayali idelerine sığınmak istemiyorsan, sen zorunlu ve azmedilmiş olarak, ya bu spesifik biçimlerin devamlı etkinliklerini yaratıcının elinde tuttuğuna razı olacaksın ve böylece o senin tarafından biçimin harekete geçirici ve uyandırıcısı olarak maddenin yetisinden ortaya çıkmış diye bir iddiada bulunamayacaksın ya da yine de onların devamlı etkinliklerinin maddenin rahminde olduğunu söyleyeceksin ve bunu muhakkak ki zorunlu olarak iddia etmek zorunda kalacaksın. Çünkü aynı zamanda yüzeylerinde görünen bütün biçimler, bireysel ve *in actu* (fiilen) var diye zikrettiğin bütün biçimler, daha önce var olanlarla birlikte hem de şu an var olanlar ve var olacakların bir başlangıcı olan, bizzat başlangıç sebebi olmayan biçimlerdir ve muhakkak ki bölük pörçük biçim düpedüz maddenin yüzeyinde olduğuna tıpkı akzidensin (rastlantısal nitelik) bileşik tözün dış yüzeyinde bulunmadığına inanıyorum. Şu halde şeklini tam almış olan biçim, maddeyle olan orantısında, keza etkinliğinin cüz'i bir derecesine sahip olmak zorundadır, tıpkı rastlantısal biçimin bileşik olana orantısında olduğu üzere.

TEOFİLO: Doğrudur ki Aristoteles, eğer o bir yandan bütün antik filozoflarla birlikte ilkelerin edebiyen devamlı olduğu-

nu iddia ederse ve bundan sonra onun öğretisinde doğal biçimin sonsuz devamlılığına nerede sahip olduğunu ararsak ve o maddenin yüzeyinde ileri geri gidip gelirse, bu açıklamayla zavallılığının bir belgesini ortaya koymuş olmaktadır. Biz onları sabit yıldızların içinde bulamayacağız, çünkü yüksekliklerinden bu gördüğümüz tek tek varlıklar, bize aşağıya inmezler. Biz onları maddeden talep edilmiş olan ideal mühürlerle de bulamayız. Çünkü bunlar ucube değilse de, ucubeden daha kötüsüdür, ben demek istiyorum ki, kuruntular ve hayaletlerdir. Şu halde maddenin rahminde var olan nedir? Nedir buna göre? O realitenin ezeli kaynağıdır. Aristoteles'in ne müthiş çelişkilere kapıldığını size açık kılmam için, daha fazla konuşmamı ister misiniz? O maddenin yetisine göre var olduğunu söylemektedir. Şimdi ondan sorunuz, o realitenin içinde ne zaman var olacaktır? Büyük sayıda filozoflar ona şöyle cevap verecektir: Realitede ancak biçime sahip olduğunda var olacaktır. Şimdi sormayı daha da sürdürünüz: Yeni bir varlığa kavuşan şey nedir? Kendilerinin hilafına, onlar şöyle cevap vereceklerdir: Bileşik olandır ve madde değildir. Çünkü madde değişmez, ondan yeni bir şey olmaz. Örneğin yapay ürünlerde gördüğümüz gibi, eğer odundan bir figür oyulursa, oduna yeni bir varlık bahşedildi diye konuşamayız - çünkü o eskisinden ne daha çok, ne de daha az odundur, tahtadır- tersine varlığı ve realiteyi elde eden, yeni meydana getirilen sadece bu figürdür. Şu halde asla hiçbir zaman realitede var olmayan ve asla realitesi olmayacak olan bir şeye nasıl olasılık mal edilebilir? Buna göre madde var olabilmek ya da var olmak yetisidir; çünkü o daima aynıdır ve değişmezdir; o en doğrusu onda ve onun içinde değişikliğin olduğu şeydir, değişen şey değildir. Çünkü değişen, çoğalan ve azalan şey, sizin kendi öğretilerinizin uyarınca, siz ey Aristocular, sadece bileşik olandır, madde değildir. O halde niçin madde bazen olasılığa, bazen de realiteye göre vardır diyorsunuz? Muhakkak ki kimse maddenin ne biçimlere bürünmesiyle, ne de biçimlerin ondan uzaklaştırılmasıyla, onun içinden çıkarılmasıyla... onun neliği (özlüğü, ma-

hiyeti) ve tözüne göre, daha büyük, ya da daha az bir realite edindiğini ve bu sebepten onun yetisine göre var olduğunu ileri sürmek için hiçbir sebep yoktur; bundan kesinlikle kimse kuşkulanamaz. Sonuncusu, sadece onda sürekli hareket içinde olan için söylenebilir, ama onun kendi için hiçbir zaman söylenemez. Madde sonsuz dinginliktir, en doğrusu bu dinginliğin maddesidir. Çünkü eğer biçim temalandırıcı ve spesifik varlığına göre basit ve değişmez bir nelikse (wessenheit/özlük), yalnızca mantıksal olarak tasarım ve kavramın içinde mevcut değildir, tersine aynı zamanda fiziki olarak da doğanın içindedir. Durum böyleyse, o zorunlu olarak maddenin sürekli bir yeteneğidir, realiteden ayrılamaz olan bir yetidir, benim pek çok tarzda daha önce belirttiğim üzre, ki orada ben sık sık yetiyi ele almıştım.[74]

POLİİNNİO: Quaeso,[75] biraz daha maddenin hırsından söz ediniz ki, benimle Gervasio arasındaki belirli bir tartışma üzerine bir karara varalım!

GERVASİO: Lütfen, bunu yapınız, Teofilo! Çünkü bu adam kadınla madde arasındaki benzetme ile kafamı karmakarışık etti. O dedi ki; kadın erkeklere, maddenin biçimlere bir türlü doyamaması gibi açgözlülükle düşkün olur ve buna benzer pek çok şey söyledi.

TEOFİLO: Madde biçimden bir şey almadığına göre, acaba o neden bu denli hırslı ve istekle doludur diyorsunuz? Eğer gördüğümüz üzere, o, biçimleri kendi rahminden doğuruyorsa, buna göre onları içinde amaçlamaktadır. Acaba onun onları bu derece istemesinin sebebi nedir? Madde onun hergün yüzeyinde değişen o biçimleri hırsla istemez. Çünkü her bir şey, sadece kural olarak onun yetkinleşmesine dahil olan şeyi talep eder. Bir ölümlü varlık, sonsuz olana ne verebilir? Duyusal nesnelerin yetkin olmayan biçimi daima hareket halinde olup sonsuz olan varlığa ne kazandırabilir? Üstelik o denli yetkin olan bir varlığa, doğru bir incelemede onun nesnelerin içinde bize bir tanrısal varlık olarak görünmesi, onun görüşünü bildirenlerden yanlış anlaşılan David von Dinento'nun söylemek istediği gibi: Madde

biçimi hırsla istemez, onun tarafından varlığında sürdürülmesi için, çünkü ölümlü olan sonsuz olanı devam ettiremez, sürdüremez. Daha doğrusu maddenin biçimi idame ettiği belirgindir. Şu halde bazen biçim, devamlı olabilmek için öbüründen çok maddeyi hırsla ister. Çünkü ondan ayrıldığında kişisel varlığını yitirir, her şeye sahip olan, maddenin sahip olduğu her şeye sahip olan o biçim, o daha orada olmadan, her şeye sahip olan ve olabilecek olan madde biçim olmadan bir şey yitirmez kendinden. Çoğu kez tahrip oluşun bir sebebinin var olması dolayısıyla, biçimin maddeden kaçtığının ya da onu terkettiğinin söylenmediğini, maddenin bu biçimi bir başkasına bürünmek için kendinden attığını ben sözkonusu etmiyorum. Hatta kolayca belirtilebilir ki, maddenin biçimleri talep etmekten çok, onlardan nefret ettiğini söyleyebiliriz, eğer ortaya çıkan ve yok olanları göz önüne getirirsek. Çünkü bütün biçimlerin ezeli kaynağı, onun içinde zaten olan bir şeyi hırsla isteyemez. Bir varlık zaten sahip olduğu şeyi, ona rağmen hırsla istemez. Onun bazen kabul ettiği ve meydana getirdiği şeyi, hırsla istemesinin aynı sebebiyle, onu yeniden üzerinden attığını ve yok ettiğini söylersek, denebilir ki o ondan onu hırsla istemesinden daha çok tiksinti duymaktadır. Çünkü o, bütün bir sonsuzluk için bir sayılabilir olan; kısa bir süre için sımsıkı tuttuğu biçimi üzerinden silkip atmaktadır. Şu halde, eğer siz onun büründüğü her şeyi üzerinden tekrar attığını izlerseniz, bu takdirde aynı ölçüde şu iddiada bulunmamız uygun olacaktır: Size onun ona istek duymasından çok, ona karşı bir nefret duyduğunu söylememe izin veriniz.

GERVASİO: Bak işte, sadece Poliinnio'nun kaleleri değil, başka kimselerinki de yerle bir edildi!

POLİİNNİO: *Parcius ista viris tamen objicienda memento!*(76)

DİCSON: Bugün için biz yeterli derecede öğrendik. Yarın görüşmek üzere, hoşça kalınız!

TEOFİLO: Şu halde, güle güle!

BEŞİNCİ DİYALOG

Şahıslar: Teofilo. Gervasio. Poliinnio. Dicson.

TEOFİLO: Şu halde evren Bir'dir, sonsuzdur, hareketsizdir. Bir'dir diyorum, ki o salt olandır. Bir, imkandır; Bir, biçim ya da ruhtur; Bir madde, ya da bedendir. Bir, illiyettir. Bir, mahiyettir. Bir, en büyük olandır, kavranamaz. Bu yüzden de sınırlanamayan ve sınırlandırılamayan en iyi olandır ve buna göre de keza sınırsızdır ve sınırlandırılamazdır ve bunun sonucu hareketsizdir. O mekânsal olarak hareket etmez; çünkü kendi dışında hareket edebileceği bir yer yoktur, çünkü o evrendir. O doğurulmaz; çünkü onun talep edeceği ve bekleyebileceği bir başka varlık değildir, çünkü her türlü varlığı kendi içinde de barındırır. O yok olmaz; çünkü içinde değişebileceği başka hiçbir şey yoktur, çünkü o zaten her türlü şeydir. O ne azalabilir, ne de çoğalabilir, zira evet, sonsuzdur; şu halde ona bir şey eklenemeyeceği gibi, ondan bir şey de alınıp çıkarılamaz, şundan dolayı, çünkü sonsuz olanın orantıları ve kesirleri yoktur. O bir başka niteliğe dönüşebilir değildir, zira onun dışında, kendisinden acı çekeceği ve herhangi etkilemeleri alabileceği hiçbir şey yoktur. Nihayet, bütün çelişkileri varlığının içinde kapsadığından, birliğin ve uyumun içinde onları kuşattığından ve bir başkasına hiçbir eğilimi ve yeni bir varlığa, ya da bir başka varlık tarzına yönelikliği olamayacağından, değişmenin hiçbir niteliğine maruz

bulunmaz ve herhangi bir şekilde karşı ya da çeşitli yönde hareket edemez. Çünkü onun içinde her bir şey, uyumun içinde bulunur. O madde değildir; çünkü hiçbir şekli şemaili yoktur; ne şekillendirilebilir ne de sınırlandırılabilir. O şekil değildir. Çünkü onun biçimlendirdiği ve şekillendirdiği hiçbir başka şey yoktur, çünkü o özellikle her şeydir, en büyüğüdür, Bir'dir, evrendir, ölçüye göre ölçülebilir değildir, hiçbir şeyi kapsamaz.. Çünkü kendinden daha büyük değildir. O kuşatılmaz; çünkü kendi olduğundan daha küçük değildir. O kendisinin bir başkasıyla karşılaştırılmasına izin vermez; çünkü ne bu, ne de ötekidir, tersine Bir ve aynıdır. O Bir ve aynı olduğundan, onun bir varlığı daha yoktur kendi varlığı yanında, kısmı yanında kısmı da yoktur, kısmı yanında kısmı olmadığından, bileşik de değildir. O sınır olmadığı anlamında sınırdır. O biçimdir, çünkü biçim değildir; O madde olmayan maddedir; Ruh olmadığı gibi bir ruhtur. Çünkü fark gözetmeksizin her şeydir; şu halde Bir'dir. Evren Bir'dir. O içinde muhakkak ki yükseklik, uzunluk ve derinliğinden daha büyük değildir; bu sebepten bir küre ile karşılaştırılabilir, ama küre değildir. Küredeki aynı uzunluk, aynı derinlik ve genişlik gibidir; çünkü onun her yerde çapı aynıdır; evrende aynı uzunluk, genişlik ve derinlik vardır, çünkü onun içinde bütün boyutlar sınırsızdır ve sonsuzdur. Onun içinde nasıl bir yarım, hiçbir çeyrek, ya da benzer ölçü mevcut değilse böylece bir diğerinden ayrılan hiçbir kısım da yoktur. Çünkü sen eğer sonsuzun bir kısmının sözünü edersen, onu sonsuz diye adlandırmaya zorunlu kalırsın. Ama eğer o sonsuz ise, bütünle bir varlığın içinde çakışır. Şu halde evren Bir'dir, sonsuzdur, bölünemezdir. Ve eğer sonsuzun içinde bütünle kısım arasındaki gibi hiçbir ayrım yoksa, tıpkı biri ile diğeri arasındaki fark gibi, muhakkak ki sonsuz Bir'dir. Sonsuz kavramında daha büyük ve daha küçük kısım yoktur; çünkü sonsuz olanın oranına o kadar daha küçük olandan daha fazla, çok daha büyük kısım yaklaşmaz ve bu yüzden sonsuz devamın içinde, saat günden, gün yıldan, yıl

yüzyıldan, yüzyıl bir saniyeden (an) farklı değildir; çünkü anlar ve saatler yüzyıllardan daha fazla varlığa sahip değildirler ve onlar o olarak sonsuzluğun daha büyük bir kesrini oluşturmazlar. Aynı tarzda sonsuz mekânın içinde el genişliği bir stadyumdan, bir stadyum parasangeden ayrılmaz; çünkü sonsuza olan orantısında el genişliklerinden daha çok parasangeler ile de artık yaklaşılmaz: Bu yüzden sayısız saatler artık sayısız yüzyıllardan ve sayısız el genişlikleri, sayısız parasangelerden daha büyük ölçü olamazlar. Orantıya, denkleme, birliğe ve sonsuzun özdeşliğine insan olarak sen bir karıncadan daha yakın değilsin. Yıldız ona insandan daha yakın gelmez. Sen güneş, ay ya da karınca olabilirsin, sonsuza olan orantısında o eşittir. Ve benim burada söylediklerim, sonsuzla karşılaştırmada her türlü özel varlık için de geçerlidir. Eğer buna göre özel varlıklar sonsuzun içinde bir ve diğeri, farklı türler değilse, buna göre zorunlu bir mantıksal çıkarımla hiçbir sayıya sahip değilsiniz demektir, çünkü evren daima Bir'dir, ve hareketsizdir. O her şeyi kuşattığı için ve bir varlık bir başka varlığı duymaz ve ne kendisiyle ne de içinde herhangi bir değişmeye uğramazsa, buna göre mantıken olabilen her şey ve onun içinde olan her şey, dün söylediğim gibi realite, olanaktan ayrılamaz. Eğer realite olanaktan farklı değilse, buna göre zorunlu olarak onun içinde noktanın, çizginin, yüzeyin ve cismin farklı olmadıkları sonucu çıkar. Çünkü bu takdirde çizgi bir yüzeydir, zira çizgi, hareket ederse, yüzey haline gelir; bu takdirde o yüzey hareket eder ve cisim olur, çünkü yüzey hareket ettirilerek kendi hareketiyle cisim haline gelebilir. Buna göre zorunlu olarak nokta sonsuzun içinde cisimden farklı olamaz; çünkü bir mekândan geçen nokta çizgi haline gelir, çizgi hareket sayesinde yüzey haline gelir, yüzey hareket sayesinde cisim haline gelir. Şu halde nokta olanağına göre cisim olduğundan, böylece o olanak ve realite çakışırlar ve o cisimden ayrılmaz. Şu halde bölünemez olan bölünebilir olandan farklı değildir; en basiti sonsuzdan, merkez, çevresinden

farklı değildir. Sonsuz, olabilen her şey olduğu için, o böylece hareketsizdir; onun içinde her şey farksız olduğundan, o Bir'-dir; o bütün büyüklüğe ve yetkinliğe sahip olduğundan, ki ondan daha büyük ve daha yetkin var olamayacağından, en büyüğü ve en iyisidir. Eğer nokta cisimden, merkez çevreden, sınırlı olan sınırsız olandan, en büyük en küçük olandan farksız ise, bu takdirde muhakkak ki, evrenin tastamamına orta noktası, ya da evrenin orta noktasının her yerde olduğunu ve çevrenin herhangi bir kısımda değil, o orta noktadan farklı olduğu için onun herhangi bir kısımda var olmadığını, tersine en doğrusu her yerde olduğunu iddia edebiliriz; ama onun bir orta noktası yoktur, bu çevresinden farklı olsa da. Bak, o sadece mümkün değil, tersine hatta zorunludur; en iyi olan, en büyük olan, kavranılmaz olanın her yerde ve her şeyin içinde olması zorunludur. Çünkü basit olarak ve bölünemez olarak her şey, her yerde ve her şeyin içinde olabilir. Böylece Tanrı'nın bütün nesneleri doldurduğu, evrenin bütün kısımlarında içkin olduğu, her şeyin merkezi olduğu sebepsiz söylenmemiştir; varlığı olan, her şeyin içinde onun Bir'i olarak, ve kendisi sayesinde her şeyin Bir olduğu bir şeydir. O bütün nesneler olduğundan ve bütün varlığı içinde barındırdığından, nihayet onun, her şeyin içinde o her şey olduğunu söyleyebiliriz.(77)

Ama siz diyeceksiniz ki: Nesneler niçin değişirler? Niçin ayrılmış madde daima yeni biçimlere bürünmeye zorlanır? Ben size cevaben derim ki, bir başka varlığı doğuran hiçbir değişiklik yoktur, en doğrusu bütün değişme varlık tarzıyla sınırlanır. Ve bu evrenin kendisiyle evrenin içindeki nesneler arasındaki ayrımdır; o bütün varlığı ve varlık türlerini kapsar; bunlardan her birisi bütün varlığa sahiptir, ama onun benzer türlerine değil ve realitede bütün özel hal ve durumlara ve akzidenslere (rastlantısal nitelikler) sahip olamaz, çünkü pek çok biçimler, aynı zamanda aynı dayanakta (substrat) mümkün olamazlar. Onlar ister birbirlerine aykırı olsunlar, ya da farklı türlere ait bulunsunlar,

örneğin ayrı bireysel özne aynı zamanda atın ve bir insanın varlık tarzında aynı zamanda var olamaz, ya da aynı mekânı, aynı oranı, bir bitki gibi ve bir hayvan gibi gösteremez. Bunun dışında evren bütün varlığı tastamamına kapsar, çünkü sonsuz varlığın dışında ve üzerinde denilebilir ki hiçbir şey yoktur; çünkü onun için hiçbir dış ve hiçbir öte var değildir, ama nesnelerden her birisi bütün varlığı kapsar, bununla birlikte büsbütün kapsamaz, çünkü her bir tekil nesnenin dışında sayısız olan diğerleri varlığını sürdürürler. Böylece görüyorsunuz ki, kuşkusuz her şey her şeyin içindedir, ama büsbütün ve her türlü tarzda değil. Böylece her bir nesnenin Bir olduğunu, ama basit bir tarzda olmadığını görüyorsunuz. Bunun için var olanın, tözün ve özlüğün (nelik, wessenheit) tözü için olduğu kadar, devamı bakımından da büyüklüğü ve gücüne göre ne bir başlangıç sebebini, ne de başlanmış bir şeyi oluşturmadığını, sonsuz ve sınırsız Bir olduğunu iddia eden kişi yanılmamaktadır; çünkü, her varlık birliğin ve özdeşliğin içinde kökünü salmışsa, yani Bir ve aynı ise, böylece onun şartlı değil salt bir varlık sebebi vardır. Sonsuzun, kavranılmaz olanın içinde çokluk sayı bulunur, öyle ki, o modus ve var olanın çok şekilliliği olduğundan, onun sayesinde nesne üstüne nesne özel olarak belirlenir; buna rağmen var olanın kendisinin Bir'den daha çoğu olması sonucunu doğurmaz, o onu çok çeşitli, çok şekilli, çok çehreli bir varlık haline getirir. Eğer biz buna göre doğa filozoflarıyla birlikte esaslı kafa yorar, enikonu düşünürsek, katıksız mantıkçıları kendi hayallerine bırakırsak, bu takdirde ayrım ve sayıyı ortaya çıkaran her şeyin, sırf akzidens (rastlantısal nitelik), sırf bir görüntü, sırf bir karmaşık bütün (komplaxion) olduğunu görürüz. Hangi türden olursa olsun, her bir doğuruş bir değişmedir, oysa töz daima aynı kalır; çünkü o Bir'dir ve Bir, tanrısal, ölümsüz varlıktır. Pisagor bunun içyüzünü görebilmiştir; o ölümden korkmaz, tersine onda bir değişiklik görür. Bunun alışılagelmiş olarak fizikçiler diye adlandırılan ve hiçbir şeyin tözüne göre oluşmayan ya da

yok olmayan bir şey olduğunu öğreten -eğer biz bu tarzda değişikliği belirtmek istemezsek- bütün filozoflar görebilmişlerdir. Bunu Salomo görmüştür ve o der ki: Güneşin altında hiçbir yeni şey yoktur, ne varsa, o daha önce de vardı. Şu halde görüyorsunuz ki, bütün nesneler nasıl evrenin içindeyse, ve evren nesnelerin içindeyse, biz onun içindeysek, o bizim içimizdeyse, buna göre her şey yetkin bir birliğin içinde çakışmaktadır. Şimdi şunu anlayınız ki, ruhumuz kendisine eziyet etmemelidir, yüreğimizin kendisinden dehşete düşeceği hiçbir şey yoktur. Çünkü birlik tek başına ve süreklidir ve ebediyen kalacaktır. Bu Bir olan sonsuzdur, her yüz her çehre diğer her türlü nesne boş gurur ve belirli bir ölçüde bir hiçtir. Evet, bu Bir'in dışında var olan her şey hiçtir. O filozoflar dostlar olarak bilgeliği keşfettiler, çünkü onlar bu Birliği tanıdılar. Çünkü gerçekten de Bilgelik Bir ve aynıdır, o gerçektir ve Birliktir. Doğru olan (gerçek olan), Bir olan ve var olanın bir ve aynı olduklarını söylemeyi hepsi de bildiler, ama bunu hepsi de kavramadı. Çünkü bazıları yalnızca gerçek bilgeleri anlamaksızın onların ifadesini kendilerine mal ettiler. Aristoteles, diğerleri arasında Bir olanı keşfetmedi, bunun için niteliğini de göremedi ve doğru (gerçek) olanı da. Çünkü o niteliği Bir olarak tanımadı; töz ve accidenz için ortak olan anlamını, içeriğini kavramakta özgür olduğu halde, ve bunun dışında kategorileri, çok sayıdaki türlerine ve cinslerine göre de pek çok ayrımlar sayesinde belirlemeyi bilmedi; o bundan aşağı kalmayarak gerçeğe nüfuz edemedi, çünkü bu birliğin ve ebediyen devam eden doğanın farksızlığına ve varlığın tanımına nüfuz edemedi ve kötü niyetli açıklamalarıyla ve tutarsız inandırma sanatlarıyla eskilerin görüşlerini çarpıtan ve gerçeğe direnen kuru bir safsatacı oldu. Belki de bu onun aklının zayıflığından değil, tersine kıskançlıktan ve onurun peşinde koşmasından dolayı böyle oldu.

DİCSON: Şu halde bu dünya, bu var olan, gerçek var olan, bu evren, bu sonsuz olan, bu sınırlandırılmamış olan kısımları-

nın her birisinde bütündür; öyle ki, o her yerde daima aynıdır. Bu yüzden evrende bulunan her şey evren bakımından, o diğer özel maddeler bakımından nasıl davranırsa davransın, muhakkak ki yeteneğinin ölçüsüne göre her yerdedir. Çünkü o her şeyin üzerinde, altında, dahilinde, sağında, solunda ve bütün mekânsal ilintilerin içindedir, aynı şeylerin hiçbirisi olup bitmez. Biz evrende ne biçim bir şeyi alırsak alalım, o her şeyin içindeki her şeye içinden sahip olduğundan, kendi tarzında dünyanın bütün ruhunu kuşatır; belirttiğimiz gibi bütüncül olarak olmasa da, o yine de evrenin bütün kısımlarında vardır. Bu sebepten, etkili oluş birse ve bir varlığı oluşturursa, o nerede olursa olsun daima, buna göre dünyanın içinde tözlerden ve gerçek var olanlardan çok bir miktarın var olduğuna inanmamalıyız. Bunun dışında biliyorum ki, onu aşikâr bir gerçek olarak görürüz, evrende gördüğümüz sayısız gök cisimleri (yıldız) kuşatan bir mekânda gibi onun içinde ve bir ara mekânda ve belirli bir yerde değildirler, tersine kuşatıcının, idame edicinin, muharrikin (hareket ettiricinin), yaratıcının, bu yıldızlardan her birisinin birisi tarafından tamamıyla kuşatıldığı, tıpkı bütün ruhun bedenin bütün kısımlarınca kuşatılması gibi sarıldığını belirgin gerçek olarak görmektesiniz. Çünkü özel bir yıldızın birine karşı ve birinin çevresinde dönmesine rağmen, dünyanın güneşe karşı ve güneşin çevresinde hareket etmesine rağmen, evrene kıyasla bunlardan hiçbirisi onun içinde ne kendisine karşı, ne de kendi çevresinde dolanır.

Bunun dışında ruhun keza alışılagelmiş konuşma tarzına göre, onu ona varlığın verdiği bütün büyük kütlenin içinde bununla birlikte aynı zamanda bölünemez, aynı tarzda bütünün ve her bir kısmın içinde bütün olması gibi, tıpkı evrenin niteliğinin sonsuzun içinde Bir oluşu gibi ve herhangi bir nesnenin içinde var oluşu gibi, o onun halkası olarak kavranır. Öyle ki, kuşkusuz onun bütünü ve her bir kısmı tözüne göre Bir'dir. Niçin Parmenides tarafından uygunsuz olarak Bir diye, sonsuz, hare-

ketsiz diye adlandırdığını -üstelik de görüş ne tür bir görüş olursa olsun, muhakkak ki doğru olmayan bir şekilde, yeterli güveni uyandırmayan bir raportör tarafından intikal ettirilmiştir- bunları lütfen açıklayınız. Siz iddia ediyorsunuz ki, biçimlerin, komplexionların (karmaşık bütünlerin), şekillendirmelerin, renklerin vesair nitelikleri ve ortak noktaları açısından cisimlerde gördüğümüz bütün ayrımlar, aynı tözün değişken yüzünden başkası değildir. Bir hareketsiz durumunda ısrarla kalan ve sonsuz varlığın değişen, hareketli, ölümlü bir çehresi olarak görülmelidir ki, buna göre onun içinde bütün biçimler, figürler ve kısımlar vardır, ama farklıdırlar; aynı zamanda tohum halindeki bir karışımın içindedirler; içinde kolun daha el tarafından, gövdenin kafa tarafından, sinirin kemik tarafından ayrılmamış olduğu tohumun içindeki gibidirler. Ayırma ile ve yalıtlamayla meydana getirilen şey, bir başka ve yeni töz değildir. Tersine o sadece belirli nitelikleri getirir, ayrımları, rastlantısal nitelikleri ve tözün realiteye ve son olgunluğa olan kademelerini sağlar. Ve hayvanın el ve ayakları bakımından söylenebilecek ve tohum üzerine hayvanın el ve ayakları bakımından söylenenlerin aynen mide özsuyunun, kanın, balgamın (salgının), etin ve tohumun varlık şekline dönüştürülmesi bakımından, yemek için de tekrarlanabilir. Yine aynı nokta, besin oluştan, ya da benzer varoluştan önce gelen her bir başka şey için de söylenebilir. Keza eğer biz doğanın en alt basamağından en üst basamağına kadar yukarıya çıkarsak, filozofun kavradığı fiziki birlikten idesel kademe basamağının en üstüne -ki onlara tanrıbilimci inanır- yükselirsek, sonunda, bütünün kökensel ve evrensel tözüne ulaşırız ki, buna var olan denir ve o bütün türlerin ve çeşitli biçimlerin temelini teşkil eder; tıpkı marangozun elişinde, odunu bütün ölçülerine ve şekillendirişlerine esas alışı gibi, ki onlar bu sıfatla odun değil, tahtadan ve tahtadadırlar. Şu halde cinslerin, türlerin farklılığını, ayrımları, kendine özgü oluşları sağlayan her şey; doğurma, geçicilik, değişme ve yeni şekle girişe daya-

nan her bir şey, varolan değildir, varlık değildir, varoluşun ve varlığın şartı ve özel durumudur. Varlık; bir, sonsuz, hareketsiz, dayanak, madde, hayat, ruh, doğru olan ve iyi olandır. Varlık muhakkak surette bölünemez olduğundan, o sonsuz ve tastamamına bütünün ve ışıklının içinde bulunduğundan, sonsuz olanın kısımları sözkonusu olmadığından, böylece hiçbir tarzda yeryüzünü o varlığın kısımları, güneşi, tözün bir kısmı olarak yorumlayamayız, çünkü o bölünemezdir. Ama burada şöyle belirtmemize iznimiz var: Kısmın tözü, ya da daha doğru bir ifadeyle bir kısmın içindeki tözün sözünü edebiliriz. Ruhun bir kısmı kolun içinde, bir başka kısmı başın içinde dememiz yersizce bir açıklama olduğu gibi, yine de ruhun kısmın içinde olduğu, ki o bu kısmın tözü olarak baş diye adlandırılır, ya da kolu teşkil eden kısmın içinde var olduğu söylenebilir. Çünkü kısım, parça, uzuv, bütün böylece büyük ve daha büyük olan, daha küçük olan, keza bunun gibi, şunun gibi, bununla, şununla bağdaşımlı ve onlardan farklı olabilir ki, bunlar sırf ilinti sözcükleri, kavramlarıdırlar, mutlak (salt) bir şeyin anlamına gelmezler ve bu sebepten töze, Bir'e, varlıkla ilinti içinde olamazlar, sadece töz sayesinde Bir'de ve varlıkta olarak, hal ve tarzlar, ilintiler ve biçimler olarak var olabilirler. Genellikle belirtildiği üzere, bir tözde nitelik ve nicelik, ilinti, etkileme, acı çekme, ve özel hal ve durumların diğer türleri bulunur. Bütün bunlar bu şekildedir. Bir en yüksek var olanın içinde, onun içinde realite yetiden ayrıdır, her şey salt şekilde var olabilir ve olabilecek her şeydir ki, gelişmemiş bir tarzda bir biricik olandır, ölçülemez olandır, bütün varlığı kuşatır, gelişmiş tarzda yine de bu duyularımızla algılanabilen bedenin ve farklı realite ve olanağın içinde -ki onları biz onlarda gözlemleriz- birbirinden ayrılırlar. Buna göre doğurulmuş olan ve doğuran, vulger felsefenin ifade tarzında konuşursak, iki anlamlı ya da bir anlamlı bir etkileyen ilkedir; kendisinden üretilen şey daima bir ve aynı tözdendir. Bu sebepten bütün nesnelerin Bir olduğuna dair ve bu birliğin, değişme

sayesinde bütün nesneleri içinde barındırdığına dair Heraklit'in ilkesi, belki de kulağınıza nahoş gelmeyecektir. Heraklit'e göre; bütün biçimler o Bir'in içindedir, buna göre bütün tarifler ona uygundur ve bununla çelişen iddialar doğru olsa bile bu böyledir. Nesnelerin içinde çoğunluğu yaratan şey; var olan değildir, esas olan değildir, tersine görüntüdür, o kendini duyularımıza gösterir ve nesnelerin yüzeyinde kalır.(78)

TEOFİLO: Evet öyledir. Ama ben bunun dışında doğanın en sağlam esasının, en önemli olan bu bilimin birden çok ana ilkelerini benden öğrenmenizi arzu ederim. Peşinen buna göre doğanın nesnelerin yaratılması için aşağı indiği ve aklın onun tanınması için yukarıya çıktığı, birinin diğeri gibi birlikten birliğe, her ikisinin orta basamakların çokluğunun içinden hareket etmek suretiyle yürüdüğü bir ve aynı kademe basamakları olduğunu not etmenizi isterdim. Peripatetikerlerin ve pek çok Eflatuncunun yönteminin, nesnelerin çoğunluğuna aracılık edici olarak sonunda saf aktusu (realite) ve diğer ucunda saf kuvve'yi (gizil gücü) şart koştuğunu bir yana bırakıyorum. Nasıl belirli bir benzetme ile zifiri karanlığı ve ışığı sayısız basamakların, yani biçimlerin, imgelerin, şekillerin ve renklerin meydana getirdiği birlikte etkiyi gözlemlememiz gibi, ilkin iki ilkeyi koyana diğerleri katılırsa, onlar çokluğun egemenliğine düşman olarak ve her ikisinden bıkkın olarak, her ikisini birbirinde birleştirirler ki, bu aynı zamanda bir uçurum ve zifiri karanlık, netlik, ışık, derin ve nüfuz edilemez zifiri karanlık ve en yüksek ve kendisine en çok nüfuz edilemez olan ışıktır.

İkincisi; düşününüz ki kendisini imgelem gücünden kurtarmak ve çözmek istemek suretiyle, ki o onunla birleşmiştir, yani matematiksel ve görülebilir figürlere sarılarak, ya bunların yardımıyla ya da onun remziyle nesnelerin varlığını ve tözünü kavramak için, keza türlerin farklılığını ve çokluğunu bir ve aynı köke indirger. Tıpkı sayıları nesnelerin spesifik ilkeleri haline getiren ve bütün nesnelerin tözü ve temeli olarak birliği koyan

Pisagor gibi. Eflatun ve diğerleri -ki onlar devamlı cinsleri biçimlerin içine koymuşlardır- gövde ve kök olarak noktayı, töz ve evrensel cins olarak düşünmüşlerdir ve belki de yüzey ve cisim Eflatun'un sonunda "büyük olan" denildiğinde anladığı, nokta ve atom "ufak olan" diye kavradığı şeydir. Her iki nesnenin her iki spesifik ilkesi onların sonunda Bir'e indirgenmelerine izin verirler; tıpkı bölünebilir olanın, bölünemez olana indirgenmesi gibi. Tözsel ilkenin Bir'in ilkesi olduğunu iddia edenler, buna göre tözlerin sayılar gibi olmasını isterler. Tözsel ilkeyi bir nokta olarak kavrayan diğer filozoflar ise, nesnelerin tözlerini figürler olarak düşünürler. Ama bunların hepsi de bölünemez bir ilke koymayla bağdaşımlıdırlar. Ama Pisagor'un tarzı Eflatun'un tarzından daha iyi ve daha katıksızdır, çünkü birlik kişiselliğin ve nokta oluşun illiyeti ve sebebidir ve toplam oluşa uygun olan kayıtsız şartsız bir ilkedir.

GERVASİO: Daha sonra gelen Eflatun acaba niçin Pisagor'a benzer şekilde düşünmedi ya da onu Pisagor'dan daha iyi yapmadı?

TEOFİLO: Çünkü o özgün olarak geçerli olması için bizzat daha kötü ve daha az uygun öğretileri ileri sürmek istemişti, çünkü o sırf öğrenci, anlatımın sırf düzelticisi, iyileştiricisi olarak hareket etmemişti. Ben bununla demek istiyorum ki, onun felsefe yapmasının amacı, daha çok kendi ünü olmuştu. O kadar ki ben onun öğretiş tarzının daha çok maddi olan ve maddi sayılan nesnelere uyduğunun çok iyi bilincinde olduğundan kuşku duymuyorum. Oysa onlar iyi ve uygun olarak uygulanandan daha az iyi ve uygun, uygulanamaz diyemiyeceğimiz nesnelerdir ki onları kavramaya, imgelem gücü, akıl, diğer şu ya da bu mizacı meydana getirebiliyordu. Herkes kabul eder ki, Eflatun için birliğin ve sayıların, zorunlu olarak noktanın ve geometrik şekillerin incelenmesi ve anlaşılır kılınmasına yaradığı gizli bir şey değildi, ama hiçbir zaman tersine onların anlaşılmasının figürlerden ve noktalardan çıkarsanabileceğini düşünmüyordu.

Çünkü yer kaplayan maddi töz, maddi olmayan ve yer kaplamayan töze bağlıdır; nihayet bu sayı kavramı, ölçünün kavramı olmaksızın var olamayacağından, bu ona bağlı bulunduğundan, ama ölçü kavramı ondan ayrılamaz olduğundan, bu böyledir. Çünkü ölçü kavramı, sayıların kavramı olmaksızın var olamaz; bunun için aritmetik denklem ve orantı, çoğunlukla o bölünmeyen ilkenin incelenmesine ve kavranmasına yönelmemiz için geometrik olandan daha elverişlidir. O bölünmez ilke, bütün nesnelerin biricik ve köklü tözü olduğundan, onun sabit ve belirli bir ismi olması ve bir ifadesi bulunması mümkün olmaz, çünkü o olumsuz olmaktan çok olumlu olarak belirir. Bu sebepten o bazılarınca nokta, diğerlerince birlik, yine daha başkaları tarafından sonsuz, ya da farklı benzer tarzda belirtilir. Şunu ekleyelim ki, daha önce söylenilmiş olanlar, eğer akıl bir şeyin özlüğünü (mahiyetini, neliğini) kavramak isterse, o mümkün olduğu kadar basitleştirilmeli, yani kendini bileşikten ve çokluktan geri çekmelidir ki, buna da olumlu olan rastlantısal nitelikleri (akzidensler), boyutları, imleri, figürleri bu nesnelerin esasını oluşturan şeye indirgenmelidir. Böylece biz çok uzun yazılı bir anlatımı, ya da uzun uzadıya dolambaçlı yoldan bildirilen bir konuşma tarzını ancak, onu basit bir amaca geri çekersek anlarız. Bunda akıl, nesnelerin niteliğinin nasıl birlikte kaynaklandığını apaçık gösterir, ama o bu yüzden onu gerçekten, ya da en azından benzetme ile kavramaya yönelir. Bana inanınız ki, bir kimse Euklid'in topyekun unsurlarında şuraya buraya dağıtılmış olan tümceleri biricik bir ilkede toplayabilseydi, en yetkin geometrici olurdu. En yetkin mantıkçı da, o bilimin bütün ilkelerini bir ilkeye indirgemesini bilen kişi olurdu. Buna göre zekâların hiyerarşisi yönlenmektedir. Aşağı derecedekiler, birçok şeyi sadece cinsler ve biçimler sayesinde anlayabilirler; daha yüksek zekâlar onları az sayıda olanlarla daha iyi kavrarlar; en yüksek zekâlar, en iyiyi en asgari sayı ile kavrarlar. İlk zekâ biricik bir idede en yetkin tarzda bütünü kavrar; tanrısal akıl ve

salt birlik bizzat herhangi bir tasarım olmaksızın, aynı zamanda anlayan ve anlaşılan şeyi kavrar.

Böylece eksiksiz tanımaya, bilgiye doğru yukarıya çıkmak için çoğulu basitleştirelim; tıpkı bunun tersine birlik, bunu, nesneleri yaratmak için aşağıya inmek, kendini basitleştirmek ve açmak suretiyle yapar. Aşağı iniş, bir var olandan sayısız bireylere ve sayısız türlere yönelerek olur; yukarıya çıkış, bunun aksine onlardan buna yönelinerek mümkün olur. Bu ikinci irdelemeyi sona erdirmek için, derim ki eğer biz nesnelerin ilkesine ve tözüne yönelik çaba harcarsak, bölünememezliğin yönünde bir ilerleme kaydederiz ve hiçbir zaman inanmamalıyız ki ilk varlık ve evrensel töze erişmiş bulunuyoruz. Eğer biz içinde herşeyin içkin olduğu o ayrılamaz olana ulaşmamışsak, buna göre bölünememezlik üzerine bir şey kavramadan, asla töz ve nitelik üzerine hiçbir şeyi asla kavramış olamayız. Bunun için Peripatikerler (Aristocular) ve Eflatuncular sonsuz bireyleri, pek çok türlerin bölünemez olan temeline indirgerler, sayısız türü sınırlı cinslerin arasında bir araya getirirler ki onların Archytas'ı ilkin ona ulaşmıştır; onlar bir var olana, bir nesneye mal olunurlar. Bunu o filozoflar bir sözcük, bir tümce ve bir mantıksal hüküm olarak ve sonunda bir hiçlik olarak kavradılar, çünkü daha sonra, eğer fiziği ele alırlarsa, realitenin ve varlığın bütün var olan için hiçbir ilkesini tanımazlar; onların ne söylenir ve düşünülürse, bir kavram ve bir ortak isim icat etmelerine rağmen, bu muhakkak ki onların aklen zayıflığına tanıklık eder.

Üçüncüsü onlar; töz ve varlık farklı ve niteliğe bağlı olmadığından ve buna göre ölçü ve sayı töz olmadığından, tersine tözde bulunduğundan, var olan değil, tersine var olanda bulunduğundan, biz zorunlu olarak söylemek mecburiyetindeyiz ki, töz zati olarak (kendinde olarak) sayısız ve ölçüsüzdür ve buna göre özel olmalarını, özel olarak var olmalarını, sayıdan ve tözde bulunan nesnelerden (şeylerden) alan bütün özel nesnelerin içinde, Bir ve bölünemez olarak idame edilmiştir. Şu halde her

kim ki Poliinnio'yu Poliinio olarak algılarsa, özel bir töz kastetmez, tersine özelin içindeki tözü ve ayrımların içindeki tözü algılar ki, onlar ondadırlar, ancak onların sayesinde o insanı sayıca ve çoklukta bir cinsin arasına sokar. Nasıl burada belirli insansal hal ve durumlar insanlığın öyle adlandırılan bireylerinin çoğaltılmasını sağlarsa, böylece belirli hayvansal özel hal ve durumlar da hayvanlığın türlerinin çoğaltımını sağlar. Keza canlı oluşun belirli akzidensleri (rastlantısal nitelikler) canlıların ve ruhlandırılanların çeşitliliğini, maddi olanın belirli akzidensleri maddiliğin çeşitliliğini ortaya çıkarır. Aynı ölçüde ikame (yerine koyma, kullanma) kavramının belirli akzidensleri tözün çeşitliliğini sağlar. Aynı tarzda varlığın belirli akzidensleri varlık oluşun çeşitliliğini ortaya çıkarır; gerçek, birlik, var olanın, doğrunun, Bir'in çeşitliliklerini.

Dördüncüsü; kendilerinin yardımıyla çelişkilerin birleşmelerine olanak verdiği gibi, sonunda bir mantıksal sonuca kolayca ulaşacağımız resimlere ve doğrulamalara bakınız, öyle ki sonunda her şeyin bir şey olduğu sonucunu çıkarmak güç olmayacaktır. Çünkü her bir sayı, o ister tek isterse çift sayı olsun, sonsuz ya da sonlu olarak Bir'e indirgenmesine izin verir; o sonlu tarzda tekrarlanırsa sayıyı onaylar, ama sonsuz tarzda tekrarlanırsa sayıyı yok eder. Resimleri matematikten, doğrulamaları ise diğer ahlâki ve kurgusal dallardan alınız. Resimlere gelince, bana söyleyiniz, düz çizgiye hiç daha çok benzemez olan daireden başka ne vardır? Düz çizgiye aykırı olan eğri çizgiden daha başka ne vardır ki? Buna rağmen ilkede ve en küçükte onlar çakışırlar, çünkü hemen hemen Nicolas Von Cues'in tanrısal olarak farkettiği üzere, geometrinin en güzel gizlerini keşfeden bu kaşifin belirttiği gibi, küçük yayla en küçük kiriş arasında nasıl bir ayrım vardır? Bunun dışında en büyükte, sonsuz büyük daire ile düz bir çizgi arasında hangi ayrımı bulursunuz? Görmüyor musunuz, daire ne kadar büyürse, o denli daha çok kavisiyle (yayıyla) düz çizgililiğe yaklaşır! Kim o derece kördür ki,

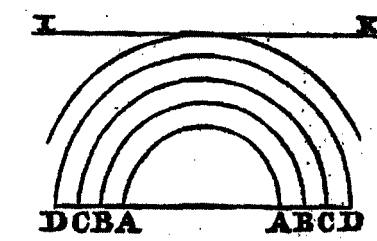

Şekil: 1

AA yayından BB yayı ve CC yayı BB yayından daha büyük ve DD yayı bütün bu üçünden daha büyüktür, çünkü her birisi daima daha büyük bir daireye aittir, nasıl olur da göremezsin, sonsuz dairenin İK ile belirtilmiş olan düz sonsuz çizgisine yaklaşmakta olduğunu? Bununla birlikte burada muhakkak ki şunu söylemek ve inanmak gereklidir; çizgi, büyüklüğü ne kadar çok artarsa o derece daha çok düz olur, bunun gibi keza abartılmışlıkta bütün hepsinden en büyüğü bütün diğerlerinden daha çok düz olmak zorundadır, öyle ki sonunda sonsuz düz çizgi sonsuz daire haline gelir. Şu halde şunu gör, nasıl sadece en büyüğü ve en küçüğü bir varlığın içinde çakışırsa, bizim bir başka yerde ispatladığımız üzere, tersine aynı zamanda en büyüğün ve en küçüğün içindeki çelişkiler de Bir'e dahil olurlar ve geçerliliklerini yitirirler. Bunun dışında, eğer sonsuz türleri bir üçgen ile karşılaştırmak hoşunuza giderse, çünkü bütün sonlu şeyler ilk sınırlandırılanın ve kapatılanın sınırlı oluşuna ve kapalı oluşuna, sınırlığın ve kapalılığın belirli bir karinesine (benzetişimine) katıldıklarından, tıpkı bütün türlerde toplam benzer nitelikler, derecelerini ve yerlerini türlerinin ilk ve en büyüğünden elde ederler; buna göre üçgen daha basit diğer figür türlerine kendisinin çözülmesine izin vermeyen ilk figürdür, oysa bunun tersine üçgenin içindeki dörtgen çözülür. Şu halde o üçgen, her bir sınırlandırılmış ve şekillendirilmiş olan yüzeyin esasıdır. Görülecektir ki, bir başka figüre indirgenilmesine izin vermeyen üçgen, üç açısı daha büyük ya da daha küçük olan bir başka figüre dönüştürülemez, her ne kadar üstelik farklı şekilde ve yüzey ölçümüne göre öyle büyük, ya da küçük olsa da. Şu halde eğer sonsuz büyüklükte bir üçgen kabul edilirse -ben bunu reel ve salt tarz-

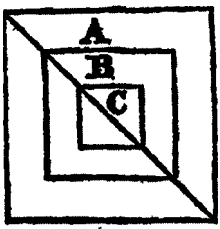

Şekil: 2

da kastetmiyorum, çünkü sonsuzun hiçbir şekli yoktur, tersine onu sırf varsayımsal olarak sonsuz diye adlandırıyorum ve ispat edeceğimiz bir açıya örnek olarak yararlı olabilir diye böyle düşünüyorum- bu takdirde, bu sonsuz büyük üçgen, en küçük sonlu üçgeninkinden daha büyük bir açıya sahip olmayacaktır, sadece daha büyük açıya değil, ortalamadan daha büyük olmayan, ya da bir başka en büyükten daha büyük açısı bulunmayacaktır. Şimdi artık figürleri figürlerle karşılaştırmayı demek istemiyorum ki, üçgenleri üçgenlerle karşılaştırmayı dikkat ve irdelememizin dışında bırakalım ve sadece açıları açılarla karşılaştıralım, bu takdirde aksi halde ne kadar büyük ya da küçük olsalar yine de birbirlerine eşittirler; bunu burada çizilmiş olan ve çapraz çizgiyle birden çok üçgene parçalanmış olan dörtgende görmek mümkündür. Burada yalnızca üç karenin dikey açıları olan ABC birbirlerine eşit olmakla kalmaz, bu çapraz çizgiyle (köşegen) teşkil edilen bütün dar açıları da -ki onlar keza pek çok çift üçgenler oluştururlar- birbirlerine eşittirler.

Böylece bu resimli benzetmede bir sonsuz tözün birinde sonlu tarzda ve diğerlerinde sonsuz tarzda, bunda küçük öbüründe daha büyük ölçüde kendini göstermesine rağmen, bütün nesnelerde bütün olduğunu görüyorsunuz. Ama biz bundan başka bu Bir'in ve sonsuz olanın içinde zıtların çakıştığını da göreceğiz. Dar ve geniş açı bir ve aynı başlangıç sebebinden kendini ortaya çıkardığı görülen iki zıtlıktır. Yani ana çizgi olan BD ile C noktasında kesişen dikey çizgi CM'nin M'nin yana eğilmesiyle kendini gösterir. Eğer dikey çizgi D noktasına karşı düzlemde döndürülürse, bu takdirde dikey bir açı teşkil ettikten sonra dar ve geniş açının C noktasına yaklaştığı ölçüde daha büyük farkını oluşturur. Ama o buna ulaşır ulaşmaz, biri diğeri gibi iptal olmak suretiyle -çünkü onlar bir ve aynı çizginin yeti-

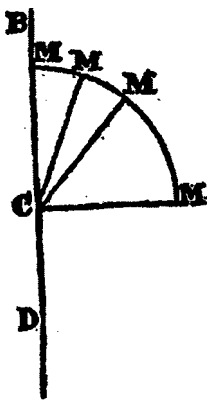

Şekil: 3

sinde Bir'dirler- dar ve geniş açının aynılığını sağlar. Nasıl dikey çizgi BD çizgisiyle birleşmiş ve farksız hale gelmişse, bunun gibi, o ondan ayrılabilir aynının içinden ve bölünemez ilkeden birbirine aykırı açıları doğurmak suretiyle ayrımı koyabilir, yani en büyük dar ve en küçük geniş açıyı ortaya çıkarır ve bu dikey açının farksızlığına ve bağdaşmasına kadar bu durum sürer ki bu mutabakat (bağdaşım/kesişme) dikey çizginin ana çizgiyle temasından ibarettir.

Artık doğrulamalara gelince, ben şunu soruyorum: Maddi doğanın ilk etkin nitelikleri arasında sıcak olanın bölünmez olduğunu ve şu halde her sıcaktan ayrı olduğunu kim bilmez, çünkü ilke, çıkarsanan nesnelerin hiçbirisi olamaz! Eğer keyfiyet böyle ise, ilkenin (prensip/başlangıç ilkesi); ne sıcak ne de soğuk, tersine sıcakla soğuğun birliği olduğunu kim bilmez? Şu halde bir aykırı olan diğerinin ilkesi ise ve değişmeler sadece her ikisinin de bir dayanağı, bir ilkesi, bir hedefi ve devamı ve tekrar birleşmesi olduğundan, bu devr-i daimi oluştururlar. En az sıcaklık ve en az soğukluk büsbütün birdir. En büyük sıcaklığın sınırından yola çıkarak, ilke soğuk olana hareket eder, bu sebepten şu nokta belirgindir: Sadece bazen her iki en yüksek değer birbirleriyle çatışma içinde bulunmakla ve her iki asgari değer bağdaşımlı olmakla kalmazlar, tersine aynı zamanda en büyük ve en küçük olan da değişmenin değişme durumunda çakışırlar. Bu sebepten sebepsiz diyemeyeceğimiz bir görüşle, hekimler en büyük sağlıkta endişeli olurlar ve tedbirli insanlar en büyük mutlulukta onun sakıncalı olduğu gibi bir düşünceye kapılırlar. Doğurma ve ölüm ilkesinin aynı olduğunu kim görmez ki? Yok olmanın son perdesi, doğmanın-doğurmanın başlangıcı değil midir? Biz

eğer o biri bertaraf edilirse onun yerine konduğunu söylemez miyiz aynı zamanda? O vardı, bu şimdi var değil midir? Muhakkak, eğer doğru düşünürsek, bir yok oluştan, bir meydana gelişten başkası olmadığını ve meydana gelişin bir yok oluştan başkası olmadığını anlarız. Sevgi (aşk) bir nefrettir, nefret de eninde sonunda bir sevgidir. Birinin nefreti diğerinin sevgisidir. Buna göre özünde ve kökünde sevgi ve nefret, dostluk ve düşmanlık aynı şeylerdir. Şu halde hekim, daha iyi bir ilacı zehirden daha başka nerde arayacaktır? Kara engerek yılanından başkası verebilir mi daha iyi olan ilacı?

En büyük zehirlerde en iyi ilaçlar saklıdır. Birbirine aykırı olan objelerde bir kuvve, yeti içkin değil midir? Peki, ne dersiniz, bu nerden kaynaklanır? Varlığın ilkesi Bir'den, her iki objenin kavranmasının ilkesinin bir olması gibi, bundan kaynaklanmıyor mu? Ve onların bir ve aynı meleke tarafından algılanmaları gibi objeler bir ve aynı dayanağın içinde değil midirler? Ben küre şeklinde olanın düzlem üzerinde durduğunu bir yana bırakıyorum, ve içbükeyin dışbükeyde yuvalandığını dikkatin dışında tutuyorum, öfkeli olanın en çok hoşlanarak sabırlı olanın yanında yaşadığına, kibirli olanın kibirsiz olanın yanında bulunduğuna ve cimrinin müsrifle ahbaplık ettiğine işaret etmeyi gereksiz görüyorum. Özetle doğanın en büyük gizlerini bilmek isteyen kimse, zıtların ve çelişkilerin asgari ve azami olanlarını araştırmalı ve gözlemlemelidir. Birbirlerine aykırı olanı, birleşmenin noktasını keşfettikten sonra ortaya koyup çıkarmak, müthiş büyüdür. Yoksunluğu, ki onunla belli bir dipozisyon bağlantılıdır, biçimin yaratıcısı, doğurucusu ve anası olarak adlandıran zavallı Aristo, düşünüşüyle böyle bir hedefe yönelmişti. Ama o hedefe ulaşamadı. O ona ulaşamadı, çünkü aykırılığın türünde durakaldı ve burada çıkmaza girdi; aykırılığın tarzına ilerleyemedi ve gözlerini hedefe yöneltmiş olarak tutamadı. Bu yüzden zıtların realitede bir ve aynı dayanakta birlikte olamayacağını iddia etmek suretiyle, büsbütün yanlış yola saptı.

POLİİNNİO: Yüce, tuhaf ve biricik olarak siz, bütünü, en büyüğü, var olanı, prensibi, Bir'i ele aldınız. Ama sizin ayrımların birliğini de konu edinmenizi isterdim, çünkü ben bir *vaeh soli* hissediyorum. Üstelik büyük bir sıkıntı duyuyorum, zira para cüzdanım sadece dul kalan bir mangır gizlemekte.

TEOFİLO: Birlik her şeydir. O açılıp geliştirilmemiştir, sayılara bölünmemiştir ve ayrılmamıştır; o sizin onu anlayabileceğiniz gibi kendine özgü değildir, tersine basit ve kapsayıcı bir birliktir.

POLİİNNİO: *Exemplum:* Orijinal doğruyu söyleyeyim mi, ben onu iyi anlıyorum, ama kavrayamıyorum. Nasıl ki onluğun bir birliği varsa, ama bileşik bir rakamsa, onun gibi yüzlük de ondan aşağı kalmayan bir bileşik rakamdır, ama o daha çok terkip edilmiştir. Binlik ondan da aşağı kalmayan bir birliktir, ama her ikisinden de daha çok terkip edilmiştir. Benim size burada Aritmetikte belirttiklerimi, siz ondan daha yüksek ve mecazi bir anlamda bütün nesnelere uygulayabilirsiniz. En yüksek nimet, şiddetle istemenin en yüksek objesi, en yüksek yetkinlik, en yüksek mutluluk, her şeyi kuşatan Birlikten ibarettir. Biz renklerden hoşlanırız, biricik belirginleştirilmiş olan tek renkten değil, o ne olursa olsun, tersine bütün renkleri içinde barındıran renk bize sevinç verir. Biz bir ezgiden zevk alırız, ama bir tek ezgiden değil, pek çoğunun armonisinden doğan bir bileşik ezgiden. Duyusal olarak algılanabilen şeyden hoşnut oluruz, ama asıl en çok bütün duyusal algıları içinde bulundurandan hoşlanırız, bütün tanınabilir olanı kapsayan bir bilgiden, bütün kavranabilir olan bir kavramdan, her şeyi kapsayan bir varlıktan, ama en çok da evrenin kendi olan Bir'den hoşlanırız. Siz Poliinnio, nasıl ki yeryüzünün bütün altınından daha ağır gelecek ve böyle altın paraların yüzlerce ve binlercesini içerecek olanlardan birine para kesenizde sahip iseniz, tıpkı değerli taş edilmiş kıymetli bir taştan mutlu olduğunuz gibi.

POLİİNNİO: Fevkalade! (Optime!)

GERVASİO: Şu halde ben artık bir bilginim; çünkü Bir'i anlamayan kimse, hiçbir şeyi anlamaz, bunun aksine Bir'i gerçekten anlayan kimse her şeyi anlar: Kim ki, Bir olanın bilgisine en çok yaklaşır, o bütün nesnelerin bilgisine en çok yaklaşmış olur.

DİCSON: Buna göre, iyi anladımsa, Nolalı'nın Felsefesi'nin bu sadık raportörünün, Teofilo'nun yorumuyla çok zenginleşmiş olarak eve döneceğim.

TEOFİLO: Tanrılara binlerce övgü ve bütün canlılardan sonsuz, en basit birlik gösteren, en yüksek ve en salt illiyete, başlangıcın sebebine ve Bir'e sonsuz övgüler olsun!

AÇIKLAMALAR

1) Castelnau von Mauvissiére üzerine bakınız, Biyografik Açıklamalar, cilt 3, açıklama 23.

2) "Aschermittwochmahl'ın yayınlanmasıyla, Londra sosyetesinde, denilebilir ki İngiliz toplumunda Bruno'ya karşı genel bir öfke fırtınası kopmuştur; Castelneau bu yüzden Bruno'dan korumasını ve konukluğunu geri çekip çekmemek bakımından kararsız kalmıştı.

3) Ben *principio*'yu metnin gerek başlığında ve gerekse ekseri yerlerinde "başlangıç" sebebi diye tercüme ettim. Gerçekte bu Almanca karşılığı, bugün Bruno'nun dönemindeki anlamından saparak çoğu kez "ilke" diye bilinir, öncelikle ahlâka ve politik ilkelere uygulanan bir tabirdir ve ilkinin anlamının hakkını vermektedir.

4) Önsöz tumturaklı ifadesiyle Shakespeare'in dramlarında karikatürize edilen, çağın beğenisini yansıtmaktadır, ki bu beğeni abartılı deyimlerden, sıfatları vs. müthiş suretle yığmaktan hoşlanıyordu (Euphynismus; İngilizce, İngiliz romancısı Lyly'nin 1579'da yayımladığı "Euphues" adlı romanından alınmadır. İngiliz barokunun tumturaklı üslubunun simgesi). Diğer yandan, o elbette Bruno'nun karakter zaafına dahil olan kişisel bir kendinden hoşnutluğu da yansıtmaktadır ki, daha çok tumturaklı tümcelerinde (bombast) bütün dâhiliğine rağmen, yine de avaz avaz bağırırcasına bir tavır takınan Alman hekimi Paracelsus'u *(Bombastus Paracelsus)* anımsatmaktadır. Bunun dışında bize garip gelen bu zaafı, çağının ruhundan izler taşıdığı için

hafifletici bir ışıkta görmeliyiz. Örneğin o dönemin bütün büyük bilginlerinin, Vanini, Campanella ve diğerlerinin kendilerini ölçüsüz bir kibre kaptırarak birbirlerini geçmeye çalıştıklarını düşünüp bu durumdan ikna olmaya çalışmalı ve M. Carrières'in dünya görüşünü okumalıyız. Besbelli o çağ bundan pek fazla rahatsız olup alınmamaktaydı. Ahlâki kültür bu noktada gerilemişti ve o en azından daha az kibar bir türdendi.

Nolalı'da kendini övmesinin nesnel olarak haklı görülen suçlanışı bunun dışında onun mistik olarak kendini putlaştırması ile olasılıkla bunda ciddi oluşuyla daha bağışlanır hale gelmektedir; o mutlakı kavramış olduğuna düpedüz inanmaktaydı. Ama o Hıristiyan mistiklerine benzememektedir, onlar "Tanrı'nın içinde yok olmakla" en büyük alçakgönüllülüğü ve nefislerini yadsımayı içlerinde barındırmaktaydılar; buna karşılık Bruno'da onun daha çok putperest-felsefi ve çoğu kez bilinçsizce bile olsa "safsatacı mistisizmi" üstün insanın anlamında "yiğitçe" idi. Buna rağmen onun inandırma gücünün ve tutkusunun bu dıştaki ölçüsüzlüğü, bunun dışında yaşamındaki ve ölümündeki ispatlanan gerçek kahramanlığı gölgelendirmeye elverişlidir. Eğer o kanaatlerini daha çok Sokrates gibi yalın bir vekârın içinde savunsaydı, bize daha sempatik görünecekti.

5) Bu diyaloglarına Bruno kuşkusuz düşünür olmaktan çok, şair olarak birkaç dizeyi önceden koymuştur ki, onlar biçimin hantallığına rağmen, daha sonra o denli seçkin ve yer yer rikkate getirici olarak "Eroici furori"de o şairane korlanan ateşini açığa vurmaktadır.

6) İletilen ilk üç şiir, asıl metinde Latince'dir, son ikisi İtalyanca'dır, yine son ikisi, yani biçimi bakımından kusursuz olmayan soneler "Eroici furori"de bulunmaktadır.

7) Armesso ve Elitropio yalnızca I. Diyalog'da ortaya çıkarlar ve Nolalı'ya "Aschermittwoshsmahl" için haklılığını belirtmesine fırsat tanırlar. Filoteo ise bütün diyaloglarda ana konuşmacıdır ve Nolalı'nın felsefesinin savunucusudur.

8) Krala kralın olanı ver! Sezara Sezarın hakkını ver.

9) O Arpinatlı'nın beğenisine göre, lezzet vermiyor (Çiçero), Klasik Latince'yi anlamıyor.

10) Olasılıkla, bir Latince sözler topluluğu.

11) Kraliçe Elisabeth'e karşı sarfettiği daha başka daha çok okşayıcı sözleri "Eroici furori"nin girişinde ve sonunda bulunmaktadır. Bunlar daha sonra Bruno'nun aleyhinde Engizisyonun suçlayıcı noktalarını oluşturdular. (Berti, Dökümanlar, 13) Bruno aşağıdaki şekilde kendini haklı göstermektedir: "Ben İngiltere Kraliçesini övdüm ve ona 'tanrısal' sıfatını dini anlamda değil, tersine ona bu sıfatı İngilteredeki krallar için alışılagelmiş olduğundan, mal ettim; ben oradaydım, ve kitabı orada yayımlamıştım. Kendimi bunun için yükümlü hissediyordum, çünkü o beni tanıyordu ve ben saraydaki elçisiyle devamlı düşüp kalkıyordum. Bu kâfir kadını tanrısal diye adlandırmakla hatalı davrandığımı kabul ediyorum."

12) "Öyle olsun!" Ben konuşmanın nüansını, havasını sadıkane verebilmek için, bu kılı kırk yarıcının Latince sözlerini daima tercüme etmeksizin yansıtmayı tercih ettim.

13) Muhakkak!

14) Daha önceki ciltlerin açıklamalarında, Bruno'nun Hristiyancı (theistik) Tanrı inancını eleştirisiz olarak bıraktığını birçok kez vurgulamıştım. (Lasson ile, çevirisinin 10. açıklaması.) Ben inanıyorum ki, o hiçbir zaman bununla kâfirliği yüzünden olası şikayetlere karşı kendini korumak istememiştir. Bruno Kamutanrıcı (Phanteist) değildi, alışılagelmiş anlamda tersine Panentheist idi. "Tanrı evrendir, evren Tanrı'nın içindedir. Tanrı muhakkak ki dünyada içkindir, ama aynı zamanda dünyanın dışındadır, (fiziküstüdür). O fiziküstü olduğuna göre, onun varlığı akıl tarafından kavranılmazdır, bu, inancın ve doğaüstü bir vahyin işidir." Muhakkak ki, bu theistik görüşle düpedüz diyaloglarda savunulan tez arasında bir çelişki gösterilebilir. Tanrı'nın bütün varlığını onun tarafından yaratılan realitenin içinde tüket-

mek zorunda olması, her mümkün olanın realite olmak zorunda kalması gibi çelişkiler vardır. Bu çelişki Nicolaus von Kues'de mevcut değildir, o üstelik, bu yönde Bruno'ya örneklik etmiştir. (Daha fazla bilgi edinmek için bkz. Clemens, "Giordano Bruno ve Nicolas von Cusa Kues", Bonn 1847, s.149 II.) Denilebilir ki, Bruno burada onun tarafından zikredilen görüşü; kendini uçurumlara atmamak için, bunu yani her şeyden önce olumlu düşünülen bir sonsuzluk kavramının uçurumuna düşmemek için kullanmıştır. Ben, "Sonsuz evren ve dünyalar" üzerine diyaloglarının girişinde (s.XXVII) ve bu eserin önsözünde etraflıca bahsettiğim gibi çok az dikkate aldım.)

15) Burada, Bruno'nun Tanrı'yı ve dünyayı hiçbir zaman özdeşleştirmek istemediğini açığa vurmaktadır.

16) Özünde illiyet ile başlangıç prensibi (ilkesi) arasındaki ayrım Summa terminor, meta physicor opp.lat. s.425'dekiyle aynı mealdedir. Lasson da, çevirisinin açıklama 13'ünde belirtmektedir ki, başlangıç ilkesi ile illiyet arasındaki farklılık ... ile ... arasında fark gören Aristoteles'de de (Metafizik V, I, 1013 a 16, IV 2, 1003b, 10 ve 20) ... ve ... ima edilmiştir, ama net bir kavram belirlenmesine ulaştırılmamıştır. Bu eserin çevirisindeki Lasson açıklamasına (13) bakınız.

Bruno'da da farklılık hiçbir zaman, tam bir netliğe ulaştırılmamıştır, çünkü o keza Aristoteles gibi çok kez bilgi sebebini varlık sebebiyle karıştırmıştır. Örneğin nokta, çizginin bir bilgi sebebidir, ama o onun varlık sebebi değildir. Son farkı ebediyyen açıklığa kavuşturmuş olan Schopenhauer'in "yeterli sebep ilkesinin dört çeşit kökü" adlı makalesinde yaptığı hizmetle mümkün olmuştur. Besbelli Bruno bu eserinde başlangıç prensibini (ilke) esasında varlık sebebi (causa fiendi) olarak, bilgi sebebi olarak değil, kavramıştır ve onun başlangıç ilkesiyle illiyet arasındaki ayrımı içkin olmayan (transeunt) ve içkin olan (immanent) etkilemeye yönelik bulunmaktadır. Prensip, transeunt'un aksine içkin illiyettir. Bütün transeunt etkileme, dış illi-

yetlilik Bruno için Tanrı'nın dünyaya transseunt (fiziküstü) illiyeti olarak ilişkisi bir yana, sadece zahiridir. Gerçekte (metafiziki olarak) sadece içkin etki olup biter. Lasson'un açıklama 13'deki içkin bir etkilemenin, bu görüşünün bir mekanik doğası açıklama ile birleştirilemez olduğu hususundaki muahezesini ben burada Lotze'nin metafiziğine işaret ederek, savunmak isterim. Düpedüz Lotze bilindiği üzere, bütün alanlarda öyle adlandırılan mekanik doğa açıklamasının seçkin bir temsilcisiydi, hatta yeni vitalizm sayesinde çok kez tekrar vazgeçilen ölçüde psikolojik, fizyolojik alanlarda bundan çok kere vazgeçildiği derecede, ama Lotze yine de metafiziğinde burada ilkin Bruno tarafından (Spinoza tarafından) bütün etkilemenin kesinkes temsil edildiği içkinlik kavramının temsilcisi olarak görülmektedir. Örneğin sadece Lotze'nin Metafizik Konferanslar'ına bakınız (tarafımdan bizzat aynen yazılmış olan makaleye göre):

"İçdüşünümlerimizin sonucu, etkilemenin kavramından kaçınmamız hiç mümkün değildir, ama aynı zamanda iki *bağımsız* nesnenin a ve b, ki onlar birbirleriyle ilintisizdir, durumlarında birbirlerine göre yönlendirilmelere zorunlu bırakılmaları keyfiyeti çelişkidir. Bundan çıkarılan zorunlu mantıksal sonuç, tek tek nesnelerin a ve b'nin bağımlılığının onlar şimdiye kadar zımmen kabul ettikleri gibi büsbütün ortadan kaldırılmak zorundadır ve a ve b'yi aynı zamanda diğer geriye kalan bütün tek tek nesneleri Bir-biricik olanın gerçekte var olan niteliğinin sadece bağımlı kısımları, ya da durumları ya da değişmiş şekilleri, ya da yaratıkları olarak kabul etmek zorunluluğudur ki onun birliğinde onların varlığı içkindir, ama öyle bağlantılıdırlar ki, onlardan hiçbirisi yok olamaz. Bu sayede transeunte etkileme a ve b arasında bir M varlığının dahilinde bir içkin varlığa indirgenecektir, yani a'da oluşmuş bulunan bir durum, buna göre M'nin de bir durumu olacaktır ve neden sonra o olması için, hiçbir aracılığa ve üremeye ihtiyaç göstermeyecektir. Ama bizim keza daha önce her bir tek tek nesneye olduğu üzere M ye

yüklediğimiz birlik, yeni ortaya çıkarılan a durumuyla varlığının aksatılmasının sebep olunmasına katlanmayacaktır, yani M ile daha önceki özdeşleşmesinin değiştirilmesine göz yummayacaktır. Ama a yüzünden aksatılmayı dengelendiren bir ikinci b durumun yeniden üretilmesi sayesinde sağlanabilir. Burada nasıl ki a, görünürde bağlı olmayan varlığın durumu olarak ortaya çıkarsa, bunun gibi b de ancak bir ya da birden çok tek tek varlığın ancak durumu olarak görülür ve bu bizim a tarafından doğrudan doğruya b üzerine ika olunan fiziküstü etki olarak gözlemlediğimiz olgudur.

Tek tek nesnelerin M'ye ilişkisinin ifadelerini biz sadece tek tek nesnelerin bağımsızlığının yadsınmasının tastamamına isabetli olduğunu ima etmek için kullandık. Buna karşın kendileri sayesinde farklılık gösteren olumlu bütününü, yani simgesel olarak kökenlerinin, simgesel adlarının M'den oluştuğunun belirtilmeleri, örneğin kısımları, sudurları, yaratıkları vs. hepsi de kesinkes yetersizdir ve isabetsizdir. Bunun daha başka türlü olmaması da belirgindir. Eğer nasıl oluyor da bir M tek tek nesnelere bölünür, ya da farklılaşır diye sorarsak, bu soru daima herhangi bir türden bir olayının tasviriyle cevaplandırılabilir. Ama her olay birbirlerine oranlarının değiştiği daha önce mevcut ilinti noktalarının (koordinat) şart koşulmasını gerektirir. Bu sebepten kendiliğinden anlaşılacağı üzere, birlikten bir çoğunluğun ilk oluşumunu her keresinde mevcut bir çokluktan yola çıkmak zorunda olan olumlu açıklamalarla belirgin kılmak mümkün değildir. Tek tek nesnelerin M'den bağımlılığının bir olumlu açıklamasından vazgeçilirse, bu takdirde onun iddiasının hiçbir çelişkiyi içinde barındırmamasını isteyebiliriz. Böyle bir çelişkinin sık sık Bir'in çoğula eşit kılınmasında görülebilir olduğuna inanıyoruz. Ama o eğer her iki nitelik (yüklem) aynı özneye aynı bakımdan atfedilirse, ancak o zaman var olacaktır. Her iki tümce de; "sadece bir M vardır" ve "birçok M vardır" birbirleriyle çelişecektir; ama şu tümceler, "sadece bir kayıtsız şartsız (bağımsız)

M vardır" ve "sayısız bağımlı M'ler vardır ki onlardan hiçbirisi M değildir" birbirleri ile uyumludurlar. Sonunda şu iddia: "Şu bir M tek tek bütün varlıkların varlığını tâbi ve zorunlu kılar" tümcesi, Özdeşlik yasasına karşı hiçbir çelişkiyi içermez. Çünkü, eğer kısalığından dolayı şöyle ifade edersek: "M çok olandır", yine de bu bağlantısı altında hiçbir zaman A ve A arasındaki özdeşlik ilkesinin ifade ettiği eşitlik anlaşılmaz, tersine zorunlu kılmanın bu kendine özgü olan anlamına düpedüz sahiptir ki, buna göre tek tek varlıkların toplamı, çokluğun toplamı olarak değil, tersine sadece M'nin birliğine eşit kılınabilir, eğer onu düpedüz topyekun niteliği ve varlığı içinde M'ye tâbi ve onun sayesinde bağımlı telakki edersek, böyle düşünürüz."

Burada Lotze tarafından en saydam mantıksal netlik içinde geliştirilen düşünce, daha çok mistik ve ne yazık ki Nicolaus von Kues'in düşüncelerinin araya karıştırılmasıyla bulanıklaştırılan sezişinde Nolalı'nın bu yazısının içerdiği denilebilir ki biricik bilimsel değerli olan yanıdır. Biz Lotze'de Tanrı'nın fizikküstü olması düşüncesinin onun içkinliğiyle çelişkisiz olarak nasıl birleştirilebileceğini de görüyoruz, oysa Bruno'da, tıpkı girişte ve açıklama 14'de belirtildiği üzere, bu çelişki çözülmemiş olarak kalmakta ve Bruno'nun kafasını karıştıran olumlu sonsuzluk düşüncesinin bir sonucu olmaktadır.

17) Bütün halkalarının içinden geçmiş olarak "akıl evrenin kitlesini harekete geçirir ve bedene nüfuz eder." (Vergil, Aeneis VI, 726.) Vergil çoğu kez stoik ve Eflatuncu ideleri şiirlerine katar. *Mens* dünya ruhudur, *universum (magnum corpus)* onun şekillendirilmiş olan bedenidir. (Bkz. Aeneis VII, 730, Georgica IV, 219.)

18) İç illiyetin burada açıklanan etkililiği kuşkusuz özel bir hayat gücü sözkonusu olmamasına rağmen, Vitalizm diye adlandırılmasına izin vermektedir. Bu arada daha eski vitalistik açıklamaya karşı haklı olarak yapılan itirazlar, yani oluşum yasalarının yakinen araştırmasının galibi zan olarak ileri sürülen

hayat enerjisine derhal indirgemeyi gözardı ettiği yolundaki suçlaması, yani belirli bir ölçüde hiçbir şeyi açıklamadığı, öyle adlandırılan Modern Yeni Vitalizme karşı hiçbir şeyi sebeplendiremediği yolunda düşünceler vardır. Bu Modern Yeni Vitalizm, iç hayat gücünün mekanik ve kimyasal yasalarla bağımlılığını hiçbir zaman devre dışı bırakmamakta, sadece onların tek başlarına oluşunun fiziki alanda kavramaya yeterli olmadığını iddia etmektedir. Mimar da örneğin çekim gücü yasasına ve mekaniğe bağlıdır. Yine de bu yasalar, tek başlarına amaçlı bir binanın ortaya çıkmasını açıklamamaktadır. Bu tadille Bruno'nun görüşü, bugünkü gelişimin doğa yasalığına nüfuz etmiş olan bilimsel açıdan da tutarlıdır ve hatta sırf mekanistik (materyalistik) tasavvur tarzı karşısında, tercih edilmeye layıktır. Başlangıçta sırf mekanistik, materyalistçe kuramı destekler görünen Darvinizm düpedüz modern gelişiminin seyrinde hayatın vitalistik olarak kendini açıklamasından medet ummayı gerekli görmüştür. (Bkz. Korwan, Darvinizmden Vitalizme, Prusya yıllığı 1905. Ağustos sayısı, s.201-220. Hans Driesch, Tabiat Kavramı ve Tabiat Hükmü, Leipzig 1904.

19) Besbelli Bruno burada Plotin'in "Enneaden"indeki aşağıdaki pasajı, II, 9, Kiefer'in seçmeler çevirisinde (Eugen Diedrichs, Verlag 1905. II. Cild s.10 ff) göz önünde bulundurmuştur. Dünya ruhuyla kendi ruhumuz arasındaki farkları dikkate almalıyız: O dünyayı yönetir... Bizim ruhumuzun, bedenimizi yönetmesi tarzında yönetmez dünyayı, o dünyayı onun bağlarının içinde kalmaksızın sevk ve idare eder...

Daha önce önceki ciltlerdeki açıklamalarda belirtildiği üzere, (özellikle keza Sonsuz Evren ve Dünyalar Üzerine, cilt 3) diyaloglardan anlaşılacağı gibi, Bruno yıldızları canlı, "büyük organizmalar" olarak kabul etmektedir. Son zamanlarda bu görüş, zekice bir tarzda tekrar Fechner tarafından kabul edilmiş ve sebeplendirilmiştir. (Zendavesta. Bakınız ayrıca Willy Pastor, İnsanın Döneminde Dünya. Eugen Diedrichs, Verlag 1904.) Bu

büyük organizmalar (yıldızlar) fikri etkinliği, onların düşünüşü yine de içdüşünümsel değil, içsezgiseldir. (Ed. V. Hartmann, Bilinçsiz Olan.)

21) Bunun için Schiller'in Estetiğine bakınız, özellikle Fr. Schiller, Estetikle Terbiye, Eugen Diedrichs, Verlag 1905.

22) Vergil'in, Eclog. III, L.'inden alıntı. *Dic mihi Damoeta, cujum pecus? an Meliboe?* (Söyle Demotas, hayvan kime ait? Malibeaus'a mı?)

23) Aşırı derecede.

24) Selam size bay Magister! Ben senin kulunun kuluyum ve ayaklarının taburesiyim.

25) Allah seni sonsuza dek lanetlesin! Allah senin müstehakını versin!

26) Şu halde bay Teofilo kaziyeleriyle sözünü sürdürsün!

27) Şu halde ne varsa, canlıdır!

28) Gök ve yer başlangıçtan beri ve nemli, tarlalar seni ışık saçan ay yuvarlağı, seni ışıldayan güneşi içinden canlandıran bir ruh ve uzuvlarının içinden geçerek akan akıldaki kitleyi kımıldatır ve bütüne nüfuz eder. (Vergil Aeneis, VI, 724 ff.)

Vergil Ortaçağda Hıristiyanlığa yakın düşünen bir şair olarak özellikle saygı görmüştür. (Vergil, Büyücü. Bkz. Scheffels, Ekkehard.) Yeraltı düyasında oğlu Aeneas tarafından ziyaret edilen Anchises (stoik ve Eflatuncu unsurlarla karıştırılmış olan) bütün felsefi bir sistemi anlatmaktadır ki, bu mısralar onun bir kısmını oluşturmaktadır. O orada bunun dışında diğerleri arasında ruh göçünü (tenasüh) öğretiyor, yani yeraltı dünyasında arıtılmış olan ruhların yeryüzündeki hayata, yeniden yukarıya çıkmasını dile getiriyor, aşağı yukarı Eflatun'un Cumhuriyet'teki örneğine göre.

29) Onlar var olanlar değildir, tersine var olandadırlar.

30) Sen ey nesil, ölümün buzlu ürpertisiyle titreyen seni Styx hiçten gölgelerin karanlığı korkutur, şairlere mükemmel konu ve kuruntu cehennemleri. Bil ki, eğer alevlenen kor ateş,

yeşilliğin sinsi zaafı bedenlerini yok ederse, ruh ne acı ne de sancı tanır. Ruh asla yok olmaz, en doğrusu önceki yuvayı ruh yenisiyle değiştirir ve yaşar, etkiler, onda her şey değişir, ama hiçbir şey mahvolmaz... (Ovid, Değişiklikler XV, 153-159, 165). Ovid bu sözleri Pisagor'a söyletiyor.

31) Vaktiyle var olan nedir? Gelecekte olacak olanın aynı güneşin altında var olan hiçbir şey yeni değildir. (Bkz. Salamo'nun Bilgeliği, I, 7.) Lasso'nun çevirisinin önsözünde kuşkusuz haklı olarak, burada öğretilen ölümsüzlük inancının kötü bir avuntu verdiğini belirtiyor. Çünkü o hiçbir bireysel ölümsüzlük inancı değildir, zira metin uyarınca birey sadece görünürde bir yaratıktır; gerçekte bu yer Schopenhauer'in görüşünü anımsatmaktadır. (Bkz. Gerçek Varlığımızın Tahrip Edilememezliği Üzerine. Diğerleri arasında eser I, madde 54, Frauenstaedt baskısı I, s.323.) Bunun dışında Bruno bunun tam bilincinde değildi; bununla birlikte eserinin diğer pasajlarında, (*de minimo*, s.13, *de monade*, s.151) ve diğer bir yerde, aslında tek tek monadların tahrip edilememezliğini, bireysel bir ölümsüzlüğü kabul eder görünmektedir. (Schopenhauer'in düşüncelerinin de çoğu kez bu yönde göz kamaştırması üzerine bkz. Düşünceler Dünyasının Yaylasında, s.65 ff, s.81.)

Her ne kadar mekân ve zaman öyle adlandırılan *principium individuationis*'i oluştururlarsa da, yani eğer bireylerin çeşitliliği mekân ve zaman olmaksızın düşünülemezse de, bundan mantıken ölümle bireyin derhal genel olanın içinde sona erdiği sonucu çıkmaz. Çünkü mekân ve zaman görüşünün düpedüz bunun için, burada hayatta kalanlar için, onların mekân-zamansal görüş alanından yiten birey için hiçbir zaman silinip yok olmasına gerek yoktur. Bruno bireyin gelişimini sürdürdüğünü kabul ettiğinden, o bunu da besbelli şart koşmuştur, yani gerçekten bireysel ölümsüzlüğü (bilincin devamı ile birlikte) kabul etmiştir.

32) Ben bilmek isterdim, acaba biçim dünya ruhu olarak her yerde nasıl bütündür?

33) Ben onu çok iyi anladım.

34) Bu, beyne kabağın içinde sahip olmak, demektir.

35) Kendinize haham diye küfür ettirmeyiniz.

36) Bu bir rahipçe ve ruhbanca ünvandır.

37) Sezarın hakkını Sezara ver!

38) Kendini övmek istemeksizin (kıskançlık gözden ırak olsun!)

39) Eğer karineden zorunlu mantıksal çıkarım yaparsak.

40) Hah işte, öyle belirli bir derecede nükteli!

41) En doğruyu öğretmek görevim olduğundan, keza öğretmek isteyenleri de bir hükme bağlamakta yarar görüyorum.

42) Bruno'nun burada göndermede bulunduğu Fransız Petrus Ramus'dur (1515-1572). Öyle adlandırılan *Scholae dialectiae*'nın (1548) yazarı. (Physicae 1565, Metaphysicae 1566) O Aristo'nun mantığını iyileştirmeyi denemiştir. İtalyan düşünürü Franciscus Patritius'un (1529-1593), ana eseri Discussiones Peripateticae'dir (1571-1581) ve muhakkak ki, onun tarafından birçok bakımdan yanlış anlaşılmış olan Aristoteles'in sert bir eleştirisidir. Bruno gibi Theodor Angelutius da, bir Aristocu olarak onun *Exerc tationum Theodori Angelutii cum Francizco Patritio* eserindeki tumturaklı üslubu ve kendini beğenmiş kibrini kınamaktadır ve onu alaylı bir şekilde *magnificus triumphator Franciscus Patritius sempe augustus* diye adlandırmaktadır (polemik yazısı, s.13). Fiorentino bununla birlikte (Bernerdino Telesio ossio studi storici su l'idea della natura, İ.S.371) eserinde, onu Bruno'ya karşı biraz korumaktadır ve pek çok sözleri ve aşırı tutkulu belagatli Aristo'ya karşı saldırıları arasında bazı anlayışlı hükümlerin ve gözlemlerin de bulunduğunu iddia etmektedir. Bernardinus Telesius'un (1508-1588) ana eseri olan *De natura juxta propria principia,* Nolalı'nın Doğa Felsefesinin bir öncüsüdür, Bruno onu sık sık zikretmektedir. (Bkz. onun üzerine Fiorentino'nun anılan eseri.)

43) Hoşgeldiniz baylarım!

44) Ben de ciddi olarak hiddetlenmiyorum, çünkü bay Gervasio'dan nefret etmiyorum.

45) Avicebron Arap değildi, tersine Yahudi idi. (Eserinden özetler için bkz. Munck'da Mélanges de philosophie juive et arabe. Paris 1859, s.300 ff.)

46) Madde kavramı Bruno tarafından içeriksiz bir soyutlamadır. Bu "madde" her şey olabilen her türlü yakinen belirlemesi olmayan bir edilgen "şeydir" onda. Bruno Lasson'un, açıklama 39'da doğru vurguladığı üzere, Aristoteles'in doğru gördüğü madde kavramının görece karakterini büsbütün gözden kaçırmaktadır. Madde ile biçim arasındaki karşıtlık salt bir karşıtlık değildir, her bir şey aşağı olanın karşısında aynı zamanda biçimdir, daha yüksek olanın karşısında maddedir. Sözgelimi her kelime zaten biçimlendirilmiş bir düşüncedir, ama sözler (biçimlendirilmiş düşünceler) tekrar bağlamlı bir konuşmanın maddesini oluştururlar. Keza doğada da öyle olur; daha önce biçimlendirilmiş maddeler her yerde daha yüksek organizmaların maddesini oluştururlar. Doğa bilimi her yerde sadece daha önce biçimlendirilmiş olan maddelerle düşüp kalkar, kimyasal analiz hiçbir yerde kendinde (zati) maddeyi bulamaz. Bu kendinde madde, Kant'ın kendisinde şeyidir, bir x'dir ki, onun varlığını, idealistçe yadsımak mümkündür, kanımca yadsınmalıdır.

47) Bruno'nun bu tarzda Eflatunculaın örneğine göre eline geçirdiği madde kavramı, kesinlikle daha sonraki metafizikçilerin, örneğin Hegel'in öyle adlandırılan "saf varlığı"dır. Hegel bu saf varlığın hiçliğe büsbütün eşit olduğunu iyice anlamıştı. Gerçekte o tasarımın hiçliğidir. Böylece saf varlığın içinden daha yüksek birlik olarak geliştirdiği saf varlığın o ünlü eşit kılınışına ulaşmıştır. Bruno, buna göre Hegel'in bir öncüsü olarak belirtilebilir. Dünyayı, yerinde bir deyimle kavramlardan inşa etmek ödevini kendine mesele edinen bu tür metafiziğin büyük kusuru, soyutlamaların ve düşünüşün çıplak ilinti biçimlerinin

şeyleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Daha önce Berkeley "İlkeler"inde içeriksiz soyutlamaların bu şeyleştirmesinin safsatasını net bir şekilde aydınlatmıştır.

48) Bruno burada, çok kere olduğu üzere, Aristoteles'i yanlış anlamanın hatasına düşmektedir. Entelechie olarak ruh Aristoteles için sırf bir akzidens (rastlantısal nitelikli) değildir, bedensel örgütlemenin sırf sonucu değildir, tersine bu örgütlemenin bizzat şartı olan şekillendirici ilkedir, örgütlendirici güçtür. (Bkz. Aristoteles, de anima II, I, IV.) Bunun aksine, Bruno burada biçim kavramını bulanıklaştırmakta ve onu izliyende keza madde kavramını içeriksiz bir soyutlamaya indirgemektedir.

49) Burada geliştirilen düşünceler, esasında sadece Nicolaus Von Kues'in öyle adlandırılan "Posset"inin bir öğretisidir. (Bkz. bunun üzerine benim önsözüm.) Bütün mümkün olanın keza reel olmak zorunda olduğuna dair bu anlamsız düşünce, zorunlu olarak en karanlık akıl mistisizmine götürmüştür ve Bruno'nun bütün metafiziğinin Aşil topuğunu oluşturmaktadır.

50) Salomo'nun meselleri 30, 16. Luther'in çevirisine göre: "Cehennem, kadınların kapalı rahmi, toprak suya doymaz ve ateş konuşmaz: Yeter diye!" Salamo'nun benzetmesinin müstehcenliği bu çeviride yeterli bir açıklıkla belli olmamaktadır; Boccaccios'un o ünlü nuvelini anımsatırsak belirgin hale gelir. Bu Nuvelde şeytan cehenneme götürülür; kelimesi kelimesine: "Kadın organının kapısı hiçbir zaman: Yeter! demez."

51) Asla biçimleri içine almakla doldurulmaz.

52) Ya da ben ona Anti-Lyceum'da tek başıma -elbet öyle tek başımayım, en az tek başıma olduğum için yalnızım, ileri geri geziniyorum ve kendimi kendimle eğlendiriyorum.

53) Hedefe ulaşanlardan o kadın diye adlandırılır; o hepsini bir kelimede evetlersek; meseleyi daha derinden inceleyenler tarafından bir Frauenzimmer diye adlandırılır.

54) Annem bana günahla gebe kaldığı için.

55) Ben o yere düştüm!

56) Sonunda!

57) Kesinkes değil, hiçbir zaman!

58) Ben içimden geldiği gibi konuşuyorum.

59) Lasson bunu "trüffel" (yer mantarı) diye çevirmiş. Besbelli burada çevrilemez olan bir kelime oyunu sözkonusudur.

60) Ey Pisona bana inan, bekar bir hayattan daha tatlısı yoktur.

61) Ender bir kuş.

62) Bkz. c.I. s.177,183, açıklama 22 ve 81'deki notum.

63) Şimdilik bunun üzerine yeter!

64) Bruno'nun burada alıntıladığı eserin pasajları Johannes'-in İncili 19, 10; 22, 9; Patrik Jakob burada elbet sözkonusu değildir; olasılıkla Bruno, Musa I, 32, 24 ff.yi göz önünde tutmuştur. Bütün manevi olanın, maddi olduğu düşüncesi kilise babası Tertullian'da daha önce mevcuttur ki bizzat Tanrı'yı maddi telakki etmektedir. Bruno bu eserinde Skolastiğin bataklığında daha da derine batmaktadır ve o kendi Patristik'tir (Kilise babalarının bir filozofu).

65) Plotin, Enneaden II, 4, 4, ed. Kirchhoff XII. c. I, s.112 ff.

66) Ben bunu kabul ediyorum! ya da keza: "Hadi söyle!"

67) Bu ıssız düşünce sislerinin bulanık kaynağı yine Cusaner'dir. (Bkz. Falchenberg, Nicolaus Cusanus'un Felsefesinin Ana Çizgileri, s.11). Cusanus için sonsuzluk Birliktir; denilebilir ki, sonsuzluk her şeydir, düşünülebilen ve düşünülemeyen her şeydir; olumlu sonsuzluk sarhoşluğu her türlü düşünüşü ortadan kaldırır.

68) Aynı olan her bir şeyin aynı zamanda bir şey olması mümkün değildir; bunu ben de kavrıyorum!

69) Siz buna rağmen onun boyutları olmadığını iddia ediyorsunuz.

70) Hepsinin boyutları olsun diye, onun boyutları yoktur.

71) Bkz. Munck, Mélanges de philosphie juive et arabe. Avaroes (İbni Rüşd) Aristoteles'i yalnızca Latince çevirilerinden biliyordu.

72) Muhakkak ki Aristoteles, taraftarlarıyla iddia etmek istemiştir ki biçimler en doğrusu maddenin yetisinden (kuvve) dışarıya çıkarılır, o yetinin içine nüfuz etmek yerine onlar onun içine basılmakla değil, maddenin içinden dışarıya çıkarlar (bkz. açıklama 76).

73) Çünkü ilkeler kendi durumlarında ısrar etmek zorundadırlar.

74) Zaten Lasson, çevirisinin 65, 66. açıklamalarında Bruno'nun Aristoteles'e karşı bu saldırılarını haksızdırlar diye reddetmektedir. Nasıl skolastikler tarafından çok çeşitli olarak Aristoteles yanlış anlaşılmışsa, Bruno tarafından da yanlış anlaşılmıştır. Aristoteles'in, madde ve biçim kavramlarının görece-liğini anlamış olduğu daha önce açıklama 46'da zikredilmişti. Aristoteles için madde kendinde şey (noumen) değildir, Bruno'nun anlamında hiçbir "töz" değildir. Maddenin keza olasılığa göre var olduğunu da söylememektedir, tersine onun olasılığın varlığı olduğunu ileri sürmektedir.

En net olarak Kant "Saf Aklın Eleştirisi"nde (Reclam nüshası s.243) madde ve biçim kavramlarının sırf ilintili doğasını belirtmiştir. O diyor ki: "Madde ve biçim. Bunlar bütün diğer içdüşünümlere esas alınan iki kavramdır, onlar aklın her türlü kullanımıyla ayrılmayacak şekilde birleşmiştir. Madde, yani bunun ilki denilebilir ki belirlenebilendir, ikincisi belirlenebilinenin belirlenmesidir (her ikisi de fiziküstü aklın içindedir çünkü verilmiş olandan nasıl belirlendiğinin tarzı her türlü yalıtlanmıştır. Mantıkçılar önceleri genel olana madde, spesifik ayrıma ise biçim diyorlardı. Her hükümde, verilmiş kavramları (hüküm için), maddenin ilişkisini (bağlamlar yardımıyla) ise, hükmün biçimi diye adlandırmak mümkündür. Her varlıkta onun bütünleyici parçası (essentialia) maddedir, onların bir nesnede nasıl bağlantılı kılındığı ise özüne ilişkin biçimdir. Keza nesneler bakımından esas itibariyle sınırsız realite, bütün olasılığın maddesi olarak, ama aynı şeyin sınırlandırılması bununla birlikte

(olumsuzlama), kendisi sayesinde bir nesnenin diğerinden trensendental kavramlara göre farklılık gösterdiği biçimi olarak anlaşılır. Yani akıl, ilkin bir şeyin verilmiş olmasını (en azından kavramın içinde) talep eder, onu belirli bir tarzda belirleyebilmek için. Bu sebepten saf aklın kavramında madde biçimden önce gelir ve Leibniz onun uğruna ilkin nesneleri (monadlar) kabul eder ki, onların içinde bir tasarlama gücü olduğunu ileri sürer; buna göre onların dış ilişkisini ve durumlarının ortaklığını (yani tasarımları) buna dayandırmak için böyle düşünür. Bu sebepten mekân ve zaman, mekân tözlerin ilişkisiyle, zaman ise aynı şeyin niteliklerinin bağlantısıyla birbirleri arasında ilişkilendirilmesiyle sebepler ve sonuçlar olarak mümkün olmuştur. Onun gerçekte öyle olması gerekecekti, eğer saf akıl objelere doğrudan doğruya ilintili olabileceği ve mekân ve zaman kendinde şeylerin bizzat belirlenmeleri olsaydı. Ama onlar sadece duyusal görmeler ise, ki onların içinde biz bütün objeleri yalnızca görüntüler olarak belirleriz, bu takdirde görmenin biçimi (duyusallığın öznel bir niteliği olarak) bütün maddeden (duyumlardan) öncedir, şu halde mekân ve zaman bütün görüntülerden öncedir ve deneyin bütün verilerinden öncedir ve en doğrusu onları hepsinden önce mümkün kılar."

Her şeyden önce Bruno'yu en sonunda hemen hemen garip çelişkilere maruz bırakan Aristoteles değil, eleştirel sağduyusunun var olmamasıdır. Her şeyden önce izleyen diyaloğunda Bir'in üzerine gerçekten ileri geri konuşmalarda bulunmasına yol açan ve sonunda çelişkinin (çelişenin uyumu) bütün bilginin anahtarı olduğunu ileri süren tümcesinde tepe noktasına ulaşmıştır. Kant'dan çok önce ve ondan çok daha net ve anlaşılır şekilde, Berkeley Bilginin İlkeleri'nde bu çelişki metafiziğinin öyle adlandırılan soyutlamasının ve şeyleştirmesinin kötüye kullanımıyla (nesneleştirme) soyut kavramları oluşturduğunu ispatlamıştır. Soyutlamak, ayıran düşünüşün sırf bir etkinliğidir; özel olan bir şeyi bir yana bırakmaktan daha başkası değildir.

Bu etkinliğin tasarlamayı tasarlaması için hemen hemen hiçbir şeyi bırakmayacak kadar ileri götürüldüğü belirgindir. Ama eğer tasarımın bu biçimi, öyle adlandırılan saf varlığı, ki onu Hegel (çelişkinin uyumunun Brunovari taklidi içinde) hiçe eşit kılmıştır, bütün nesnelerin ezeli dibi kabul edersek, bu takdirde bu zihin etkinliğinin kapsamını gözardı etmiş oluruz. Çelişkilerin birleştirilmesi düşünüşün canına kıymasıdır ve canına kıyması olarak kalacaktır. Soyutlamalar tasarımlar değildirler, ya da Berkeley'in söylediği gibi, soyut idelere sahip olmak mümkün değildir; soyut idelere sahiplik, bir etkinliği bize var olan bir şey halinde gösteren bir kendini aldatmadır. "Eğer ben üçgenlere ilişkin herhangi bir teorimi ispat edersem, benim üçgenin genel kavramını gözümün önünde bulundurduğumu kabul ederim. Ama bu, sanki ben ne eşit kenarlı ne de eşit kenarsız ve eşit açılı ve eşit açısız bir üçgenin idesine sahipmişim gibi anlaşılmamalıdır, tersine sadece anlaşılmalıdır ki, ele aldığım tek üçgen onun bu ya da şu türden olmasına bakılmaksızın her türden düz çizgili üçgenleri temsil etmektedir, ya da onların yerine duran ve bu anlamda genel olan bir üçgendir. (Bkz. Berkeley, anılan pasaj, s.12. Kirchmann'ın çevirisi.) Böylece genel madde, ilkin kendinde oluşun diyalektik aldanış olduğu sırf bir soyutlamadır.

Berkeley haklı olarak şöyle soruyor: "Soyutlamayı duyusal nesnelerin var oluşunun algılanmasından ayrımına kadar ileri götürmek mümkün müdür, öyle ki onlar algılanmaksızın vardırlar gibi bir tasarıma ulaşsınlar? Işık ve renkler, sıcaklık ve soğukluk, uzam (yer kaplama) ve figürler, bir kelime ile gördüğümüz ve hissettiğimiz nesneler, bütün bunlar farklı türden duyu organlarının duyumlarından, tasarımlardan, idelerden ya da onların duyulara etkilerinden daha başka bir şey değillerdir, ve mümkün müdür ki sadece düşüncede onlardan herhangi birisini algılanmalarından ayırabilelim? Ben kendi hesabıma bir nesneyi bizzat kendinden kolayca ayırabilirim diye düşünüyorum."

(Berkeley, anılan pasaj, s.29.) Öyle adlandırılan sağlıklı akıl, bu Berkeley'in *esse est percipi* (varoluş algıdır) kabul etmesini engelleyen ve duyuların duyumları ardında zati olarak var olan bir maddeyi şart koşmaya engel olan şey ikidir. Birincisi illiyetini bizim bizzat içimizde kavramadığımız, dışımızda bir illiyeti kabul ettiğimiz bütün görüntüleri (olayları) düşünme zorunluluğu. Bundan başka bizim kendi zihnimizin içinde hüküm süren yasallıkla, düşünüşümüzün kurallarıyla koşutluk oluşturan ve deneyin doğruladığı bir paralelliğin varlığını görmek zorunda olduğumuz o görüntülerin (olayların) görmemezlikten gelemeyeceğimiz o yasallığı... Leverrier tarafından önceden hesaplanan gezegen, örneğin tıpatıp önceden kestirilen zamanda onu arayan astronomların görüş alanına girmiştir. Onun bu anda varlığına kavuştuğunu mu kabul edeceğiz? Bu saçmalıktan kaçınmak için, yine de deneyimizin öte yanında da bu gezegenin herhangi bir varlığını şart koşmaya zorunluyuz. Elbet, biz Kant ile onun tam bir eleştirel bakış açısına ulaşırsak ve öyle adlandırılan illiyet ilkesini öznel bir geçerlilikte kabul edersek, bu takdirde bu gezegenin varlığı, deneyimizin öte yanındaki var oluşu ispat edilmemiş olarak kalacaktır. Ama Kant'ın bu bakış açısı eleştiri üstü olarak adlandırılabilir; eğer biçimsel düşünüşümüz öznemizin öte yanındaki var olan şeyler için hiçbir geçerlilik arzetmiyorsa, yani bilinç fenomenlerimizin yorumu için bir geçerlilik hak iddiasında bulunuyorsa bu takdirde bizim elimizde geride kalan, solipsizm (hayat bir düş) ya da tutarsız bir kuşkuculuktan başka ne olabilir ki? Hak iddialarını ispatlamanın hoşgörüsüzlüğü üzerine de gitmemiz mümkündür. "Saf Aklın Eleştirisi" elbette bir dış dünyanın tümdengelimli bir ispatının sırf düşünen Ben için mümkün olmadığının, bunun doğurgan olmayan *cogito, erge sum'u* aşmadığının tesbiti gibi ölümsüz bir hizmette bulunmuştur. Sırf düşünüş, biçimsel bir etkinlik olarak kendi gölgesinin üstünden atlıyamaz, o Schiller'in aşağıdaki dizelerindeki gibi iddiasından vazgeçmek zorundadır:

"Ah hiçbir patika oraya götürmek istemez.
Ah üzerimdeki gökyüzü
Toprağa değmek istemiyor
Ve orada asla burda değildir!"

"Orada" gökyüzü fiziküstü realitedir, yeryüzü "Burada" bizim deneyden vazgeçen kurgusal düşünüşümüzdür. Buna rağmen, naif insan aklı güçlük çıkarmadan, sırf amprik realiteyi metafizik bir dünya olarak damgalayarak kolayca duyumlarının içeriğini kendinde (zati) şey olarak şart koşmak suretiyle metafizik yapmaktadır. Felsefi düşünüşün ödevi sadece bu naif metafiziği onunla bağlantılı olan inanç eylemini tam olarak çelişkisizce nihai olarak şekillendirmektir. Bunu sonunda yine Kant yaptı: "Saf Aklın Eleştirisi"nde pratik aklın sistemine götüren, köprü kuran geçişi buldu. Kant'dan daha belirgin olarak bu köprü kurma Fichte'de (Bilim Öğretisi) görülmektedir. Fichte için madde saf Ben'in (Amprik Ben'in değil) etkinliğinin bir ürününden başkası değildir.

Esse est percipi "varlık bilinçtir" tümcesi eğer biz onu ters yüz edersek ve bu ters yüz etmekle bağlı olan yüklem olarak damgalanan esse'nin içeriksiz soyutlanmasının buna bağlı tehlikesinden kaçınırsak, bu zahiri paradoksluğunu yitirmiş olur. Gerçekçi (örneğin Kirchman) şöyle der: Algılanan şey vardır. Bununla bir analitik değil, sentetik hükmü ifade etmek istemektedir; onun algılanana mal edilen varlığı algılamanın kendinden bir parça ayrı bir şey olmalıdır. Ama bize bu varlık üzerine hiçbir bilgide bulunamaz. İçdememizin kefil olduğu kendi varlığımız duyumlardan, tasarımlardan, isteklerden, ruhun kendi görüntüsünün toplamından ibarettir. Dışımızda olan varlık üzerine nasıl olur da ipucu olmaksızın bir tasarımda bulunabiliriz? Şu halde nesneler dışımızda sadece objeler değil, özneler olarak da var olmak zorunda olduklarına göre, biz onlara bir öznellik, bir kendi için oluş, tıpkı bizim o olmamız gibi, mal etmek zorunluluğundayız. En naif şeklinde bu çocuksu dünya görüşü ve doğa ulusları-

nın görüşü Panpsychismus (hylozoismus), olup ki onlar her türlü dış objeyi o sıfatla canlı ve örneğin bir iskemleyi bir şahıs gibi ele alırlar. Ayıran, soyutlayan düşünüş Schiller'in "Yunanlıların Tanrıları" şiirinde, insanı rikkate getirici bir ağıtsal ululama adadığı gibi bu dünya görüşünün tahribinde yavaş çalışır. Sonunda bu tahrip zorunlu olarak Materyalizme götürür görünmektedir ki, bununla güneş "ruhsuz bir ateş topu" haline gelir.

Materyalizmin havarisi, Ludwig Büchner de şöyle yazmaktadır: "Erksiz olmayan hiçbir madde yoktur ve sonunda bütün deneysel doğa araştırmamız tekrar şu tümcede tepe noktasına varmaktadır: Ama erk bir ruhsal yetidir, melekedir. Eğer biz erk sözcüğü ile bir şey düşünmek zorunda kalırsak, bu takdirde kendi gücümüzü çalıştırmamıza işaret etmek zorunluluğunu duyarız. Kendi kas gücümüzün çalıştırılması, bize doğa gücünün anlamını gösterir. Elbette daha büyük ve nesnel olarak denetlenebilir ölçüde doğa güçlerinin daha büyük ve nesnel olarak denetlenebilir ölçüsünü kazanmak için, insan güçleri yerine mekanikte beygir güçlerinin sözünü ederiz. Şu halde eğer bizi madde kavramı soyutlama yolunda hiçliğe götürmeyecekse, maddeyi enerji olarak tarif ederiz. Modern doğa bilimi günümüzde sırf amprik yoldan, maddenin enerjilerin bir fenomeninden başka bir şey olmadığı gibi bir nihai sonuca ulaşmıştır. O bizi öyle adlandırılan radyoaktivite femomenlerinde, deneysel olarak maddenin maddesiz hale geldiğini gözlerimizin önüne sermektedir." (Bkz. Gustav Le Bon, l'évolution de la matiére. Paris 1905.)

Doğa güçlerinin birliği aynı zamanda güçlerin dönüştürülmesi artık bir varsayım, dogma olmaktan çıkmıştır, tersine tümevarım olarak keşfedilen bir olgudur. Güneşin topunu ekseni çevresinde döndüren aynı güç ki, o ışık ve ısıdan oluşan güneşin topundan gezegenimizdeki hayatı doğurmaktadır ve sürdürmektedir ki, o bir süre içinde kendini gizlediği kömürden alev olarak bizim buhar makinelerimizi işletmek için tekrar dirilmekte, kendisini elektriğe dönüştürmekte ve düşünceyi yıldırım

hızıyla en ücra uzaklıklara taşımakta, midemizde sindirimi sağlamakta, yüreğimizin kas gücüyle kanı damarlarımızdan dolaştırmakta, hissettirmekte, düşündürmekte ve beynimizde kararlar verdirtmektedir. Bu birlik arzeden güç, dünyanın ruhudur dünyanın kendidir, görüntü olmadığına göre, sayısız özel nesnelerin içinde bizzat görünen birlik oluşturan bir öznedir. Ateist bu gücü, bu ruhu kör bir güç diye belirtir. Teist için o Tanrı'nın gücüdür. Schopenhauer için, bu maddi olmayan maddenin aslı kör iradedir. Teist için o bilinçli bir ruhun iradesidir. Schopenhauer bu kör iradenin en azından insan beyninde niçin gören hale geldiğini ve aklın ışığını neden yaktığını kavranır kılamamaktadır. Teist en azından şu ilkeye karşı riayetsizlik edememektedir: *Causa aequat effectum.* Onun için *esse est percipi* (ruh algılamadır) tümcesinin görünürdeki saçmalığı, İdealizmin olası paradoksluğu, "Var olmak demek bir bilinç içeriği, bir düşünce, ya da daha iyi bir ifade ile istemek Tanrı'nın bir yaratığı olmak demektir" tümcesinde dengesine kavuşmaktadır. Bu Tanrı idesi bir *asylum ignorantiae* (bilmezlikten gelmenin sığınağı) olmamalıdır, ki onun içine araştırılmamış olan doğa yasalarının açıklanması için kaçılır. Bilim o illiyet ilkesini görüntülerin (olayların) dünyasına uyguladığına göre, ondan uzak kalabilir hatta kalmalıdır. Ama insana bu bilim artık yeterli olmazsa, kişisel varlığın anlamı ve değeri üzerine her türlü deneyin öte yanında bulunan şartlar ileri sürmekle, ister istemez ona pratik aklın cankurtaran simidi olarak kendini sunar. Eğer Posset'in mistik olan tutarsız düşüncesini, yetkinliğe ulaşmış sonsuzluk düşüncesini ondan uzak tutarsak, o kendi çelişkisinden uzak demektir. Eğer Tanrı'nın sonsuzluğunun, onun yetkinliğinin sözünü edersek, onu özellikle bizim sonlu aklımızı aşan sınırsız, tüketilemez olan yetinin (kuvve) anlamında yapmalıyız. Tanrı muhakkak ki kayıtsız şartsız olandır, özgürlüğün bir kişileştirilişidir, zorunluluğun değil. Zorunluluk Tanrı idesinde çok az mevcuttur, öyle ki keza onun kabulünü bir düşünsel zorunluluk olarak

kabul etmek de yanılgıdır. Bütün öyle adlandırılan Tanrı'nın varlığının ispatları her şeyden önce öyle adlandırılan antolojik ispatlama (Tanrı'nın kavramından tümdengelim yoluyla ortaya konulması) Kant'ın ispat ettiği üzere, bir diyalektik gözboyama, hokus pokustur. Tanrı'ya inanç, özgür bir irade kararı olmalıdır ve öyle kalacaktır ki bu hiçbir zaman bu kararın hayatta değerini kabul ettirmesi ve buna göre değerini kabul ettirmenin gerçeği olması, yani bir pratik gerçek olması olanaksız değildir. Böylece ele geçirilen kanaat, Kant'ın da belirttiği üzere (Saf Aklın Eleştirisi, Reklam, s.626) "mantıksal değil, ahlâki bir kesinliktir ve o öznel sebeplere dayandığından ben öyle diyemem: O ahlâki olarak kesindir, bir Tanrı vardır vs. tersine ben ahlâken eminim vs. Bu demektir ki Tanrı'ya inanç ve öte dünyaya inanç benim ahlâki zihniyetimle o şekilde örülmüştür ki, bu ilkini yitirmek tehlikesine maruz değilim ve ikincisinin benden zorla alınabilmesinden de endişem yoktur."

"Sen inanmalısın, sen cesaret etmelisin,
Çünkü Tanrılar hiçbir rehin vermezler,
Sadece seni bir mucize taşıyabilir
O güzel mucizeli ülkeye." (Schiller)

75) Rica ediyorum.

76) Erkeklere böyle bir şeyi onları incitmeden söylemeli, bunu düşün! (Vergil; Eclog. III, 3, 7.)

77) Bu tuhaf sözler, insan aklının, eğer o akıl konulan sınırları aşmaya cesaret eder de düşünülen bir olumlu sonsuzluğun içine atılmaya cüret ederse, kapılabileceği saçmalığın dâhiyane bir anlatımını dile getirdiğinden, her halükârda tercih edilebilir. Eğer bunun Bruno için ciddiyet taşıdığını, bu Sonsuzluk Mistiği'ne gerçekten inandığını bilmeseydik, bu takdirde onun beşinci diyaloğunu bu mistisizm üzerine başarıyla yazılmış bir hiciviye olarak adlandırabilirdik.

78) Bruno'nun bu açıklamalarındaki dünyanın birliği üzerine sözlerinde skolastik tuhaflıklar yanında, bazı gerçek olan

doğrular da gizlidir. Belirsizlik ve kısmen de anlamsızlık, Bruno'nun Birliğin düşüncedeki biçimini Basitliğin ve Bir oluşunkinden ayırmamasından kaynaklanmaktadır. Evren -bunu zaten bu söz de belirtmektedir- bir birliktir, ama bir basitlik değildir, bir çeşitlilik değildir. Birlik çokluğu şart koşar; Evren bundan... ortaya çıkar. Bununla çokluğun sırf bir görelilik olduğu ve birlik dahilinde Bruno'nun söylediği gibi ayrımların sadece nesnelerin yüzeyinde bulunduğu demek istenmemiştir. Birlik ve Çokluk en doğrusu birbirlerini şart kılan ilinti kavramlarıdır. Keza bir değişime uğramadan durumunda ısrar edişin de sözü edilemez. Bunda tersine hislerimizin (duyum) ve tasarımlarımızın değişmesi durumunda ısrar eden, anın sürekliliğini ayakta tutan bir özne olmaksızın asla farkına varmayacaktık. Şu halde, bütün nesneler hiçbir zaman özdeşlik anlamında Bir değildirler, tersine bütün nesneler bir birliksel bağlam sayesinde birbirleriyle bağlantılıdır. Bruno ise, Birliği şeyleştirmektedir. Onun ilkin düşünce etkinliğimizin sırf bir biçimi olduğunu, yaratıcı etkinliğin, bizzat kendini ayıran ve bu ayrımda Birliğinin bilincine varan varlığın ve oluşun ilkesinin benzer olarak düşünülmesinin gerektiğini unutmaktadır. Düşünmek demek, düpedüz aynı zamanda ayırmak ve birleştirmek (farklıda birliği koymak) demektir, ama hiçbir zaman basitleştirmek, ya da sonunda onun bunu en belirgin olarak izleyen açıklamalarında giriştiği gibi ayrımları silmek anlamına gelmez. Yaratıcının etkinliği de böylece Kaos'a götürmez, tersine Kosmos'a yol açar. Güçlerin muhalefeti, kişisel varlık uğruna savaş, evrenin kesinkes uyumu içinde son bulmak için belirlenmiştir...

GİORDANO BRUNO
DİYALOGLAR

İnsan düşünme yetisini kazandığı günden beri, kimi düşünceleri taşımak ve dile getirmek risk haline geldi. Bu riski göze almak, doğal olarak bir kahramanlığı gerekli kıldı. Yeni ve farklı düşünceler için yapılan kahramanlığın bedeli ise, hep ağır oldu. Dönemine göre boğazlanmanın biçimi değişegeldi; boğulmak, asılmak, derisi yüzülmek, kurşuna dizilmek, başı vurulmak, linç edilmek, yakılmak...

Ateşli düşüncelere sahip olmak, ateşle oynamaktır. Yüzyıllardır kanıtlanageldi ki, dünyanın dün olduğu gibi bugün de, yarın da ateşle oynayanlara ihtiyacı var. Mitolojideki Prometheus, İbraniler'in Mot'u, Amazon'un yeşil cehenneminin Milomaki'si, Urfa Balıklı Gölü'nün Hz. İbrahim'i... Her toplum ateşle ilişkili mitolojik bir kahraman, bir simge yarattı. Bir ateş hırsızı varsaydı; Prometheus, Koyot, Tavşan, Yalı Çapkını... Yazılı tarih, yüzyıllar boyunca düşüncelerinden dolayı boğazlananların belgeli öyküleriyle dolu. Avrupa'da Bruno, Jeanne d'Arc, Vanini, Doğu Avrupa'da Michel Servet, Rusya'da Avvakum, Ortadoğu'da Hallac-ı Mansur ve Türkiye'de 37'ler.

Bruno'nun hayatı ve mücadelesi, Eski Yunan ve Roma'dan Anadolu'ya, Hindistan'dan Arap Yarımadası'na, İspanya'dan Kuzey Amerika kıyılarına, Almanya'dan Sivas'a kadar düşüncelerinden dolayı yakılmışların, insanlığa nasıl meşale olduklarını gözler önüne seriyor. Yakanlar ise, sadece lanetlenmek için hatırlanıyor.

15.00

BERFİN

ISBN 975-7354-49-X

9 789757 354499